

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİ:
TÜRKİYE’NİN YENİ DIŞ TİCARET PAZARLARI ARAYIŞINDA SEÇİLMİŞ
ÜLKE GRUPLARI ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

Doktora Tezi

Hazırlayan
Mesut Yücesan

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TORUN

Çanakkale - 2017

TAAHHÜTNAME

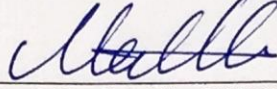
Doktora Tezi olarak sunduğum “**Döviz Kuru Değişimlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Türkiye'nin Yeni Dış Ticaret Pazarları Arayışında Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Ekonometrik Bir Analiz**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20.06.2017

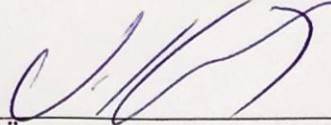
Mesut YÜCESAN

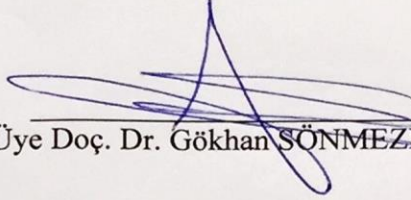
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
**Mesut YÜCESAN'a ait Döviz Kuru Değişimlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri:
Türkiye'nin Yeni Dış Ticaret Pazarları Arayışında Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine
Ekonometrik Bir Analiz** adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı,
DOKTORA TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

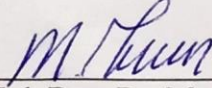
Üye Prof. Dr. Meliha ENER

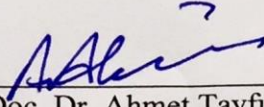
Üye Doç. Dr. Serdar KURT

Üye Doç. Dr. Gökhan SÖNMEZLER

Üye Yrd. Doç. Dr. Mustafa TORUN
(Danışman)

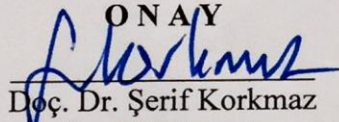

Üye Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

Tez No: 10145735

Tez Savunma Tarihi: 21.06.2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz

Enstitü Müdürü

06.06/2017

ÖZET

DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE’NİN YENİ DIŞ TİCARET PAZARLARI ARAYIŞLARINDA SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sisteme entegrasyon derecesi her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 2023 yılında yani, Cumhuriyetin kuruluşunun 100. yılında gerçekleştirilen toplam ihracatı 500 milyar dolar seviyesine çıkarma hedefini belirlemiştir. Şüphesiz ki 2016 yılı içerisinde 142,6 milyar dolar seviyelerinde olan ihracat rakamlarının yedi yıl gibi bir süre içerisinde 500 milyar dolar seviyelerine yükselmesi için Türkiye’nin mevcut dış ticaret pazarları içerisindeki payını artırması ve yeni dış ticaret pazarları arayışına hız vermesi gerekecektir.

Çalışmamızın amacı, Türkiye’nin belirlediği ihracat hedeflerine ulaşabilmesi için Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye ihracatçılarına yol gösterici nitelikte olan hedef ve öncelikli ülke gruplarının döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla, Bakanlık tarafından çeşitli kriterler baz alınarak seçilen ülkelerin dış ticaretleri ihracat ve ithalat olmak üzere iki farklı model kurularak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu sayede döviz kurlarında yaşanan değişimlerin söz konusu ülkelerin ihracat ve ithalatları üzerinde yarattığı etkileri ayrı ayrı analiz etme imkânı doğmuştur. Ulaşılan sonuçlara göre, döviz kuru oynaklığının analize dâhil edilen ülkelerin ihracatları üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ancak söz konusu ülke grubunun ithalatları ile döviz kuru oynaklığı arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar arttıkça analize konu olan ülkelerin ithalatları azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru oynaklığı, ihracat, ithalat, 2023 ihracat hedefleri

ABSTRACT

THE EFFECT OF EXCHANGE RATE VOLATILITY ON FOREIGN TRADE: AN ECONOMETRIC ANALYSIS FOR TURKEY'S RESEARCH FOR NEW EXTERNAL TRADE MARKET ON THE SELECTED COUNTRY GROUPS

The degree of integration of the Turkish economy with global economic system is increasing day by day. In this context, Turkey has set its goal to increase total exports profit to 500 billion dollars in 2023, the 100th anniversary of the Republic. Undoubtedly, in order to increase the export figures of \$ 142.6 billion in 2016 to \$ 500 billion over seven years, Turkey is going to need to increase its share in existing foreign trade markets and speed up research for new foreign trade markets.

The aim of study is to reveal the reactions of country groups, which are targeted by Turkey's research for new external trade market, against exchange rate alterations. The target and priority country groups, which has a directive effect for Turkish exporters have been determined by Ministry of Economy. For this purpose, the targeted countries which were determined by various criteria of ministry have been categorized according to their external trade as exports and imports and these models were evaluates by using panel data analysis. This categorized system enabled to analyze separately the effects of changes in exchange rates on export and imports of the countries. According to the results, exchange rate alterations does not seem to have an effect on exports of the countries included in the analysis. However, it is detected a statistically significant and negative correlation between the import rate and exchange rate alterations of stated country group. Increase on exchange rate fluctuations decreases the import rate of the stated countries.

Keywords: Exchange Rate Alterations, Export, Import, 2023 Export Targets

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin etkilerinin ekonomik alanda yoğunca hissedildiği günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için dış ticaret potansiyellerinden mümkün olan en üst düzeyde yararlanmaya çalışmaktadırlar. Son yıllarda küresel dış ticaret hacmini etkileyen faktörlerin başında döviz kuru oynaklığı gelmektedir. Diğer bir ifade ile ülkelerin dış ticaretlerinin döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan nasıl etkilendiği sorusu birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Teorik olarak döviz kurlarında yaşanan değişimlerin dış ticaret üzerinde yarattığı etkinin yönü ve büyüklüğü hakkında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu yüzden her çalışma ele aldığı örnekleme ve zaman dilimi özelinde değerlendirilmelidir.

Dünya genelindeki ülkelere benzer şekilde Türkiye de 1980 yılına kadar uyguladığı ithal ikameci politikaları 24 Ocak kararları ile terk ederek ihracata dayalı büyüme stratejileri uygulamaya başlamıştır. Bu dönüm noktasından sonra Türkiye hızla ihracat rakamlarını artırmıştır. 2023 yılında kuruluşunun 100. Yılında Türkiye 500 milyar dolar ihracat düzeyine ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışmamızda bu hedeflere ulaşmak için Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye İhracatçılarına sunulan hedef ve öncelikli ülke gruplarının döviz kuru oynaklığından nasıl etkilendiği araştırılmıştır.

Çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa TORUN hocam olmak üzere Prof. Dr. Meliha ENER, Doç. Dr. Serdar KURT, Doç. Dr. Gökhan SÖNMEZLER ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN' a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yoğun çalışmalarımda sürekli olarak yanımda olan Doç. Dr. Cüneyt KILIÇ ve Yrd. Doç. Dr. Burcu Kılınç SAVRUL hocalarıma da çok teşekkür ederim. Son olarak tez yazımı sırasında sabırla yanımda olan aileme ve çalışma arkadaşım Öğr. Gör. Mehmet ÖKSÜZ' e teşekkürlerime sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

DIŞ TİCARET VE DÖVİZ KURUNUN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

1. Dış Ticaretin Kavramsal Çerçevesi	5
1.1. Dış Ticaretin Tanımı.....	5
1.2. Dış Ticaretin Nedenleri	6
1.2.1. Yerli Üretimin Yetersizliği	7
1.2.2. Yerli Talep Karşılandıktan Sonra Kalan Üretim Fazlası.....	8
1.2.3. Uluslararası Fiyat Farklılaştırılması	8
1.2.4. Mal Farklılaştırılması	9
2. Dış Ticaret Teorileri	10
2.1. Merkantalizm ve Dış Ticaret	10
2.2. Fizyokratizm ve Dış Ticaret	12
2.3. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	13
2.4. Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	18
2.5. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	20
2.6. Yeni Dış Ticaret Teorileri	26
3. Döviz Kuru ve Kur Değişimlerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	31
3.1. Döviz Kuru Sistemleri	33
3.1.1. Sabit Kur Sistemi.....	33
3.1.2. Esnek Kur Sistemi	41

3.1.2.1.	Döviz Kuru Bantları Sistemi	46
3.1.2.2.	Sürünen Parite Sistemi	47
3.1.2.3.	Yönetimli Dalgalanma Sistemi.....	49
3.1.3.	Alternatif Kur Sistemleri	49
3.2.	Döviz Kuru Değişimlerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar	52
3.2.1.	Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı	52
3.2.2.	Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı	53
3.2.3.	Parasalcı Yaklaşım	55
3.2.4.	Portföy Dengesi Yaklaşımı.....	56
3.3.	Döviz Kuru Değişimlerinin Küresel Yansımaları	56

BÖLÜM II

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE YENİ PAZAR ARAYIŞLARI

1.	Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi	59
1.1.	1980 Öncesi Türkiye Dış Ticareti	59
1.1.1.	Cumhuriyet Öncesi Dönemde Dış Ticaret.....	60
1.1.2.	1923-1960 Döneminde Türkiye Dış Ticareti.....	63
1.1.3.	1960-1980 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	67
1.2.	1980 Sonrası Türkiye Dış Ticareti	70
1.2.1.	1980-2000 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	71
1.2.2.	2000 Sonrası Türkiye Dış Ticareti	76
2.	Türkiye Dış Ticaretinin Küresel Ekonomideki Yeri.....	83
2.1.	Türkiye İhracatının Küresel Ekonomideki Yeri	87
2.2.	Türkiye İthalatının Küresel Ekonomideki Yeri.....	90
3.	Türkiye'yi Yeni Dış Ticaret Pazarları Arayışına Yönelten Nedenler	94
3.1.	Enerji Talebinin Karşılanamaması	94
3.2.	Avrupa Birliği Ülkelerinin Büyük Ağırlığa Sahip Olması.....	96
3.3.	Yapısal Cari Açık Sorunu.....	98

BÖLÜM III

TÜRKİYE’NİN YENİ DIŞ TİCARET PAZARLARI ARAYIŞINDA SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI ÜZERİNDE DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİNİN ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

1. Türkiye’nin Yeni Dış Ticaret Pazar Arayışları: Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Panel Veri Analizi	101
2. Ekonometrik Model ve Veri Seti.....	101
3. Ekonometrik Yöntem.....	105
3.1. Panel Veri Analizi	105
3.1.1. Hausman Testi	107
3.1.2. Havuzlanmış (Pooled) Regresyon	109
3.1.3. Sabit Etkiler Modeli	110
3.1.4. Rassal Etkiler Modeli	113
4. Döviz Kuru Değişimlerinin İncelendiği Çalışmaları	115
4.1. Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	116
4.2. Diğer Ülke ve Ülke Grupları Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	119
5. Panel Veri Analiz Bulguları.....	126
5.1. İhracat Denkleminin Bulguları	128
5.1.1. Birim Kök Test Bulguları.....	129
5.1.2. Hausman Testi Bulguları	130
5.1.3. İhracat Modeli Çıktıları	130
5.2. İthalat Denkleminin Bulguları	133
5.2.1. Birim Kök Test Bulguları.....	133
5.2.2. Hausman Testi Bulguları	134
5.2.3. İthalat Modeli Çıktıları	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	143

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	Genişletilmiş-Dickey Fuller
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BCG	Büyüme Pay Matrisi
CFA	Afrika Mali Topluluğu
DKSH	Driscoll Kraay Standart Hatalı Model
EİT	Endüstri İçi Ticaret
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
GARCH	Generalized AutoRegressive Conditional Heteroskedasticity
GLS	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
FE	Fixed Effect (Sabit Etkiler)
H-O	Heckscher-Ohlin
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşbbüsü
LOP	The Law of One Price
LSDV	Least Square Dummy Variable
MB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
OECC	Avrupa İşbirliği Teşkilatı

OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
PWSH	Prais Winsten Standart Hatalı Model
RE	Random Effect (Rassal Etkiler)
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WB	Dünya Bankası
WDS	Dünya Bankası Veri Kaynağı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Bir İşçinin Bir Günde Üretebildiği Mallar	16
Tablo 1.2. Ülkenin Bir Günde Üretebildiği Mallar.....	17
Tablo 1.3. Alternatif Döviz Kuru Sistemleri	51
Tablo 2.1. 1911-1913 Dönemi Osmanlı Dış Ticaret Veriler	61
Tablo 2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Verileri (1880-1913)	62
Tablo 2.3. Anadolu Sanayisinin Durumu (1921).....	62
Tablo 2.4. 1923-1935 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	64
Tablo 2.5. 1939- 1950 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	65
Tablo 2.6. 1951-1960 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	67
Tablo 2.7. 1960-1970 Dönemi Türkiye Ekonomisi	68
Tablo 2.8. 1970-1980 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	70
Tablo 2.9. 1980-1990 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	73
Tablo 2.10. İhracatın Sektörel Dağılımı (1983-1990)	74
Tablo 2.11. 1990- 2000 Dönemi Türkiye Dış Ticareti	76
Tablo 2.12. 2000-2007 Döneminde Türkiye Dış Ticareti Verileri	78
Tablo 2.13. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (2008-2012).....	79
Tablo 2.14. İhracat-İthalat 2008-2009	80
Tablo 2.15. Türkiye Dış Ticareti 2010-2016	81
Tablo 2.16. İhracatın Sektörel Dağılımı	82
Tablo 2.17. Küresel Dış Ticarete Türkiye'nin Payı	85
Tablo 2.18. Küresel İhracat Verileri	87
Tablo 2.19 Fasıllara Göre Türkiye İhracatı (2016)	88
Tablo 2.20. İhracat Yapılan İlk 10 Ülke	89
Tablo 2.21. Küresel İthalat Verileri	90
Tablo 2.22. İthalatın Fasıllara Göre Dağılımı (2016)	91
Tablo 2.23. İthalat Ülke Sıralaması (2016).....	92
Tablo 2.24. Elektrik Üretiminde Kullanılan Kaynakların Dağılımı 2015	94
Tablo 2.25. Türkiye Dış Ticaretinde Avrupa Birliğinin Payı	96
Tablo 3.1. 2023 İhracat Stratejisi Hedef Ülkeler	102

Tablo 3.2. İhracat Stratejisi Öncelikli Ülkeler	102
Tablo 3.3. Analize Dâhil Edilen ve Analiz Dışı Bırakılan Ülkeler	103
Tablo 3.4. Türkiye Üzerinde Yapılmış Çalışmalar	117
Tablo 3.5. Ülke Grupları Üzerine Yapılmış Çalışmalar	123
Tablo 3.6. Özet İstatistikler	126
Tablo 3.7. İhracat Denklemi (Model 1)'e İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı	127
Tablo 3.8. İhracat Denklemi (Model 1)'e İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları	128
Tablo 3.9. İhracat Denklemi (Model 1) Hausman Testi Sonuçları	129
Tablo 3.10. İhracat Denklemi (Model 1) Bulguları	130
Tablo 3.11. İthalat Denklemi (Model 2)'ye İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı	132
Tablo 3.12. İthalat Denklemi (Model 2)' ye İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları	133
Tablo 3.13. İthalat Denklemi (Model 2) Hausman Testi Sonuçları	133
Tablo 3.14. İthalat Denklemi (Model 2) Bulguları	134

ŞEKİLLER LİSTESİ

Grafik 1.1. Faktör Yoğunluğu	21
Grafik 1.2. Hecksher - Ohlin Teorisi	22
Grafik 1.3. Rybczynski Teorisi	26
Grafik 1.4. Ürün Dönemleri Teorisi	28
Grafik 1.5. J Eğrisi	37
Grafik 1.6. Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Döviz Kuru Varsayımları Altında Maliye Politikası	37
Grafik 1.7. Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Döviz Kuru Varsayımları Altında Para Politikası	40
Grafik 1.8. Döviz Kuru Oluşumu	41
Grafik 1.9. Tam Sermaye Hareketliliği ve Tam Esnek Döviz Kuru Sistemleri Altında Maliye Politikası	43
Grafik 1.10. Tam Sermaye Hareketliliği ve Esnek Döviz Kuru Varsayımı Altında Para Politikası	44
Grafik 1.11. İmkansız Üçleme	46
Grafik 1.12. Sürünen Parite	48
Grafik 2.1. Türkiye Dış Ticaret Hacminin Gelişimi (1980-1990).....	74
Grafik 2.2. İhracat Verileri (2002-2016)	81
Grafik 2.3 Küresel Ticaretin Büyüme Oranları ve Beklentiler	86
Grafik 2.4. Petrol Fiyatları (2008-2019).....	92
Grafik 2.5. Türkiye'nin Cari Açığı	99

GİRİŞ

Amerika'nın keşfedilmesini izleyen yıllarda bilinmeyen herhangi bir kıyıya gelen İspanyolların cevap aradıkları ilk soru, çevrede altın veya gümüş bulunup bulunmadığıydı. Aldıkları cevaba göre ulaştıkları kıyının bir yerleşim yeri kurmaya veya ülkenin fethe değip değmeyeceğini değerlendiriyorlardı. Fransa kralı tarafından ünlü Cengizhan'ın oğullarından birisine elçi olarak gönderilen keşiş Plano Campino, Tatarların ona sürekli olarak Fransa Krallığında çok koyun ve sığır olup olmadığını sorduklarını belirtmiştir. Tatarların sorusu ile İspanyolların sorusu temelde aynı amaç doğrultusunda sorulan sorulardı¹. Değerli madenlerin servetin kaynağı olduğu bir ülke olan İspanyollar için fethedilecek yerde altın ve gümüşün olması gerekirken, servetin en önemli göstergesinin koyun ve sığır olduğu Tatar halkı içinde fethedilmeye değer yeni topraklarda koyun ve sığırın olması gerekirdi. Serveti birbirlerinden ne kadar farklı tanımlarsa tanımlasın bütün ulusların servet arayışı içerisinde olduğu bir gerçekliktir. Savaş ya da sömürgecilik yolları ile servet arayışı günümüzde dış ticaret aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Geçmiş yıllardaki servet arayışının küresel ekonomik sistem içerisinde yer alan ülkeler için, kendi ihraç mallarını pazarlayabilecekleri yeni dış ticaret pazarları arayışı haline dönüştüğünü rahatlıkla ifade edebiliriz. Ülkeler sahip oldukları dış ticaret potansiyellerini mümkün olan en iyi şekilde kullanarak refah seviyelerini artırmayı amaçlarlar.

1970'li yılların sonuna kadar birçok ülke korumacı politikalar uygulamıştır. İthal ikameci politikalar olarak adlandırılan bu uygulamalar Dünya ekonomisi üzerinde ki dış ticaret hacmini sınırlayıcı bir unsur konumundaydı. Dünya Savaşları sonrasında ki yıllarda ABD ve Rusya arasında ki soğuk savaşın ABD lehine sonlanması ile bu korumacı politikalar zaman içerisinde açık ekonomik anlayış ile yer değiştirmiştir. Artık birçok ülke büyüme stratejisi olarak ihracata dayalı büyüme modelini benimsemeye başlamıştır. Ancak Bretton-Woods Sisteminin çökmesi ile birlikte döviz kurlarında yaşanan dalgalanmaların ülkelerin ihracatları dolayısı ile dış ticaret hacimleri üzerinde olumsuz bir etki yaratıp yaratmadığı sorusu önemli bir inceleme konusu haline gelmiştir.

¹ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, (Çeviren, Tanju M Akad), Alan Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 5.

Bu açıdan bakıldığında ülkemiz ekonomisi içinde benzer bir tarihsel süreçten bahsetmek mümkündür. 1980’li yıllara kadar ithal ikameci politikalar ile kalkınmaya çalışan ülkemiz 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları ile birlikte ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiştir. Türkiye 1980 yılı sonrasında ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiş ve bu doğrultuda her geçen gün küresel ekonomik sisteme entegrasyon derecesini artıran gelişmekte olan bir ülkedir. Türkiye 2023 yılında Cumhuriyetin kuruluşunun 100.Yılında gerçekleştirilen toplam ihracatı 500 milyar dolar seviyesine çıkarma hedefini belirlemiştir. Şüphesiz ki 2016 yılı içerisinde 142,6 milyar dolar seviyelerinde olan ihracat rakamlarının yedi yıl gibi bir süre içerisinde 500 Milyar Dolar seviyelerine yükselmesi için Türkiye’nin mevcut dış ticaret pazarları içerisindeki payını artırması ve yeni dış ticaret pazarları arayışına hız vermesi gerekecektir.

Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu eylem planına paralel olarak Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye ihracatçılarına yol haritası oluşturması için dünya genelindeki ülkeler hedef ve öncelikli ülke grupları olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada hem mevcut dış ticaret pazarlarında gerçekleştirilen ihracat düzeyinin artırılması hem de yeni dış ticaret pazarlarına açılma yolu ile ihracat rakamlarının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Küresel ekonomi içerisinde yer alan ülkeler içerisinde hedef ve öncelikli ülke grupları oluşturulurken Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından iki aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Kullanılan yöntemin birinci aşamasında Dünya ülkeleri dış ticaret ve milli gelir büyüklüklerine ilişkin kriterler baz alınarak sıralanmış ve 127 ülke belirlenmiştir. Yöntemin ikinci aşamasında ise birinci aşamada belirlenen 127 ülke içerisinde 17 Hedef Ülke ve 27 Öncelikli Ülke belirlenmiştir.

Ekonomi Bakanlığı, küresel ekonomi içerisinde yer alan ülkeler arasından Türkiye ihracatçıları için yüksek potansiyel taşıyan ülkeleri belirlerken temel olarak iki aşamalı bir yöntem izlemektedir. Birinci aşamada milli gelir seviyeleri ve gerçekleştirdikleri ithalat seviyelerini baz alarak 127 ülke belirlenmiştir. Daha sonra ikinci aşamada bu belirlenen 127 ülke içerisinde ülke masalarının görüşleri, makroekonomik göstergeler, Büyüme pay (BCG) matrisi ve sosyoekonomik ve demografik göstergeler dikkate alınarak 17 hedef ülke ve 27 öncelikli ülke belirlenmiştir. Bakanlığın yaptığı tanımlamaya göre hedef ülke grubunda yer alan ülkeler Türkiye ihracatı için en önemli potansiyele sahip olan ülkeler

olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan öncelikli ülke grubunda yer alan ülkeler ise yine Bakanlığın tanımlamasına göre pazara giriş faaliyetlerinin yoğunlaştırılması gereken ülkeler olarak gösterilmektedir. Daha genel bir değerlendirme ile Bakanlığın belirlemiş olduğu hedef ve öncelikli ülke gruplarının tamamı Türkiye ihracatçıları için önerilen ülkelerdir. Dolayısı ile söz konusu ülkelerin döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan nasıl etkilendiğinin araştırılması Türkiye'nin 2023 ihracat hedeflerine ulaşabilme olasılığının artması için son derece önemlidir.

Çalışmamızın temel amacı söz konusu ülke grubunun döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalardan nasıl etkilendiğini tespit etmektir. Konu bütünlüğünün sağlanabilmesi amacı ile çalışmamızın birinci bölümünde dış ticaret kavramı ve tarihsel süreç içerisinde dış ticareti açıklamaya yönelik ortaya atılan yaklaşımlara yer verilmiştir. Döviz kuru ve uygulamada karşılaşılan döviz kuru sistemlerine yer verilerek döviz kuru ve dış ticaret başlıklarının kavramsal ve teorik çerçevesi özetlenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Türkiye dış ticaretinin tarihsel gelişimini 24 Ocak 1980 Kararlarını bir dönüm noktası olarak kabul ederek aktarılmıştır. Ayrıca bu bölümde Türkiye dış ticaretinin mevcut durumunun açıkça anlaşılabilmesi küresel dış ticaret içerisinde Türkiye ihracatı ve ithalatının aldığı paylar güncel verilerle aktarılmıştır. İkinci bölümün sonunda ise Türkiye'nin yeni dış ticaret pazarları arayışı zorunluluğunu doğuran nedenler hakkında bilgi verilmiştir.

Son olarak çalışmamızın üçüncü bölümünde ise nihai amaç olarak belirlediğimiz döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasındaki ilişkinin analize konu ülkeler üzerinde yarattığı etkiler panel veri analizi yöntemi ile test edilmiştir. Bu bölümde literatür taraması yapılırken döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yapılmış çalışmalar iki alt başlıkta ele alınmıştır. Birinci başlıkta Türkiye ekonomisi üzerinde söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik yapılmış çalışmalara yer verilirken, ikinci başlıkta farklı ülke grupları üzerinde döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalara yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise kullanılan ekonometrik yöntemin teorik alt yapısı özetlendikten sonra analiz sonucunda elde ettiğimiz bulgular aktarılmıştır.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise elde ettiğimiz bulgular ve iktisat yazınında yer alan çalışmalar ışığında Türkiye'nin 2023 İhracat hedeflerine ulaşma çabalarının, son yıllarda yaşandığı iddia edilen kur savaşlarının küresel ölçekte yarattığı olumsuz etkilerden

nasıl etkilendiği ortaya konulmuştur. 2008 Küresel Finans krizi sonrasında tekrar yavaşlama eğiliminde olan küresel dış ticaret hacmi, döviz kurlarındaki dalgalanmaların dış ticaret üzerindeki etkilerinin tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca sonuç bölümünde politika yapıcılarını ve Türkiye ihracatçılarını döviz kuru oynaklığının yaratabileceği olumsuz etkiler hakkında daha net bilgilendirmek amacı ile politika önerilerinde bulunulmuştur.

BÖLÜM I

DIŞ TİCARET VE DÖVİZ KURUNUN KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle dış ticaret kavramı tanımlanacak ve tarihsel süreç içerisinde dış ticareti açıklamaya yönelik ortaya konulmuş yaklaşımlara yer verilecektir. Daha sonra döviz kuru kavramı ve döviz kuru sistemleri hakkında açıklamalar yapılarak döviz kurları ile dış ticaret başlıkları kavramsal ve teorik olarak açıklanmış olacaktır.

1. Dış Ticaretin Kavramsal Çerçevesi

Özellikle günümüzde uluslararası ekonomik sistem içerisinde ülkeler arasında var olan bağlar kuvvetlenmiştir. Herhangi bir ülkede yaşanan ekonomik sorunlar diğer ülkeler tarafından da hissedilmektedir. Bunun en somut ve güncel örneği Lehman Brothers'ın iflası ile ABD'de başlayıp önce Avrupa Birliği ülkelerini daha sonra da diğer Dünya ülkelerini etkileyen 2008 küresel finans krizidir. Ülkeler arasındaki bağların geçmişe kıyasla günümüzde çok daha önemli hale geldiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkeler arasında kurulan bağların en önemlisi şüphesiz ki dış ticaret ilişkileridir.

1.1. Dış Ticaretin Tanımı

Ticaret, üretilen nihai mal ve hizmetlerin belirli bir bedel karşılığında tüketicilere ulaştırılmasını sağlayan alım-satım faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Söz konusu alım satım işlemleri bireyler, kurumlar ya da ülkeler arasında gerçekleşebilir. Ticaret genel olarak, iç ve dış ticaret olmak üzere ikiye ayrılır. İç ticaret herhangi bir ülkenin ulusal sınırları içerisinde gerçekleştirilen ticareti ifade ederken, dış ticaret ise ülkeler arasında gerçekleştirilen alım satım faaliyetlerini ifade etmektedir. Dış ticaret faaliyetleri dış alım yani ithalat ve dış satım yani ihracat işlemleri ile gerçekleştirilir.

Herhangi bir ülkenin diğer dünya ülkeleri ile ticari faaliyet gerçekleştirip gerçekleştirilmemesi durumlarında kapalı ve açık ekonomi tanımlamaları kullanılır. Kapalı ekonomiler diğer uluslarla ticaret yapmayan ekonomilerdir. Açık ekonomilerde ise diğer

uluslarla ticaret serbesttir. Malların ve varlıkların serbestçe ülkeler arasında dolaşması mümkündür². Açık ekonomilerde diğer bir ifade ile dış dünya ile ticari faaliyet gerçekleştiren ülkelerin tamamında, ekonomik büyüme ve kalkınma amaçlarına ulaşmada kullanılan en önemli araçlardan birisi dış ticarettir.

1.2. Dış Ticaretin Nedenleri

Dünya da hiçbir toplum tek başına yaşamamakta, tüm ülkeler aynı dünyayı paylaşmaktadırlar. İrili ufaklı ülkelerin oluşturdukları bu topluma dünya toplumu ya da uluslararası toplum adı verilir. Günümüzde uluslararası toplum iki yüzden fazla ülkeyi kapsayacak genişliktedir. Ayrıca dünya toplumunu oluşturan ülkeler, nüfus ve coğrafi özelliklerinin yanında sosyal, siyasal ve ekonomik yapı, tarihsel geçmiş, ekonomik gelişme düzeyi, kültür ve benzeri özellikler yönünden birbirlerinden farklılıklar gösterirler. Bu büyük farklılıklara rağmen her ülke aynı dünyayı paylaşmaktadır³. Bu da şüphesiz ki ülkeler arasında var olan en önemli ortak özellik olarak kabul edilmelidir.

İnsanlar uzmanlaştıkça en iyi şekilde üretirler ve ürettiklerini başka insanların en iyi şekilde ürettiği farklı mallar ile değiştirirler⁴. Herhangi bir insan ya da aile için geçerli olan bu durum ülkeler içinde geçerlidir. Ülkeler çok eski dönemlerden beri kendi aralarında ticaret yapmışlardır. Ancak özellikle günümüzde teknolojik ilerleme ve küreselleşmenin etkisi ile ülkeler arasında ki ticaret hız kazanmış ve hacim olarak artmıştır. Ülkeler çok çeşitli nedenlerle kendi aralarında iletişim kurabilirler. İletişimin nedeni kimi zaman coğrafi keşifler olurken, kimi zaman kültürel ve bilimsel paylaşımlarda ülkeler arasındaki iletişimin konusu olabilir. Ülkeler arasında kurulan iletişim kanallarından başta gelenlerinden birisi de ekonomik ilişkilerdir. Ülkeler arasında kurulan çeşitli ilişkilerden ekonomik önem taşıyan konular ise uluslararası iktisadın alanına girmektedir.

Uluslararası iktisat ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği her türlü ekonomik faaliyeti içerirken, dış ticaret uluslararası iktisada kıyasla daha dar bir anlama sahiptir. Dış ticaret uluslararası iktisadi ilişkilerin bir kısmını oluşturur ve ülkelerin birbirleriyle olan mal ithal (dış alım) ve ihracını (dış satım) inceler⁵. Ülkeler arasında ki dış ticaretin temelde

² Walter J. Wessels, *Economics*, Barron's Educational Series, New York 2006, Fourth Edition, s. 278.

³ Hali Seyidoğu, *Uluslararası İktisat*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2009, s. 3.

⁴ Clayton E. Gary. *Economics Principles and Practices*, The McGraw-Hill Companies, New York 2008, s. 460.

⁵ Sadık Acar, *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2004, s. 49.

dört nedeni olduğu söylenebilir. Bu nedenlerin en önemlisi ülkeler arasında ki fiyat farklılıklarıdır. Bu temel nedenin yanı sıra ülke içerisinde ki üretimin yeterli olmaması ve ülkeler arasında mal farklılaştırılması ve ülkelerin yerli talebi karşıladıktan sonra ülke içerisinde kalan üretim fazlası yani arz fazlalıkları dış ticaretin ortaya çıkmasının diğer nedenleri olarak gösterilebilir⁶. Çalışmamızda dış ticaretin nedenleri yukarıda ki başlıklar altında özetlemeye çalışılmıştır.

1.2.1. Yerli Üretimin Yetersizliği

Her ülke kendi sınırları içerisinde sahip olduğu üretim faktörlerini kullanarak yurt içinde ihtiyaç duyulan çok sayıda mal ve hizmet üretir. Üretilen bu mal ve hizmetler söz konusu ülke vatandaşlarının kullanımına sunulur. Bu sayede yerli talep diğer bir ifade ile yurt içi talep karşılanmış olur. Ancak bazı durumlarda herhangi bir ürün ya da sektörde yurt içinde oluşan talebin yerli üretimle karşılanamadığı görülmektedir.

Yurt içi üretimin “arzın”, yurt içi talebi karşılayamaması, dış ticaretin önemli nedenlerinden birisidir. Yeryüzündeki kaynakların dağılımı farklı olduğu için, ülkelerin sahip oldukları kaynaklar diğer bir ifade ile ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri de birbirinden farklı şekillenmektedir. Bu nedenle bazı ürün ve hizmetlerin yurt içinde ki üretim hacmi, yurt içinde ki talebi karşılayamayabilir. Ülkelerin sahip oldukları kaynakların yanı sıra ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, teknolojik becerileri ve uzmanlaşmış iş gücü miktarı da bazı ürünlerin ve hizmetlerin üretim miktarının ülkeden ülkeye değişmesine neden olmaktadır⁷.

Yurt içi talep, yerli üretim ile karşılanamıyor ise, bu açık dış dünyadan yani diğer ülkeler ile dış ticaret gerçekleştirerek kapatılmaya çalışılacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi ülkemizde de artan enerji talebini yurt içinden karşılama imkânımız bulunmamaktadır. Yurt içi üretimin sınırlı olduğu enerji sektöründe ortaya çıkan açığı, petrol ve doğal gaz gibi ürünleri diğer ülkelere ithal ederek kapatmaya çalışmaktayız. Benzer şekilde ülkelerin sahip olduğu teknolojik farklılıklar nedeni ile yüksek teknoloji ürünlerine olan ihtiyaç, küresel piyasalarda bu alanda uzmanlaşmış ülkeler tarafından gerçekleştirilen üretimle karşılanmaktadır. Ülkeler arasında dış ticaretin yapılmasının

⁶Utku Utkulu, *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2005, s.3.

⁷Utku Utkulu, *Türkiye'nin Dış Ticareti ...*, s. 4.

temel nedenlerinden biriside yurt içi arzın bazı sektörlerde ya da mal guruplarında yetersiz olmasıdır.

1.2.2. Yerli Talep Karşılandıktan Sonra Kalan Üretim Fazlası

Dış ticaretin önemli nedenlerinden biriside, yurt içi tüketim karşılandıktan sonra kalan üretim fazlası mal ve hizmetlerdir. Yeryüzünde ki kaynak dağılımı ülkeler arasında farklılık gösterdiği için bazı ülkeler çeşitli ürünlerde ihtiyaç duyduğundan daha fazla üretim düzeylerine ulaşabilirler. Bu durumda ortaya çıkan üretim fazlası dış ticaret yolu ile diğer ülkelere yönlendirilmektedir. Ülkeler üretim teknolojilerinde ki değişimler nedeni ile de üretim fazlasına sahip olabilirler. Özellikle sanayi devriminden sonra ülkeler üretim fazlalıklarına sahip olmuşlardır ve bu üretim fazlalıkları dış ticaret yolu ile eritmeye çalışılmıştır.

Sanayi devriminde yaşanan gelişmeler, üretim olgusunun ulusal sınırları aşmasına ve uluslararası bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. İngiltere ve diğer batı ülkelerinden üretilen mallar, Batı Avrupa dışındaki ülke ve bölgelerden getirilen insan emeği ve kaynaklar kullanılarak üretilmekteydi. Öyle ki 1760 yılında İngiltere'nin Manchester şehrinin nüfusu 1760 yılında ki 17.000 iken, 1831 yılında 237.000 ve 1851 yılında ise 400.000'e yükselmiştir⁸. Oluşan bu sanayi şehirlerinde üretilen büyük miktarlarda ki mallar dış ticaret yolu ile diğer ülkelere satılmaya çalışılmıştır. Klasik dış ticaret teorilerini ortaya atan A. Smith ve D. Ricardo söz konusu dönem içerisinde yaşamış ve teorilerinde dönemin ihtiyaçlarına cevap aramışlardır.

1.2.3. Uluslararası Fiyat Farklaştırılması

Ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretin temel nedenlerinden birisi de şüphesiz ki fiyat farklılaşmalarıdır. Ülkelerin yerli üretimin karşılanmasından sonra ellerinde kalan üretim fazlasını diğer ülkelere satması ya da yerli talebi karşılayamaması nedeni ile diğer ülkelere mal satın almasının yanı sıra, ürünlerin fiyatlarının ülkeler arasında farklı olması da dış ticaretin önemli nedenlerinden birisidir. İktisat düşünürleri, Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler teorisi ve daha sonra Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler teorisinden başlayarak, ülkelerin fiyat avantajına sahip oldukları ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaya gitmesini ve diğer ürünleri dış dünyadan ithalat yolu ile tedarik etmesi gerektiği konusunda

⁸Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Basım, Ankara 2008, s. 271.

fikir birliğine varmışlardır. Bu sayede ülkelerin refah seviyelerinin yükseleceği kabul edilmiştir.

Ülkeler arasında üretimin verimliliği açısından da farklar vardır. Bazı ülkeler belirli malları üretmede diğerlerinden daha etkindirler, yani bu malları daha ucuza üretirler. Oysa diğer mallarda bu derece üstün bir üretim etkinliği yoktur. İşte bu verimlilik farklarından dolayı ülkeler fiilen üretebildiği tüm malları değil, bu malların içinden en ucuza mal edebildiklerini üretmelidir⁹. Ülkeler maliyet avantajına sahip oldukları ürünleri üretirken, maliyet avantajına diğer bir ifade ile karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları diğer ürünleri de dış dünyadan daha ucuza ithal ederler. Eğer ülkeler arasında fiyat farklılıkları olmasaydı, söz konusu dış ticaretin gerçekleşmesi için klasik dış ticaret teorileri kapsamında bir neden olmayacaktır. Bu nedenle dış ticaretin ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak ülkeler arasındaki fiyat farklılıkları gösterilmektedir.

1.2.4. Mal Farklılaştırılması

Günümüz dünyası dış ticaretinde “mal farklılaştırması” başlığı altında ele alınan nedenlerden kaynaklanan dış ticaret, özellikle belirli sektörlerde en az “fiyat farklılıkları” kadar önem arz etmektedir. Temelinde mukayeseli üstünlükler düşüncesine dayanan geleneksel/klasik dış ticaret teorisi, dış ticareti uluslararası mukayeseli maliyetlere bağlamaktadır. Şüphesiz ki teorinin tüm varsayımları (dış denge, tam rekabet, sabit verim, tam istihdam vb.) tartışmaya açıktır. Burada asıl önem arz eden husus, geleneksel dış ticaret teorilerinin faktör donanımları birbirine benzemeyen ülkelerin aralarında ki ticareti açıklamasıdır. Oysa benzer ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticareti açıklamakta fiyat farklılıklarına dayalı geleneksel mukayeseli üstünlükler anlayışının yeterli açıklayıcı güce sahip olmadığı açıktır¹⁰.

Dış ticaretin ortaya çıkmasının nedenlerinin en güncel olanı mal farklılaştırılmasıdır. Yerli arzın iç talebi karşılayamaması, ülke içerisinde ki üretimin fazlalığı ve ülkeler arasında ki fiyat farklılıkları geleneksel dış ticaret teorileri açıklanmaya çalışılırken, ülkeler arasında dış ticaretin mal farklılıklarından kaynaklı oluşu modern dış ticaret ve yeni dış ticaret teorilerinde ele alınmıştır. Bu nedenle mal farklılaştırılması diğer nedenlere göre daha güncel bir başlık olarak kabul edilebilir.

⁹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2013, s. 12.

¹⁰ Utku Utkulu, *Türkiye'nin Dış Ticareti ...*, s. 4.

Dünyada ki dış ticaret biçimleri son 30 yılda oldukça değişiklik göstermiştir. Bu değişimlerden en önemlisi özellikle gelişmiş ülkeler arasında ki endüstri içi ticaretin (EİT) artmasıdır. Günümüz uluslararası ticaret akımlarının genel bir karakteristiği olan “benzer mallarda iki yönlü ticaretin eksik rekabet kapsamında, mal farklılaştırılması ve ölçek ekonomileri ile doğrudan bağlantılı olduğu konusunda literatürde bir uzlaşma sağlanmıştır¹¹.

2. Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaretin teorik gelişimi şüphesiz ki Adam Smith’in “Wealth Of Nations” (Ulusların Zenginliği) eserinden öncesi ve sonrası olarak bir ayrıma tabi tutulabilir. Bu eser ile birlikte Klasik İktisat döneminin başladığı kabul edildiği için söz konusu eserden sonra dış ticaret alanında ortaya atılan görüşler klasik dış ticaret teorileri olarak isimlendirilmektedir. Klasik dış ticaret teorilerinin merkantilist ve fizyokrat dönemin hâkim görüşlerine tepki olarak ortaya çıktığı düşünüldüğünde, klasik dış ticaret teorileri ve daha sonra ortaya çıkan modern dış ticaret teorilerinin anlaşılması için merkantilist ve fizyokrat düşüncenin dış ticaret ile ilgili görüşlerini özetlemekte yarar vardır. Çalışmamızda dış ticaret teorilerinin tarihsel gelişimi, Merkantilist Dönem, Fizyokrat Dönem, Klasik Dönem, Neo-Klasik Dönem, Modern Dış Ticaret Teorileri ve Yeni Dış Ticaret Teorileri başlıkları altında ele alınmıştır.

2.1. Merkantalizm ve Dış Ticaret

Merkantilizm 1450-1750 yılları arasında Batı Avrupa’da ekonomik alanda geçerli olmuş düşünce akımına ve yaşanan tecrübeye verilen addır. Aslında Merkantilizmin Rönesans ve Reform hareketlerinin Batı Avrupa’da Politik-İktisat sahasında başlattığı gelişmeden ibarettir¹². Daha açık bir tanımlama ile Merkantilizm Avrupa’da ortaya çıkan siyasal devrimin (feodal dönemdeki bölgesel güç merkezlerinin birleşerek İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa’da ulus devletler kurmalarının), kültürel devrimin (dine dayalı düşüncenin yerine karı ve birikimi önemseyen laik düşüncenin ikame

¹¹Ahmet Aydın, “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 2008, s. 881.

¹² Recep Kök, *İktisadi Düşünce ve Kavramların Analitik Evrimi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2000, s. 40.

edilmesinin) ve ticari devrimin (coğrafi keşifler sonucu ticaret hacminin artmasının) bir ürünüdür¹³.

Merkantilist düşünce sisteminin önemli düşünürlerinden Thomas Mun'un "İngiltere'den Batı Hindistan'a Ticaret" ve ölümünden sonra yayınlanan "Dış Ticaretle İngiltere'nin Hazinesini Zenginleştirme" eserlerinde, bir ulusun toplam ihracatı toplam ithalatını geçtiği sürece herhangi bir tekil ticaret işi nedeni ile paranın dışarıya akmasının önemli olmadığını vurgulamıştır. Mun bu eserleri ile Merkantilist Doktrini ilk formüle eden düşünür olarak kabul edilir. Jean-Baptiste Colbert ise Fransa da Colbertizm olarak adlandırılan Merkantilist politikaların uygulayıcısıdır. Fransa Maliye Bakanı olarak görev yapan Colbert'in Külçeci bakış açısı Fransa'nın ihracatının artmasına, ithalatının düşmesine ve ödeme olarak külçelerin (Dökme Altın) dışarıya akmasını engelleyen yasaların yürürlüğe konmasına yol açmıştır. Ayrıca köylü çocuklarına altı yaşında başlayan zorunlu çalışma, rahip, rahibe ve kesişleri vergilendirme açısından ölü kategorisine sokması gibi birçok uygulama ile ulusal verimliliği artırma yaklaşımı Fransa'da Colbertizm olarak isimlendirilmiştir¹⁴.

Merkantilist düşünceye göre dış ticaret politikasının temel amacı, hazinenin altın stokunu artırmaktır. Altın stokunun artırılması için de ödemeler dengesinde fazlalıklar oluşturmak gerekir. Merkantilist düşünürler altın ve gümüş gibi değerli madenleri dünya servetinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Onlara göre hazinenin altın stoku aynı zaman da ekonomik ve siyasi gücün de temelidir. O dönemlerde uzun süren savaşların doğurduğu büyük sermaye ihtiyacı, söz konusu düşüncelerin benimsenmesinde etkili olmuştur. Altın stokuna verdikleri önemden dolayı Merkantilizme aynı zamanda "altın külçecilik akımı" ismiyle de yer verilmektedir¹⁵.

Merkantilizmin temelinde ülkelerin sahip oldukları değerli maden (altın ve gümüş) miktarları ile güçlerinin belirlendiği düşüncesi yatar. Merkantilistlere göre yeryüzünde ki değerli maden miktarı sınırlı olduğu için, ülkeler arası ticari ilişkileri sıfır toplamı (zero-sum) bir akım olarak tanımlarlar. Merkantilistlere göre ülkeler arası ticaret poker oyununa benzer, ülkelerin ikisinin de dış ticareten kazançlı çıkması mümkün değildir. Dış ticaret

¹³ Erdal M, Ünsal, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2005, s. 5.

¹⁴ Mark Skousen, *İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası*, (Çeviren: Mustafa Acar, Ekrem Erdem ve Metin Toprak), Liberte Yayın Grubu, 5. Baskı, Ankara 2011, s. 39.

¹⁵ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 21.

sonucunda ülkelerden birisi kazançlı olurken diğeri zararlı olacaktır¹⁶. Diğeri bir ifade Merkantilist düşünce sistemin de dış ticaret sonucunda ticarete taraf olan ülkelerin ikisinin birden refah düzeylerinin artırılması mümkün değildir. Bu dönemde ihracat teşvik edilmiş, ithalat ise engellenmeye çalışılmıştır.

Merkantilist düşünürler, ihracatı teşvik etmek için üç farklı düzenleme önermişlerdir. Bu önerilerden birincisi; bir mal yurt içinde üretilirken ödenen vergilerin bu mal ihraç edildiği takdirde kısmen veya tamamen geri ödenmesidir. Diğeri öneri ise katma değeri yüksek olan malların ihracatında teşvik primi ödenmesidir. Son öneri ise, farklı coğrafyalarda sömürgeler oluşturmak suretiyle, sömürgelerden ucuz ara malı temin etmek ve karşılığında onlara ihtiyaç duydukları malları satmaktır¹⁷. Söz konusu önerilerden de açıkça görülebildiği gibi merkantilist dönemde ihracat teşvik edilmiştir. Merkantilist dönemde ihracat teşvikleri ile ülkelerin değerli maden stoklarını artırmaları ve bu yolla ülkelerin servetlerini artırmaları hedeflenmiştir.

2.2. Fizyokratizm ve Dış Ticaret

Fransa'da Merkantilist politikalar ile mutlak monarşinin baskıcı uygulamaları kitleleri bunaltmış, ağır vergiler ve bölüşümdeki adaletsizlikler yoksulluk ve sefaletin dayanılmaz boyutlara çıkmasına neden olmuştur. Fizyokratik düşünce sistemi de yukarıda ki bu olumsuz dönemde karşılaşılan sorunlara çözüm arayışı esnasında ortaya çıkan bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir. Fizyokratizm kelime olarak doğanın egemenliği ya da doğal düzen anlamına gelmektedir. Bu düşünce akımı 18.yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da doğmuştur ve Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan ve klasik iktisadın başlangıcı olarak kabul edilen ulusların zenginliği adlı eserin yayınlandığı 1776 yılına kadar başta Fransa olmak üzere diğeri Batı Avrupa ülkelerinde de etkinliğini sürdürmüştür. Etki süresinin kısa olmasına rağmen Fizyokratik iktisadi düşünce kendisinden sonra gelen Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx ve diğeri birçok iktisatçıyı etkilemiştir¹⁸.

Fizyokrat düşünürler, Merkantilist düşünürlere göre iktisadi olayları daha tutarlı temellere dayandırdıkları teorileriyle açıklamaya çalışmışlardır. Bu akımın başlıca

¹⁶ Dennis R. Appleyard, Alfred J. Field, Steven L. Coob, *International Economics*, 6. Basım, McGraw- Hill Irwin, New York 2008, s. 19.

¹⁷ Erdal M, Ünsal, *Uluslararası İktisat ...*, s. 6.

¹⁸ Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ...*, s. 30.

düşünürleri; François Quesnay, Robert Jacques Turgot, Le Marquis de Mirabeau, Abbe Nicolos Baudeau ve Pierre Samuel du Pont de Nemours'tır¹⁹.

Fizyokratlar, Merkantilizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre zenginliğin kaynağı para (altın ve gümüş) değil, doğadır. Fizyokratlara göre gerçek zenginlik sadece topraktan elde edilir. Sanayi mevcut nesnelere birleştirmekten öte bir şey yapmadığından verimsizdir. Ticaret nesnelere etrafta hareket ettirmekten başka bir şey değildir. Bu gerekçelerle Fizyokratlara göre izlenmesi gereken doğru politika, toprak verimini artırıcı önlemler almaktan ibarettir. Fizyokratlar doğal düzene inanmışlardır. Onlara göre iç ve dış ticaret serbest olmalı ve uluslararası ticarete himayecilikten uzak durulmalıdır. Aslında Fizyokratlar tarım ürünlerinin ihracatının artması ile tarım üreticilerinin ellerine geçen gelirin artacağını kabul ederler. Ayrıca tek verimli alan tarım olduğu için sadece tarım üzerinden vergi alınması gerektiğini düşünürler²⁰.

Fizyokratlar, feodal ve Merkantilist anlayışa dayalı bütün düzenlemelere karşı çıkmaktaydılar. Vincent Gournay tarafından "laissez faire, laissez passer" bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sözü ile girişim özgürlüğü ve serbest ticaretin önemini vurguluyordu. Fizyokratlara göre, iç ticaret gibi dış ticaret de serbest olmalıdır. Ancak tarımsal ürüne dayalı ihracat sanayi ürünlerinin ihracatına kıyasla daha karlı olacağı için (zenginliğin kaynağının doğa olarak görülmesi ve tek verimli üretim alanının tarım olarak kabul edilmesi nedeniyle) tarım ürünlerinin fiyatlarının düşük tutularak ülkenin ihracatının artırılması gerektiğini savunmuşlardır²¹.

2.3. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Kapitalist sistemin bugünkü biçimiyle kurumsallaşmasına teorileri ile önemli katkılarda bulunan Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği- Wealth of Nations" adlı eserinin yayınlandığı 1776 yılı ile John Stuart Mill'in "Siyasal İktisadın İlkeleri- Principles of Political Economy" adlı eserinin yayınlandığı 1843 yılı arasında geçen dönemde Batı'da geliştirilen iktisadi Düşünceye Klasik İktisadi Düşünce denir. Bu dönemde yaşamış ve teorileriyle bu düşüncenin oluşmasına katkıları bulunan iktisatçılara da Klasik İktisatçılar denilmektedir. Klasik İktisadi Düşüncenin önde gelen düşünürleri Adam Smith, Thomas

¹⁹ Yüksel Bilgili, *Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*, Güven Mücellit ve Matbaacılık, 10. Baskı, İstanbul 2013, s. 45.

²⁰ Erol İyiboğurt, *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika – Uygulama*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2001, s. 21.

²¹ Ahmet Okur, *İktisadi Düşünce Evrimi*, Güleç Matbaacılık, İzmir 2000, s. 57.

Robert Malthus, David Ricardo, James Mill, John Stuart Mill, Nassu W. Senior ve J. E. Caines olarak özetlenebilir²².

“Klasik” terimini ilk kullanan olmasa da bugün kullandığımız anlamına kavuşturan kişi Keynes’tir. Keynes klasik terimini 1936 öncesinde makroekonomik sorunlar hakkında yazmış olan tüm iktisatçılar için kullanmıştır. Ancak modern ekonomik düşünceler tarihinde 1930 öncesine ait ekonomi teorisi iki döneme ayrılmaktadır. Bu dönemlerden birincisi A.Smith, D. Ricardo, J. S. Mill gibi ekonomistlerin bulunduğu dönemi işaret ederken, ikinci dönem ise neoklasik olarak isimlendirilir ve Marshall ve A.C. Pigou gibi ekonomistleri kapsar. Modern iktisadi düşünceler tarihinde ki bu ayırım genellikle mikroekonomi bazlı olduğu için Keynes tarafından bu iki dönemde makroekonomi açısından benzer görüşlere sahip olduğu için hep birlikte Klasikler olarak isimlendirilmektedir²³.

Klasik İktisadi düşüncenin bazı kabullerini özetlemek gerekir ise; klasikler temelde bireylerin rasyonel davrandıklarını kabul ederler. Yani insanlar homo-economicus olarak kabul edilmektedir. Ayrıca klasikler ekonominin her zaman tam istihdam durumunda olduğunu kabul ederler. Eğer tam istihdam denge durumu bozulur ise ekonominin kendiliğinden fiyat mekanizması (invisible hand) ile dengeye geleceğini kabul ederler. Bu yüzden ekonomide ki mal fiyatları ücretler vb. fiyatların esnek olduğunu savunurlar. Klasik iktisatçıların bir diğer varsayımı da ekonomide paranın sadece bir değişim aracı olarak kullanıldığıdır. Klasiklere göre para nötrdür. Diğer bir ifade ile ekonomi nominal değil reel değişkenler yolu ile şekillendirilmektedir. Bu varsayımlar altında, Klasik iktisatçılar temel de üç önemli sorunun cevabını aramışlardır²⁴.

- Ülkeler arasında hangi mallar ihraç ve ithal edilir? Uluslararası ticaretin yönü ne şekildedir.
- Ülkeler arasında ticareti yapılan mal fiyatları ne şekilde oluşur? “Dış Ticaret Haddi (terms of trade) nasıl belirlenir.
- Dış ticaretten sağlanan kar ne kadardır? Dış ticaret gerek dünya gerekse ülkeler açısından karlı bir iş midir?

²² Arif Ersoy, *İktisadi Teoriler ...*, s. 269.

²³ Kemal Yıldırım, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir, *Makro Ekonomi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 118.

²⁴ Clayton E. Gary, *Economics Principles ...*, s. 124.

Yukarıdaki sorulara cevap ararken klasik iktisadi düşüncenin dış ticarete yönelik analizlerinde kullandıkları iki ülkeli ve iki mallı varsayımsal modellerine de değinmek gerekir. Aslında dış ticaret modellerinde kullanılan bu varsayımlar bir standart oluştururcasına sürekli olarak kullanılmıştır. Bu varsayımlar aşağıdaki gibidir²⁵;

- İki ülkeli ve İki mallı analiz modeli: Dünya da yalnızca iki ülke vardır. (örneğin biri ele alınan ülke diğeri ise onun dışındakilerinin tamamı) ve bu ülkeler aynı iki malı üretirler. Ayrıca her maldan üretilen birimler homojen (türdeş) niteliktedir.
- Uluslararası ticarete para kullanılmaz, dış mübadeleler malın mal ile değişimi biçiminde gerçekleşir. Dolayısı ile fiyat, maliyet gibi kavramlar parasal değil, reel kavramlardır. Yani bir malın fiyatı diğer malların cinsinden ya da üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin cinsinden ifade edilir.
- Mal veya üretim faktörleri olsun tüm piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Modellerde hükümet kesimine yer verilmez. Dolayısı ile dış ticaret analizlerinde gümrük tarifesi, kotalar ve dış ticaret üzerinde ki diğer engellemeler bulunmaz.
- Yapılan analizlerde taşıma giderlerinin olmadığı diğer bir ifade ile sıfır olduğu kabul edilir.
- Ekonomi tam çalışma durumundadır. Yani kaynakların atıl (işsiz) kalması durumu söz konusu değildir.

Yukarıdaki varsayımlar altında klasik iktisadi düşüncenin başlangıcı olarak kabul edilen Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (Wealth of Nations) eserinde vurguladığı mutlak üstünlükler teorisini özetlemeden önce, Merkantilist dönemde dış ticaretin bir poker oyununa benzetildiği, diğer bir ifade ile dış ticarete taraf olan ülkelere birinin kazançlı çıkmasının ancak ve ancak diğer ülkenin zararlı çıkması ile mümkün olduğu kabulünün hatırlatılması gerekir. Adam Smith'in ortaya attığı Mutlak Üstünlükler Teorisi "Theory of Absolute Advantages" ile bu kabulü yıkararak günümüz modern dış ticaret yapısının oluşmasına yardımcı olarak çağının en büyük düşünürlerinden biri olmayı hak etmiştir.

Smith'in Mutlak Üstünlükler teorisi, yukarı da yer verdiğimiz iki ülkeli ve iki mallı dış ticaret teorisi varsayımları üzerine inşa edilmiştir. Teorinin dayandığı varsayımların açık olduğu kadar ulaştığı sonuçlarda açık ve basittir.

²⁵ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 24.

Mutlak Üstünlükler Teorisi, bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha ucuza üretebiliyor ise o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları dış dünyaya ihraç ederek, daha pahalıya üretebildiği malları da diğer ülkelerden satın alarak ülke refah seviyesini yükselteceğini ortaya koyar²⁶. Bu tanımlamada malların pahalıya ya da ucuza üretilmesi sadece üretiminde kullanılan emek girdisi ile tanımlanmaktadır. Klasik İktisat dış ticaret teorilerinde maliyetin sadece malın üretiminde kullanılan emek miktarı ile ölçülmesi emek-değer teorisi olarak isimlendirilir²⁷.

Smith'in ortaya attığı mutlak üstünlükler teorisini bir örnekle açıklamaya çalışır isek; Amerika ve Almanya ülkeleri ve A ve B gibi iki farklı mal ele alındığında, mutlak üstünlükler aşağıda ki verilerden rahatlıkla anlaşılmaktadır;

Tablo-1.1: Bir İşçinin Bir Günde Üretebildiği Mallar

	A malı	B malı
Amerika	50 birim	30 birim
Almanya	20 birim	80 birim

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 25.

Yukarıdaki örnek emek-değer teorisine göre düzenlenmiştir. Çünkü tablodaki rakamlar, ilgili ülkelerde her malın üretiminde ki emek verimini, yani bir birim emek (bir işçinin bir gün çalışması) ile üretilebilecek miktarları yansıtır. Bu miktarlar ne kadar büyük olursa emek verimliliği o derece yüksek olur. Diğer bir ifade ile verimliliğin tersi de birim üretim maliyeti olmaktadır. Tek maliyet unsurunun emek olduğu bir modelde birim mal üretimi için gerekli olan emek miktarı düştükçe maliyetler düşmüş olacaktır. Yukarıdaki önekte Amerika A malının üretiminde uzmanlaşacak, Almanya ise B malının üretiminde uzmanlaşacaktır. Çünkü bu malları daha ucuza üretebilmektedirler. Örneğin Amerika'ya dış ticaret söz konusu olduğu takdirde ürettiği A malı karşılığında aynı emek miktarı ile kendisinin üretebildiği 30 Birimden daha fazla B malı teklif edilirse bu durum oldukça kazançlı görülecektir. Benzer şekilde Almanya'da 80 Birim B malı karşılığında kendi üretebileceği 20 Birim A malından daha fazla bir teklifle karşılaşır ise bu da oldukça

²⁶ Sadık Acar, *Uluslararası Reel Ticaret ...*, s. 109.

²⁷ Albert C. Whitaker, "History and Criticism of the Labor Theory of Value in English Political Economy", Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Columbia University, 2001, s. 14.

kazançlı bir teklif olacaktır. İşte Amerika ve Almanya arasında emek verimliliğindeki farklılıklar dış ticaretin gerçekleştirilmesi için yeterli bir ortamı sağlamaktadır²⁸.

Ancak Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde dış ticaretin yapılabilmesi için ülkelerin birbirlerine karşı üstünlüklerinin olması gerekmektedir. Yani eğer bir ülke tüm malları diğer ülkelere göre daha ucuza üretebiliyor ise, bu durumda dış ticaretin karlı olmayacağı görüşündedir. Bu eksiklik D. Ricardo'nun geliştirdiği Mukayeseli Üstünlükler Teorisi ile giderilmeye çalışılmıştır.

Ricardo ortaya attığı mukayeseli üstünlükler modeli bir nevi Smith'in mutlak üstünlükler teorisinin eksikliğini kapatmıştır. Daha öncede değindiğimiz gibi mutlak üstünlüklere göre iki ülke arasında dış ticaretin yapılabilmesi için karşılıklı olarak malların birisinde ülkelerden birisinin maliyet avantajına sahip olması gerekmektedir. Ancak Ricardo'ya göre ülkelerden biri tüm ürünlerde maliyet avantajına diğer bir ifade üretim üstünlüğüne sahip olsa dahi iki ülke arasında dış ticaret gerçekleştirilebilir. Bu durumda üstünlüğün derecesi önem kazanmaktadır²⁹. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisini de sayısal bir örnekle açıklayacak olur isek;

Tablo-1.2: Ülkenin Bir Günde Üretebildiği Mallar

	Kumaş malı	Şarap malı
A ülkesi	1000 birim	500 birim
B ülkesi	125 birim	250 birim

Kaynak: Zeynel Dinler, *İktisada giriş*, Ekin Basın Yayın, Bursa 2012, s. 558.

Yukarıdaki Tablo 1.2'de yer alan örneğe göre, A ülkesi, aynı miktarda emekle, belirli bir sürede her iki maldan (kumaş ve şarap) da daha fazla üretmektedir. Diğer bir ifade ile her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu şartlar altında Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne göre karlı dış ticaret söz konusu olamaz. Ancak daha dikkatli incelendiğinde A ülkesinin B ülkesine kıyasla sahip olduğu üstünlük derecesi her iki mal için aynı değildir. A ülkesinin B ülkesine göre kumaş üretiminde 8 kat (1000/125), şarap üretiminde ise 2 kat (500/250) daha üstün olduğu görülmektedir. Yani her iki malda da üstün olan A ülkesi aslında kumaş üretiminde üstünlüğü daha yüksektir. Bu nedenle A ülkesi kumaş üretiminde uzmanlaşarak ürettiği kumaşları B ülkesine satmalı, B ülkesi de şarap

²⁸ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, ss. 27-28.

²⁹ Zeynel Dinler, *İktisada giriş*, Ekin Basın Yayın, Bursa 2012, s. 559.

üretiminde uzmanlaşarak ürettiği şarapları A ülkesine satmalıdır. Söz konusu ülkelerin yurt içi fiyatlarını karşılaştırdığımızda³⁰;

A ülkesinde 1 birim kumaş $\frac{1}{2}$ birim şarap

B ülkesinde 1 birim kumaş 2 birim şaraptır. Benzer şekilde aynı hesaplamayı şarap için kumaş cinsinden yaptığımızda;

A ülkesinde 1 birim şarap 2 birim kumaş

B ülkesinde 1 birim şarap $\frac{1}{2}$ birim kumaş, olarak hesaplanmaktadır.

Yukarıdaki verilere göre A ülkesinde kumaşın B ülkesinde ise şarabın ucuz olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre dış ticaretin yapılabilmesi için yeterlidir³¹.

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eleştirildiği başlıklar aslında klasik dış ticaret modellerinde kullanılan varsayımların eleştirisinden ibarettir. Emek değer teorisinde dayanan karşılaştırmalı üstünlükler, diğer üretim faktörlerini göz ardı ettiği için eleştirilmektedir. Karşılaştırmalı üstünlüklerin eleştirildiği diğer bir başlık ise, iş gücünün ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında ise tam hareketsiz olduğu varsayımdır. Günümüz dünyasında bu varsayım oldukça kolay bir şekilde çürütülebilmektedir. Ayrıca emek verimliliğinin ülkeler arasındaki farklılığının nedenleri açıklanmadığı için de karşılaştırmalı üstünlükler teorisi eksik kabul edilmektedir. Son olarak ekonomide zevkler ve teknolojinin değişmediğini öngören karşılaştırmalı üstünlükler teorisi günümüzdeki hızlı teknolojik ilerlemenin ve tüketici tercihlerindeki değişmelere oldukça uzak kalmaktadır. Genel hatları ile dayandığı varsayımlar ve eksikliklerine rağmen dış ticaret teorileri arasında önermesi kabul edilen en önemli teori olarak kabul edilmektedir. Ayrıca karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksiklikleri daha sonra gelen iktisatçılar tarafından giderilmeye çalışılmış ve yeni teorilerin ortaya atılmasına zemin hazırlamıştır³².

2.4. Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri

Bazı kaynaklarda Neo-Klasik iktisat kuramına Marjinalistler adı da verilmektedir. H. Gossen Almanya'dan, C. Menger, V. Böhm-Baverek Avusturya'dan, L. Walras İsviçre'den, S. Jevons ve A. Marshall İngiltere'den B. Clark Amerika'dan Neo-Klasik iktisadın kuruluş

³⁰ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş...*, s. 557.

³¹ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, ss. 558-559.

³² Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2003, ss. 20-21.

gelişmesinde katkı sağlayan iktisatçıların bir kısmıdır³³. Neo-Klasik iktisatçılar analizlerinde matematiği çok kullanmışlardır ve bu sayede ekonomi bilimine evrensel bir görünüm kazandırmışlardır. Klasik iktisatçıların birçoğunun İngiliz olmasına karşın, Neo-Klasik iktisatçılar farklı ülkelerdendi ve bu nedenle dünyanın farklı yerlerinde (Avusturya, İsviçre, İsveç ve ABD) Neo-Klasik okullar ortaya çıkmıştır³⁴. Neo-Klasik iktisatçılar tam rekabet, ekonominin tam istihdamda olduğu, Say Yasası ve görünmez elin gücü gibi konuları kabul etmektedirler. Ayrıca tam rekabetten sapmaların olduğuna ve bir malın değerinin onu üreten emekten ziyade malın tüketici açısından faydasına ya da üretici açısından karına bağlı olduğunu ileri sürmektedirler³⁵.

Klasik teoriden sonra, Neo-Klasik iktisatçılar, Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin varsayımlarından hareketle, bazı önemli aksaklıklarını giderecek açılımlar sağlamışlardır. Bu bağlamda maliyet ve fiyat gibi kavramları sadece arz koşullarından hareketle ele alan ve bir arz teorisi niteliği taşıyan Ricardo'nun teorisini eleştiren Klasik İktisatçı John Stuart Mill dış ticarete talep koşullarına yer vermiştir. Mill'in "Karşılıklı Talep Kanunu" (law of reciprocal demand)'na göre, bir ülkenin, diğerinin malına karşı talebinin şiddetinin derecesi bilinirse, dış ticaret hadlerinin belirlenmesi o derece mümkün olur. İngiliz iktisatçı Alfred Marshall, Mill'in açıklamakta yetersiz kaldığı arz ve talebin dış ticaret hadlerinin belirlenmesindeki etkileri konusuna, teklif eğrileri yardımıyla nitelik kazandırmıştır³⁶.

Klasik dış ticaret teorilerine yönelik ortaya atılan eleştirilerden en önemlisi şüphesiz ki klasik dış ticaret teorilerinin emek değer teorisine dayanması ve emek dışında ki faktörlerin maliyet ve dış ticarete etkisini göz ardı etmesidir. Neo-Klasik iktisatçılar, emek maliyeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan "Fırsat Maliyeti" kullanarak, Ricardo modelinin özüne dokunmadan teoriyi revize etmişlerdir. Buna göre, üretim kullanılan tüm faktörlerin ortaklaşa katkıları ile oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile verimliliğin tersi olarak maliyet, bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamıdır ve kullanılan kaynakların parasal değerleri toplanarak hesaplanacaktır³⁷.

³³ Ahmet Okur, *İktisadi Düşüncenin Evrimi*, s. 136.

³⁴ Neşe Erim, *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007, s. 125.

³⁵ Yüksel Bilgili, *Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*, Güven Mücellit ve Matbaacılık, 10. Baskı, İstanbul 2013, s. 95.

³⁶ Esra Yüksel ve Ercan Sarıdoğan, "Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul Krugman'ın Katkıları", Marmara Üniversitesi, Öneri Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 35, ss. 199-206.

³⁷ Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, ss. 177-178.

G. Haberler'in fırsat maliyeti (oppurtunity cuves) teorisi dış ticarete emek-değer teorisinin eksikliklerine açıklık getirmiştir. Haberler emeğin dışındaki diğer üretim faktörlerinin de dikkate alınması durumunda iki ülkede ki fırsat (vazgeçme) maliyetleri eğer farklı ise, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin emek-değer teorisine dayanmadan dahi aynı sonuçları vereceğini öne sürmüştür. Haberler'in bu teorisine göre bir malın fırsat maliyeti, o malın üretimi için vazgeçilen bütün üretim faktörlerinin toplam maliyetine eşittir. Bu durumda bir malın üretim maliyeti emek, sermaye, doğal kaynaklar ve müteşebbis gibi bütün üretim faktörlerini kapsamakta ve faktörlerin homojen olup olmaması sorunu da böylece ortadan kalmaktadır. Çünkü bir malın üretiminden vazgeçmekle (kaçırılan fırsat) diğer mal üretilmekte, üretilmeyen maldan tasarruf edilen faktörler ise üretilen mal için kullanılmaktadır³⁸.

Zamanla Neo-Klasik dış ticaret teorileri, uluslararası ticareti açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Eğer karşılaştırmalı üstünlükler belirleyici olsaydı, uluslararası ticaretin büyük bir bölümü ekonomisi benzer olmayan ülkeler arasında gerçekleşirdi, ancak özellikle 1940'lı yıllardan sonra dünya ticaretinin büyük bölümü, benzer faktör yapısına sahip olan sanayileşmiş ülkeler arasında yapılmaktadır. Söz konusu sanayileşmiş ülkeler aynı ürünü hem ithal etmekte hem de ihraç etmektedir³⁹.

2.5. Modern Dış Ticaret Teorileri

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre yurt içi üretim maliyetleri farklı olduğu sürece, ülkeler karlı dış ticaret yapabilirler ve sözü edilen yurt içi maliyet farklılıklarının temel nedeni de uluslararası emek verimliliğinde ki farklılıklardır. Emek-değer teorisine dayalı olarak kurulan klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin en önemli eksikliklerinde biri de uluslararası emek verimliliğinde yaşanan farklılıkların nedenini açıklamıyor olmasıdır. Bu eksikliği İsveçli bir iktisatçı Eli Hecksher ve öğrencisi yine İsveçli Bertil Ohlin tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Ortaya atılan teori de düşünürlerin isimleri ile anılarak Hecksher-Ohlin Teorisi olarak isimlendirilir. Bu teori Faktör Donatımı teorisi olarak da anılmaktadır.

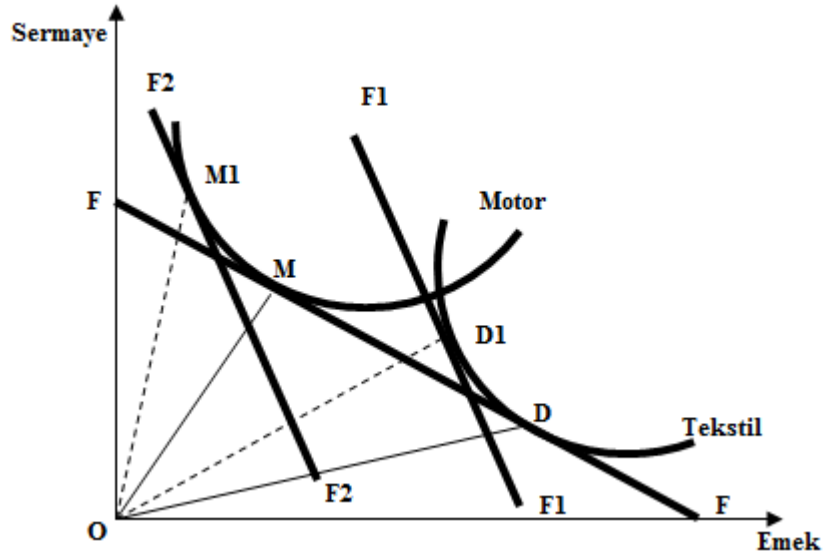
³⁸ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi ...*, s. 24.

³⁹ Ertuğrul Yıldırım ve Cihan Dura, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, ss. 141-177.

Heckscher-Ohlin modeline göre, bir ülke diğer ülkelerle karşılaştırıldığında hangi üretim faktörüne bol olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Dolayısı ile göreceli olarak sermayesi bol olan bir ülke petrol rafinerisi gibi sermaye yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Diğer taraftan göreceli olarak emeği bol olan bir ülkenin, tekstil üretimi gibi emek yoğun endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır⁴⁰.

Faktör Donatımı teorisinin dayandığı faktör yoğunluğunu fiziki miktar açısından açıklamaya çalışır isek; İngiltere'yi sermaye yoğun, Türkiye'yi ise emek yoğun bir ülke olarak kabul ettiğimizde, ticarete konu olacak malları ise motor ve tekstil ürünleri olarak seçersek. Motor sermaye yoğun tekstil ürününün ise emek yoğun bir ürün olduğu varsayımı ile elde edeceğimiz şekil aşağıda ki gibidir;

Grafik 1.1: Faktör Yoğunluğu

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 75.

Yukarıdaki Grafik 1.1' de şekilde OM doğrusunun eğimi Motor ürününün sermaye yoğun bir ürün olduğunu gösterirken OD doğrusunun eğimi de tekstil ürününün emek yoğun bir ürün olduğunu göstermektedir. Ürünlerin faktör yoğunluklarının birbirlerinden farklı olması Heckscher-Ohlin Teorisinin kabullerinden birisidir.

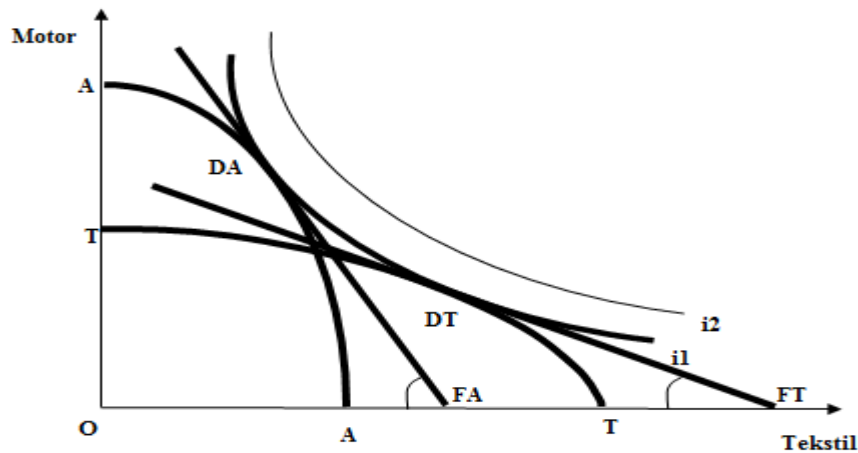
Faktör donatımı teorisinin varsayımları aşağıdaki gibidir;

⁴⁰ Paul Krugman and Robin Wells, *Makro İktisat*, (çev. Fuat Oğuz-M.Murat Arslan-K. Ali Akkemik- Koray Göksal), Ankara 2011, s. 125.

- Malların faktör yoğunluğu farklıdır. Buna bağlı olarak mallar sermaye yoğun mallar ve emek yoğun mallar olmak üzere iki guruba ayrılır.
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Ulaştırma masrafları sıfırdır. Ticarete kısıtlama getirilmemiştir.
- Faktörlerin tam istihdamı sağlanmaktadır. Faktör arzı sabittir.
- Ölçeğe göre sabit verim söz konusudur.
- Ülkelerin kendi içlerinde faktör mobilitesi tam, ülkeler arasında faktör mobilitesi ise sıfırdır⁴¹.

Yukarıdaki varsayımlar altında Heckscher-Ohlin Teorisi'nin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden birincisi, her ülke nispi olarak daha çok sahip olduğu üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminde karşılaştırmalı avantaja sahiptir ve bu mal ülkenin ihraç malıdır. İkinci özellik ise, faktör donanımına dayanan bu dış ticaret teorisinde, ülkedeki zengin faktörün gelirleri yükselirken, kıt faktörün gelirleri azalacaktır. Son olarak üçüncü özellik de mal ticareti yolu ile ülkeler arası faktör fiyatları eşitliğinin sağlanıyor olmasıdır⁴². Bu özelliklerden ikincisi Stolper-Samuelson Teorisi olarak isimlendirilirken, üçüncü özellik ise Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi olarak isimlendirilmektedir. Heckscher-Ohlin teorisi hakkında yapılan açıklamalar sonucunda teorisinin ulaştığı sonuçlar aşağıda ki Grafik 1.2' de üzerinde özetlenebilir.

Grafik 1.2: Hecksher - Ohlin Teorisi

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 80.

⁴¹ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat*, Alfa Kitabevi, Bursa 2001, ss. 25-26.

⁴² Nevzat Şimşek, *Türkiye'nin Endüstri-İç Dış Ticaretinin Analizi*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2008, ss. 11-12.

Faktör yoğunluklarının farklılığını örneklendirirken kullandığımız İngiltere, Türkiye ülkeleri ve motor ve tekstil ürünleri örneği üzerinden devam ettiğimizde, yukarıda ki Grafik 1.2’de TT Türkiye’nin üretim olanakları eğrisini gösterirken, AA eğrisi ise İngiltere’nin üretim olanakları eğrisini göstermektedir. FA İngiltere için dış ticarete başlamadan önce ki iç fiyat oranlarını yanı yurt içi fiyat düzeylerini göstermektedir. Bu durumda İngiltere için denge noktası DA noktasıdır. Benzer şekilde Türkiye içinde dış ticarete başlamadan önce ki yurt içi fiyat oranları FT doğrusu ile gösterilmektedir. Bu durumda Türkiye için denge noktası DT noktasıdır. Grafik 1.2’de görüldüğü gibi İngiltere’de motorun Türkiye’ye göre daha ucuz olduğu ve tekstilin Türkiye’ye göre daha pahalı olduğu görülmektedir. Tam tersi olarak Türkiye’de tekstilin İngiltere’ye göre daha ucuz ve motorun daha pahalı olduğu görülmektedir.

Heckscher-Ohlin teorisinin test edildiği ilk çalışma Wassily W. Leontief tarafından gerçekleştirilmiş ve 1953’ de yayınlanmıştır. Bu kapsamlı çalışma söz konusu alandaki ampirik çalışmaları etkilemiştir. Leontief kendi geliştirdiği girdi-çıkıtı (input-output) tablosu ile Heckscher-Ohlin teorisinin sonuçlarını test etmiştir. Girdi çıkıtı tablosu, her endüstrinin çıktılarının diğer endüstrilere akışını ayrıntılı şekilde içermektedir. Ayrıca bu tablo sadece endüstride kullanılan faktörleri göstermekle kalmaz, ayıca üretimin çeşitli aşamalarında ara mallar ile birlikte kullanılan emek ve sermaye faktörlerinin de miktarını gösterir. Girdi-Çıkıtı tablosu ülkenin ihraç ya da ithal ettiği mal gruplarının üretilmesi için ihtiyaç duyduğu sermaye ve emek miktarının hesaplanabilmesini kolaylaştıran bir tablodur⁴³. Heckscher- Ohlin teorisini bu tabloyu kullanarak Amerika üzerinde geçerli olup olmadığını test eden Leontief’in ulaştığı sonuçlar dış ticaret teorilerinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Leontief sermaye zengini olan Amerika Birleşik Devletleri’nin, Heckscher-Ohlin teorisinin öngördüğünün aksine, sermaye yoğun mallar ithal edip, emek yoğun mallar ihraç ettiğini ortaya koymuştur. Heckscher-Ohlin teorisinin öngörülerıyla bağdaşmayan bu duruma “Leontief Paradoksu” adı verilmiştir. İktisatçılar teori ile Leontief paradoksunu uyumlu hale getirmek için çalışmalar yapmışlardır⁴⁴.

Heckscher-Ohlin teorisinden ortaya çıkan üç temel teorem bulunmaktadır. Bu teoremler Faktör Fiyatları Teoremi (The Factor Price Equalization Theorem), Stolper-

⁴³ Dennis R. Appleyard, Alfred J. Field, Steven L. Coob, *International Economics*, ss. 152-153.

⁴⁴Şekip Yazgan, “Ekonomik Entegasyon, Uzmanlaşma ve Endüstrilerin Konumlanması”, Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences, No: 811, 2011, s. 64.

Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi (The Stolper-Samuelson Theorem And Income Distribution Effects Of Trade In The Heckscher-Ohlin Model) ve Rybczynski Teoremidir⁴⁵.

Faktör Fiyatları Eşitliği teorisine göre, üretim faktörlerinin ülkeler arasında ki dolaşımı serbest ise, faktör fiyatları zaman içinde ülkeler arasında eşitlenecektir. Yani faktör fiyatları eşitliği teorisi ülkeler arasında mal fiyatları eşitleniyor ise, malların üretiminde kullanılan girdilerin de fiyatlarının ülkeler arasında eşitlenmesi gerektiğini söyler. Bu nedenle karşılıklı ticaret yapan ülkelerde ücretler ve kiralara dış ticaret sonrasında eşitlenecektir. Mallar arasında ki ticaret aslında malların üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin ticareti içinde kullanılmaktadır⁴⁶.

Dış ticaret, ülkelerin bol olarak sahip oldukları faktörün fiyatını yükseltirken, kıt olan faktörün fiyatını düşürerek ülkeler arasında nisbi olarak faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açar. Belli şartlar altında faktör fiyatları eşitliğine yönelen bu hareket, faktör fiyatlarında tam bir eşitlik sağlanana kadar devam eder. Fakat gerçek ekonomik hayatta ortaya koyulan sınırlayıcı varsayımların geçerliliğini koruyamaması, ülkeler arasında faktör fiyatlarının eşitliliğinin tam olarak sağlanamamasına yol açar. Ayrıca ülkeler arasındaki farklı üretim fonksiyonları, üretim faktörlerinin homojen olmaması, tarife ve kota gibi dış ticarete konulan kısıtlamalar, sendikaların tekeli etkileri gibi unsurlarda faktör fiyatlarının tam eşitliğini engelleyen diğer nedenler olarak gösterilebilir⁴⁷.

Dış ticaretin faktör fiyatlarına, dolayısı ile ülkede ki gelir dağılımına etkisi konusunda ki en önemli çalışmalardan birisi 1941 tarihli Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı teorisidir. Klasik ve Neo-Klasik dış ticaret teorilerinin serbest ticareti övücü, korumacılığı diğer bir ifade ile dış ticarete devlet müdahalesini kötüleyen bakış açısına rağmen, Stolper-Samuelson modelinde korumacı dış ticaret yaklaşımının ülkedeki belirli bir kesimin refah seviyesini yükseltebileceğini vurgulamaktadır⁴⁸.

Özetle Stolper-Samuleson gelir dağılımı teorisi, ülkeler dış ticarete başladıktan sonra ülke içinde bol miktarda bulunan üretim faktörünün fiyatı artacaktır. Ülke içinde kıt

⁴⁵ Kreinin E. Mordechi, *International Economics Apolicy Approach*, Harcourt Brace and Company, 7. Edition, Orlando 1995, s. 25.

⁴⁶ Tri-Dung Lam, "A Review of Modern International Trade Theories", *American Journal of Economics, Finance and Management*, Vol: 1, No: 6, pp. 604-614.

⁴⁷ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi ...*, s. 64.

⁴⁸ Oğuz Onur, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Dışa Açıklık ve Gelir Dağılımı İlişkisi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi Gazi Üniversitesi*, 2015, s. 3.

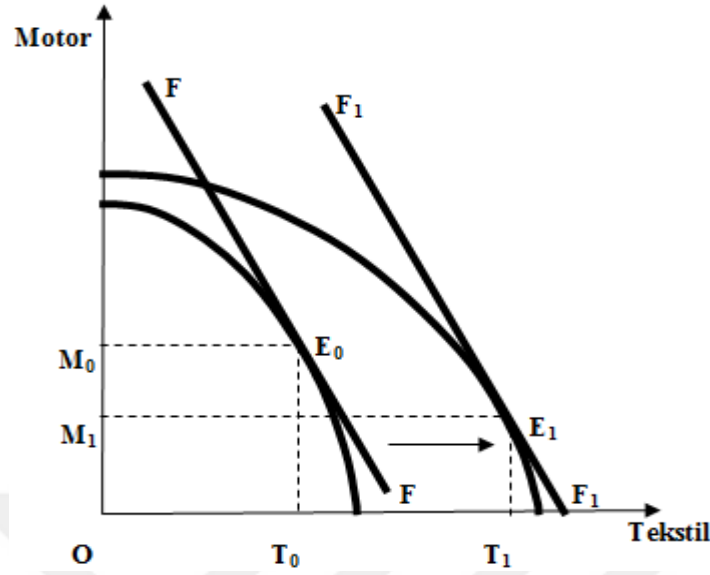
durumda olan faktörün ise fiyatı azalacaktır. Dış ticaretin ülke içerisinde ki herkesin refah seviyesini artıracığı yönündeki klasik dış ticaret görüşüne zıt olarak gelir dağılımı teorimi açıkça dış ticaretin ülke içinde ki kıt kaynak sahibi olan kesimin refah kaybına yol açacağı ortaya konmuştur.

Stolper- Samuelson gelir dağılımı teorisi de klasik diğer teoriler gibi oldukça sınırlayıcı varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu varsayımlar; dünya da iki mal gurubu bulunmaktadır, tam rekabet koşulları geçerlidir, faktörlerin tam hareketliliği söz konusudur ancak faktörler ülkeler arası hareket etmezler, taşıma maliyetleri söz konusu değildir gibi gerçek ekonomik hayattan oldukça uzak varsayımlardır. Bu sınırlamalar nedeni ile Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı teorisinin öngörülleri ile Amerika ve İngiltere’ de ki gerçekleştirenler örtüşmemektedir⁴⁹.

Heckscher-Ohlin teorisinden türetilmiş bir diğer yaklaşımda Rybczynski Teoremidir. Bu teorem üretim faktörlerinin miktarında meydana gelebilecek değişimler üzerine kurulmuştur. Faktörlere ilişkin kabul ettiği varsayımlarda; ülkede iki üretim sektörü bulunduğu, her sektörün doğrusal homojen üretim fonksiyonuna sahip olduğu, üretimde farklı faktör yoğunluklarının bulunduğu ve her iki üretim faktörünün de tam olarak kullanıldığı şeklindedir. Bu varsayımlar altında teori; bir üretim faktöründe meydana gelen bir artışın, bu faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimini artıracığı, arzı sabit kalan diğer üretim faktörünü yoğun olarak kullanan malın üretiminin ise azalacağını öne sürmektedir⁵⁰. Aşağıdaki Grafik 1.3 ile Rybczynski teoremini açıklamaya çalışır isek;

⁴⁹ Lisandro Albrego and T. Huw Edwards, “The Relevance of The Stolper-Samuelson Theorem to The Trade and Wages Debate”, Centre for The Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR), University of Warwick, İngiltere 2002, s. 25.

⁵⁰Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi: Teori, Politika*, Beta Basım Yayım, 9. Baskı, İstanbul 2009, s. 72.

Grafik 1.3: Rybczynski Teorisi

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 92.

İngiliz iktisatçı Rybczynski tarafından geliştirilen ve ismiyle anılan Rybczynski Teoreminde sermaye ve emek faktörlerinin ve malların (tekstil ve motor) miktarlarında meydana gelen değişiklikler arasında ki ilişki, her malın fiyatının veri olduğu varsayımı altında incelenir. Bu bağlamda bir ülkede (göç nedeni ile) emek donanımını miktarının arttığı kabul edilirse, ilk bakışta bu artışın üretim olanakları eğrisinin sağa doğru kaymasına ve böylece hem kumaş hem de çelik üretiminin artmasına neden olacağı düşünülebilir. Ancak malların fiyatları veri iken emek yoğun tekstil endüstrisinde ki genişleme, sermaye yoğun motor endüstrisinde kullanılan faktörlerin bir kısmının kumaş endüstrisine akmasına neden olur ve ülkede tekstil üretimi artarken diğer sermaye yoğun ürün olan motor üretimi azalır⁵¹.

2.6. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Heckscher-Ohlin teorisinin Leontief paradoksu ile eleştirilir hale gelmesi ile, dış ticaret teorilerine yeni katkılar getiren düşünürler ortaya çıkmıştır. Klasik dış ticaret teorilerinin kendisinden sonra gelen dış ticaret teorilerinin oluşumuna zemin hazırladığı gibi yeni dış ticaret teorileri de eski teorilerin eksikliklerini gidermeye yönelik ortaya atılan teorilerdir. Bu açıdan değerlendirilen yaklaşımların en çok kabul görenleri şunlardır;

⁵¹ Erdal M. Ünsal, *Uluslararası İktisat ...*, ss. 174-175.

Nitelikli İş Gücü Teoremi, Teknoloji Açığı Teoremi, Ürün Dönemleri Hipotezi, Tercihlerde Benzerlik Teoremi, Ölçek Ekonomileri Teoremi, Monopolcü Rekabet Teoremi, Endüstri-İç Ticaret olarak özetlenebilir. Çalışmamızın bu bölümünde yeni dış ticaret teorileri olarak isimlendirilen bu yaklaşımlar açıklanmaya çalışılacaktır.

Keesing ve Kenen gibi düşünürler, sanayi ülkeleri arasında ki dış ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli iş gücü farklılıkları ile açıklanabileceğini vurgularlar. Nitelikli İş Gücü Teorisine göre belirli türlerdeki mesleki veya nitelikli iş gücü bakımından zengin olan ülkeler, üretimi büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olan mallarda uzmanlaşırlar. Ayrıca niteliksiz emeğe bol olarak sahip olan ülkeler ise ağırlıklı olarak niteliksiz emeği içeren malların üretiminde üstünlüğe sahip bulunmaktadırlar. Aslında Nitelikli İş Gücü Teorisi, Heckscher-Ohlin teorisi arasında çok ciddi benzerlik bulunmaktadır. Nitelikli emeğin üretiminde kullanıldığı mallar sermaye yoğun mallar, üretiminde niteliksiz emeğin bol olarak kullanıldığı mallar ise emek yoğun mallar olarak tanımlanabilir. Faktör donatımı teorisi de farklı faktör yoğunluklarına sahip mallar üzerinden dış ticaret analizi gerçekleştiren bir teoridir. Bu nedenle Nitelikli İş Gücü Teoremine aynı zamanda “Neo-Faktör Donatımı” teoremi de denilmektedir⁵².

Faktör Donatımı Teorisinde teknolojik değişim sabit kabul edilmekteydi. Bu varsayımı 1961 yılında M.V. Posner, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişme gibi dinamik faktörleri ele alan Teknoloji Açığı teoremi ile ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu teoremin temelinde yatan öngörü, gerçekleştirilen icat ve devam eden yenilik çalışmalarının temel de benzer faktör donanımlarına ve tercihlere sahip olan ülkeler arasındaki ticareti artırmakta olduğudur. Teknoloji Açığı Teorisi’ne göre endüstrileşmiş ülkeler arasında ki ticaretin önemli bir bölümü, yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Endüstrileşmiş ülkelerde yenilik yapan firmalar, söz konusu ürün için uluslararası piyasalarda geçici monopol gücü elde eder. Bu geçici monopol gücü telif hakları ve patent sürelerinin dolmasına kadar sürmektedir⁵³.

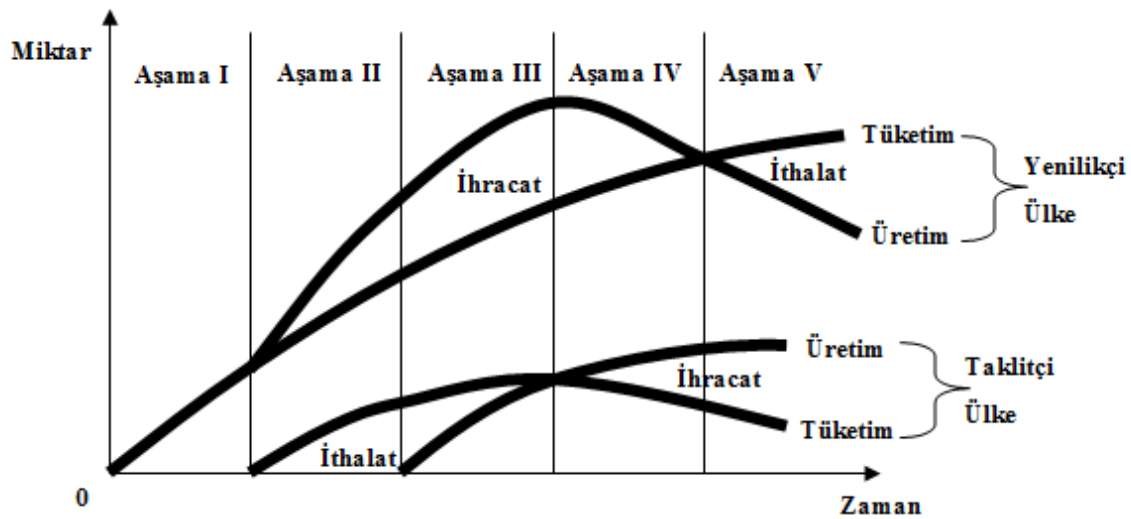
Teknoloji Açığı Teoremi, benzer faktör donatımına ve tercihlere sahip olan ülkeler arasında gerçekleşen dış ticaretin yönü ve kazançları hakkında teknolojik değişimleri kullanarak bir açıklama getirmiştir. Daha sonraları ortaya atılan Ürün Dönemleri Hipotezi de bu teoremin genişletilmiş bir hali olarak görülebilir.

⁵² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 101.

⁵³ Nursen Vatansever Deviren, “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 81, 2004, s. 5.

Ürün dönemleri hipotezini ortaya atan düşünür Raymond Vernon'dur. Orijinal modelinde Vernon bazı ürünlerin yaşam evrelerinin üç farklı dönemden oluştuğunu ortaya koymuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde çok uluslu şirketlerin faaliyetlerini kapsayacak şekilde hipotez geliştirilmiştir. Yine de hipotezin temel dayanağı değişmemektedir. Ürün hala yenilikçi firma tarafından ülke içinde üretilmekte ve belirli bir zaman dilimi sonunda taklitçi ülke tarafından üretilmeye başlamaktadır⁵⁴. Bu hipoteze en güzel örnek hesap makineleridir. Bu makineleri ABD'li Texas Instruments ve Hewlett-Packard isimli firmalar 1970'li yıllarda icat etmişlerdir. Hemen ardından Japon Sharp ve diğer firmalar makineleri önce kopyalayarak daha sonrada kendileri geliştirerek piyasaya hâkim olmuşlardır⁵⁵. Bu ürün dönemleri hipotezinin öngördüğü sonuçlara uygun bir durumdur. Aşağıda ki Grafik 1.4'de Ürün Dönemleri hipotezi özetlenmeye çalışılmıştır;

Grafik 1.4: Ürün Dönemleri Teorisi

Kaynak: Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, s. 97.

Grafik 1.4'de görüldüğü gibi 1. aşamada ürün ortaya çıkarılmıştır. 2. aşamada ise ürünü icatçı firma tarafından ihraç edilir, bu aşamada taklitçi firma ise ithalatçı konumdadır. 3. aşamada icatçı firmanın ihracat miktarı artarak sürmektedir. Ayrıca bu aşamada taklitçi firma üretime başlar ve ithalatı azalır. 4. aşamada icatçının ihracat miktarı azalır ve sona erer ve aynı ürünü taklitçi firma ihraç etmeye başlar. Son olarak 5. aşamada ise icatçı firma ürünün üretiminden vazgeçer ve tüm üretim taklitçi firma tarafından

⁵⁴ Ted Walther, *Dünya Ekonomisi*, (çev. Ünal Çağlar), Alfa Basım Yayım, Bursa 2002, s. 186.

⁵⁵ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi ...*, s. 172.

gerçekleştirilir. Dolayısı ile icatçı firma aynı ürünü ithal etmeye başlarken taklitçi firma malın ihracatçısı konumuna gelir.

Tercihlerde Benzerlik Teoremi İsveçli iktisatçı Brunstam Linder tarafından 1961 yılında ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre sanayi ürünleri üzerinde ki ticaret üretim maliyetlerinden çok, ülkeler arasında ki zevk ve tercihlerin benzerliğine bağlıdır. Zevk ve tercihleri diğer bir ifade ile talep koşullarını belirleyen temel etken ise ülkelerin gelir düzeyleridir. Yani bir ülkede ki mal türleri o ülkede ki kişi başına düşen gelir düzeylerinin bir yansımasıdır. Belirli gelir düzeyine sahip ülkelerde firmalar halkın çoğunluğu tarafından talep edilen, yani geniş piyasası olan malları üretirler. İç talebi karşılamaya yönelik üretim yapıldıkça bu malların üretiminde deneyim ve etkinlik kazanılır ve bu mallar benzer zevk ve tercihlere sahip olan diğer ülkelere ihraç edilir⁵⁶.

Tercihlerde Benzerlik Teorisine göre dünya ticaretindeki aslan payını gelişmiş ülkeler arasında ki dış ticaret kapmaktadır ve bu ülkeler arasında kişi başına düşen gelir seviyeleri benzerdir. Yani dünya ticaretinde en büyük payı gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan ticaret değil, bunun tam tersine gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yaptığı ticaret almaktadır. Ancak bu teorinin geçerliliği üzerine yapılan çalışmalar teoriyi destekler sonuçlara ulaşmamışsa da teori hala üzerinde çalışılan bir başlıktır⁵⁷.

Dış ticarete yönelik ortaya atılan yeni yaklaşımlardan birisi de Ölçek Ekonomileri Teorisidir. Faktör Donatımı Teorisi varsayımları hakkında bilgi verirken dış ticarete konu olan malların sabit verimler altında üretildiği varsayımını vurgulamıştık. Faktör Donatımı Teorisi bu varsayım üzerinden ülkeler arasında ki dış ticareti açıklamıştır. Ancak Ölçek Ekonomileri yaklaşımında dış ticarete taraf olan ülkeler her açıdan aynı bile olsalar dış ticaret yine de gerçekleştirilebilecektir.

Uluslararası ticarete ölçek ekonomileri önemli bir unsurdur, çünkü bazı endüstrilerde küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalarla rekabetini daha güç hale getirir. Bunun sonucu olarak da ölçek ekonomisi özelliğine sahip mallar, çok sayıda ki ufak üretici firma yerine az sayıda ki büyük firmalar tarafından üretilmektedir. Ölçek

⁵⁶ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 101.

⁵⁷ Wilfred Ethier, *Modern International Economics*, W.W. Norton Company, New York 1983, s. 124.

ekonomilerinin büyük firmalara böyle bir üstünlük sağlayıp sağlamadığı bunların içsel ya da dışsal nitelikte oluşuna bağlıdır⁵⁸.

Üretim düzeyi artınca firmaların ortalama maliyetlerin düşmesini iktisatçılar pozitif ölçek ekonomileri olarak tanımlarlar. Pozitif ölçek ekonomilerine dayalı dış ticaret modellemelerinde ölçek ekonomileri “üretim düzeyi” endüstri (homojen mal üreten firmalar topluluğu) veya firma bazında ele alınmak sureti ile iki farklı biçimde tanımlanır. Bu açıdan endüstrinin üretim düzeyi artınca firmanın birim üretim maliyetinin azaldığı duruma dışsal pozitif ölçek ekonomileri (external economies of scale) denir. Buna karşın firmanın üretim düzeyi artınca firmanın birim üretim maliyetleri azalıyor ise içsel pozitif ölçek ekonomileri (internal economies of scale) olarak isimlendirilmektedir. İçsel pozitif ekonomilerinde firmalar daha fazla üretim yapmak sureti ile diğer firmalar karşısında bir maliyet avantajı sağlama imkânına sahiptir⁵⁹.

Söz konusu bu avantajlar bazı firmalara ve dolayısı ile endüstrilere çeşitli avantajlar sağlar. Ölçek ekonomilerinden doğan bu avantajlar nedeni ile firmalar piyasada tek başına fiyat belirleyicisi konumuna ya da birkaç firma ile piyasada oligopolcü konumuna gelebilir⁶⁰.

Dış ticareti açıklamaya yönelik oluşturulmuş teorilerin tamamında dış ticarete konu olan mallar homojen olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan özellikle günümüzde aynı ihtiyacı karşılayan malların farklı modelleri ile karşılaşmaktayız. Bunun anlama ise geleneksel olarak kabul edebileceğimiz dış ticaret teorilerinin malları homojen kabul etmesi bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni dış ticaret teorilerinden birisi olan Monopolcü Rekabet Teorisi bu eksikliği gidermektedir.

Uluslararası ticarete mal farklılaştırılmasına klasik bir örnek olarak otomobil endüstrisini gösterebiliriz. Günümüzde Dünyada çeşitli firmalar araba üretmektedir. Ancak Amerika'nın ürettiği Chevrolet ile, Japonların Toyota'sı, Almanların Mercedes'i ile ülkemizde ki Tofaş otomobilleri birbirlerinin aynısı değildir. Gerçek hayatta sanayi

⁵⁸ Füsün Yenimez, *Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret: Türkiye-Almanya Örneği*, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Eskişehir 2004, s. 9.

⁵⁹ Erdal M. Ünsal, *Uluslararası İktisat ...*, s. 225.

⁶⁰ K. Halil Arıç, “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter'in Rekabetçi Üstünlükler Teorisi'nin Yapısı”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 5, 2013, s. 9.

ürünlerin birçoğunda otomobil örneğinde olduğu gibi mal farklılaştırılmasına gidilmektedir⁶¹.

3. Döviz Kuru ve Kur Değişimlerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Genelde bir ülkede üretilen mallar, hizmetler ve varlıklar o ülkenin para birimi ile ödenmelidir. Amerikan ürünleri dolar ile ödenmelidir; Avrupa ürünleri Euro ile ödenmelidir; Japon ürünleri Yen ile ödenmelidir. Nadiren satıcılar yabancı para birimi ile ödemeyi kabul ederler, fakat onlar daha sonra bu parayı yerel paraya çevirirler. Dolayısı ile uluslararası işlemler için para birimlerinin birbirlerine çevrilebildiği bir piyasa “döviz piyasası” gereklidir⁶².

Bir ülkeye yapılan ödemeler, o ülkenin para birimiyle yapılır ve bu ödemelere başta merkez bankaları olmak üzere bankacılık sistemi aracılık eder. Ancak herhangi bir para biriminin ticarete taraf ülkelerce kabul edilmesi de mümkündür. Nitekim bugün için tüm ülkeler uluslararası ödemelerde ABD dolarını ödeme aracı kabul etmektedirler. Euro ve Japon Yeni ve İngiliz Sterlini de büyük ölçüde uluslararası ödemelerde kabul görmektedir. Bu noktada sorun ödemeyi yapanın parasının ödemenin yapılacağı para birimi cinsinden değerinin belirlenmesidir ki burada döviz kuru kavramı gündeme gelir. Döviz kuru bir ülkenin para biriminin, diğer bir ülke parası cinsinden değeridir. Döviz kurunun farklı tanımları ve bu tanımlara uygun ölçümleri vardır⁶³. Bu tanımlamaların başında Reel Döviz Kuru ve Nominal Döviz Kuru ayrımı gelmektedir.

Nominal döviz kuru, bir birim yabancı para alabilmek için gerekli yabancı para miktarı şeklinde tanımlanabilir. Buna fiyat kotasyonu veya doğrudan kotasyon denir. Döviz kuru, yerli para birimi ile alınan yabancı para miktarı olarak da tanımlanabilir. Buna miktar kotasyonu veya dolaylı kotasyon adı verilir. Reel döviz kuru ise yabancı malların yerli mallar cinsinden fiyatı olarak ifade edilebilir. Fiyat kotasyonuna göre aşağıdaki formülle gösterilebilir⁶⁴:

⁶¹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, ss. 108-109.

⁶² Paul Krugman and Robin Wells, *Makro İktisat*, s. 504.

⁶³ Kemal Yıldırım, “Makro Ekonomiye Giriş”, (der. İlyas Şıklar, Burhan Doğan), *Makro İktisat*, (içinde) 2013, s. 24.

⁶⁴ Merih Paya, *Makro İktisat*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2013, ss. 169-170.

$$\pi_r = \pi \frac{P^*}{P}$$

$\pi_r =$ Reel döviz kuru

$\pi =$ Nominal döviz kuru

$P^* =$ İçerideki fiyatlar genel düzeyi

$P =$ Dışarıdaki fiyatlar genel düzeyi

(Denklem 1.1)

Örneğin, p nominal döviz kurunu, P Türkiye fiyatlar genel düzeyini ve P^* da ABD fiyatlar genel seviyesini gösterdiğinde, π_r^* yukarıda ki denklemde görüldüğü şekilde formülize edebiliriz.

Döviz kuru, bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri ya da bir birim ulusal paranın yabancı para cinsinden değeri olarak tanımlanabilir. Birincisi yani bir birim yabancı paranın ulusal para cinsinden değeri (1\$ = 1,5 TL) şeklinde ki gösterime Avrupa yöntemi diğer adıyla doğrudan kotasyon adı verilir. İkinci gösterim şekli (1TL = 0,667\$) ise Amerikan yöntemi olarak bilinen dolaylı kotasyon olarak isimlendirilir. Döviz kuru değişimlerinden ve etkilerinden bahsederken hangi tanımlamanın kullanıldığı oldukça önemlidir. Örneğin ABD’de döviz kuru bir birim ulusal paranın yabancı para cinsinden değeri şeklinde tanımlandığı için ABD açısından döviz kurunun yükselmesi doların değer kazanması (appreciation), döviz kurunun düşmesi ise doların değer kaybetmesi (depreciation) denmektedir. Ülkemizde ise durum farklıdır. Ülkemizde döviz kurunun artması TL’nin değer kaybetmesi anlamını taşırken, döviz kurunun düşmesi ise TL’nin değer kazanması anlamını taşır⁶⁵.

Reel döviz kuru iki ülkenin mallarının görelî fiyatıdır. Yani reel döviz kuru bir ülkenin mallarını diğer ülkenin malları ile değiştirebileceğimiz oranı gösterir. Reel ve nominal döviz kuru ayırımını açıklayabilmek için bir çok ülkede tek bir malın örneğin arabanın üretildiğini varsayalım. Bir Amerikan arabasının fiyatı 10.000\$ olduğunu, benzer bir Japon arabasının da 2.400.000 Yen olduğunu düşünelim. İki arabanın fiyatlarını karşılaştırabilmek için, bu fiyatları ortak bir para birimine çevirmek gerekir. 1\$ = 120 Yen

⁶⁵ M. Hanifi Aslan, *Para Teorisi ve Politikası*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2009, ss. 616-617.

kuru üzerinden Amerikan arabasının fiyatı 1.200.000 Yen olacaktır. Bu durumda 2 Amerikan arabası 1 Japon arabası değerindedir sonucunu çıkarabiliriz⁶⁶.

3.1. Döviz Kuru Sistemleri

Ülkelerin uyguladıkları kur sistemleri başlıca sabit kur sistemleri ve esnek kur sistemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Özellikle Bretton Woods toplantısından sonra gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmı uyguladıkları kur politikalarını değiştirmiş ve esnek kur sistemi ve sabit kur sistemi arasında kalan çeşitli kur sistemleri uygulamaya koymuşlardır. Çalışmamız da en temel ayırım olan sabit ve esnek kur sistemleri hakkında bilgi verildikten sonra, uygulamada karşılaşılan alternatif döviz kuru sistemleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

3.1.1. Sabit Kur Sistemi

Bir ekonomide nominal döviz kuru iki farklı biçimde belirlenir. Bunlardan birincisinde döviz kuru merkez bankası (bürokratlar) tarafından belirlenir ve merkez bankası belirlediği döviz kuru üzerinden isteyenlere döviz satar veya isteyenlerden döviz satın alır. Bu uygulamaya sabit döviz kuru sistemi (fixed exchange rate system) denir. Sabit döviz kuru sisteminde merkez bankası gerekli gördüğünde nominal döviz kurunu yükseltir veya düşürür. Sabit döviz kuru sisteminde nominal döviz kurunun yükselmesine devalüasyon (devaluation) denir. Tam tersine nominal döviz kurunun düşmesine revalüasyon (revaluation) denir⁶⁷.

Sabit kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde döviz kurlarının istikrarı merkez bankasının döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahale etmesi ile sağlanmaktadır. Bunun için merkez bankasının elinde yeterli miktarda altın ve yabancı döviz stokunun (rezervinin) olması gerekir. Bu stoka döviz ya da kambiyo istikrar fonu adı da verilir. Bu durumu örnekleyecek olur isek, döviz kurları yükselmeye başladığı zaman merkez bankası piyasaya döviz sürer, tersine döviz kurları düşmeye başladığı zaman merkez bankası tanzim satışları yaparak döviz kurlarını sabit tutar. Kuşkusuz merkez bankasının bu şekilde döviz kurlarını belli bir düzeyde tutabilmesi için ödemeler bilançosunun sürekli olarak açık vermemesi gerekir. Aksi takdirde er ya da geç merkez bankasının elindeki döviz rezervleri

⁶⁶ N. Gregory Mankiw, *Makro Ekonomi*, (çev. Ömer Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara 2010, s. 145.

⁶⁷ Erdal. M. Ünsal, *Makro İktisat*, ss. 117-118.

tükenecektir. Bu durumda merkez bankası mevcut kurları aynen muhafaza etmek isterse döviz alım satımında ki serbestliği kaldırıp döviz kontrolü sistemine geçmesi gerekir⁶⁸.

Sabit döviz kuru sistemi uygulanıyor ise merkez bankası, döviz kurunun belirlenen aralıklar içinde olmaması ya da seçilen kurun denge kurundan (serbest piyasa) sapma göstermesi halinde döviz piyasasına müdahale eder. Merkez bankasının belirlediği kur, dövizin nominal değeridir. İlan edilen resmi pariteyi koruyabilmek için sabit döviz kurunun arz ve talebinde oluşabilecek herhangi bir açığı kapatması gerekir. Bu amaca ulaşmak için, merkez bankası, varsayılan takas odasında yapılan işlemlerin hemen hemen benzeri şekli olan işlemlerle uluslararası rezervleri (ki bunlar döviz rezervleridir) yeterli seviyede tutmalıdır⁶⁹.

Bu şekilde sabit kur sistemi uygulanırken döviz talebinde meydana gelen bir değişiklik faiz oranları aracılığıyla ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Döviz kurunun değerlendirildiği durumda ithalat artarken ihracat azalmakta ve bunun sunucunda bozulan cari işlemler dengesi dövize olan talebi artırmaktadır. Döviz kuru sabitlendiği için merkez bankası artan döviz talebini piyasaya döviz satın karşılığında yerli parayı çekerek karşılayacaktır. Dolayısıyla, söz konusu politika sonucunda daralan para arzı faiz oranlarını artırıcı etki yapacak böylece ekonomik faaliyetler de yavaşlayacaktır⁷⁰.

Sabit döviz kuru sistemlerinin avantajları: Sabit kur sistemleri, kurlar sabit olarak tutulabildiği veya sabit tutulabileceğine olan güven azalmadığı sürece, ekonomik birimlere geleceğe dönük olarak planlama ve fiyatlama yapma olanağı tanımakta ve böylelikle yatırım ve ticaret hacminin genişlemesine yardımcı olmaktadır. Sabit kur sistemlerinde ekonomik birimler geleceğe yönelik ücret ve fiyatları beklenen kur artış oranına uygun olacak şekilde belirleyerek, enflasyonun düşürülmesine yardımcı olabilirler. Sabit kur sistemleri merkez bankalarına döviz kurlarını kendi belirlediği denge seviyesinde tutma imkânı tanımaktadır. Finansal araçların veya piyasaların esnek bir döviz kuru sistemini uygulamaya imkân verecek kadar gelişmediği ülkelerde, para politikası uygulamalarına disiplin getireceğinden sabit kur sistemleri uygulamak tercih edilebilir⁷¹.

⁶⁸ İlker Parasız, *Uluslararası Para Sistemi*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1996, s. 12.

⁶⁹ Miltiades Chacholiades, *International Economics*, Mc.Graw Hill Pub. Co., New York 1990, s. 256.

⁷⁰ Abdulkerim Gök, "Alternatif Döviz Kuru Sistemleri", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, s. 132.

⁷¹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect> (Erişim Tarihi: 14/05/2017).

Sabit döviz kuru sistemlerinin dezavantajları: Sabit döviz kuru sistemi para politikasına kısıtlar koymaktadır. Uygulanan para politikası döviz kurunun sabitlendiği ülkenin uyguladığı para politikası ile çelişmesi ve parasal hedeflerde sapmalar meydana gelmesi durumunda ortaya çıkacak istenmeyen sermaye hareketleri, merkez bankası müdahalelerini zorunlu kılabilir. Sermaye girişleri enflasyon üzerinde baskı yaratabilir, sermaye çıkışları ise rezervlerde erimeye neden olabilir. Merkez bankasının müdahalelerin likidite üzerindeki olumsuz etkilerini dengelemek üzere ters taraflı sterilizasyon işlemleri yapması gerekebilir ve bu işlemler merkez bankalarına ek maliyetler yükler. Sabit kur sistemleri para otoritesinin kredibilitesinde bir azalma olması durumunda spekülasyon ataklarına açık hale gelmektedir. Bu nedenle, merkez bankalarının spekülasyon ataklarını caydırabilmek için yüksek düzeyde rezerv bulundurmaları gerekmektedir. Sabit kur sistemlerinde merkez bankalarının belirlenen döviz kurunun denge seviyesi olup olmadığını ve denge kurunu merkez bankasının piyasadan daha iyi belirleyip belirleyemeyeceğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Sabit kur sistemlerinde döviz kurları nominal olarak sabit kalsa da önemli bir gösterge ve hatta kimi zaman hedef olabilen reel kurlar değişebilmektedir. Dış şoklar döviz kurlarına yansımamakta, etkisini işsizlik ve ekonomik faaliyetlerdeki değişikliklerle göstermektedir⁷².

Sabit döviz kuru sistemlerinde ülkelerin döviz kurlarında yaptığı değişimler toplam talebi dolayısıyla milli gelir seviyesini etkilemektedir. Sistemin ismi gereği döviz kurunun tespit edilen değerinin değişmemesi gerektiği izlenimini çağırırsa da pratikte bu kadar katı yorumlanmamaktadır. Çünkü karar alıcılar uzun süreli dış açık durumunda ulusal paralarının dış değerinin düşürmek zorunda kalırlar. Bu durum devalüasyon olarak isimlendirilir. Bu alanda Marshall-Lerner Koşulu ve J Eğrisi ortaya atılmış önemli yaklaşımlardandır.

Devalüasyondan beklenen sonuç ödemeler dengesi açığının kapatılmasıdır. Burada paranın dış değeri ile ilişkili olan cari işlemler hesabının iyileştirilmesi söz konusudur. Ancak gerçekleştirilen bir devalüasyonun beklenen sonuçları doğurması bir takım şartlara bağlıdır. Bu şartlar devalüasyonun ihracatı artırırken ithalatı azaltması ve döviz girdisinin döviz çıkışını karşılamasıdır. Devalüasyonun ödemeler bilançosu üzerinde yarattığı üç önemli etki bulunmaktadır. Bu etkiler sırası ile ithalatı azaltması, ihracatı artırması ve döviz kurunda yaşanan düşüş nedeni ile ihracattan elde edilen döviz gelirlerinin

⁷² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect> (Erişim Tarihi: 14/05/2017).

azalmasıdır. Söz konusu üç etkinin net sonucu ihracat ve ithalat esnekliklerine bağlıdır. Eğer esneklikler toplamı birden büyükse devalüasyondan arzu edilen sonuçları almak mümkün olacaktır. İhracat ve ithalat esneklikleri toplamının birden büyük olması koşulu Marshall-Lerner Koşulu olarak bilinmektedir. Marshall-Lerner koşulunun matematiksel olarak elde edilişi aşağıdaki eşitlikler yardımı ile gösterilebilir⁷³;

ER nominal döviz kuru olmak üzere;

$$NX = X(ER) - ER \cdot M(ER)$$

Bu eşitlik ihracat ve ithalat döviz kurunun fonksiyonları olarak alınmaktadır. Burada ithalat döviz kuru ile çarpılarak aynı para birimi kullanılmış olacaktır. Fiyatların, gelir düzeyinin ve faiz oranının sabit olduğu varsayımları ile NX fonksiyonunun (ER)' ye göre türevi alındığında;

$$\frac{dNX}{dER} = \frac{dX(ER)}{dER} - \frac{dM(ER)}{dER} ER - M(ER)$$

Yukarıdaki eşitliğin her iki tarafını M(ER)'ye böler isek;

$$\frac{dX(ER)}{dER} \cdot \frac{1}{M(ER)} - \frac{dM(ER)}{dER} \cdot ER \cdot \frac{1}{M(ER)} - M(ER) \cdot \frac{1}{M(ER)} > 0 \text{ 'dan hareketle}$$

$$\frac{dX(ER)}{dER} \cdot \frac{1}{M(ER)} - \frac{dM(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{M(ER)} > 1 \text{ Eşitliğine ulaşılır.}$$

Başlangıç durumunda $NX=0$ varsayıldığından $X(ER)-(ER) \cdot M(ER)=0$ ' dır. Bu eşitlikten yola çıkılarak $M(ER)=X(ER)/ER$ yazılabilir. Bunu son eşitliğin solunda yerine koyar isek;

$$\frac{dX(ER)}{dER} \cdot \frac{1}{X(ER)/ER} - \frac{dM(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{M(ER)} > 1 \text{ 'den}$$

$$\frac{dX(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{X(ER)} - \frac{dM(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{M(ER)} > 1 \text{ olarak yazılabilir.}$$

Bu eşitlikte $\frac{dX(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{X(ER)}$ ihracatın döviz kuruna göre esnekliğini n_x verirken,

$$\frac{dM(ER)}{dER} \cdot \frac{ER}{M(ER)}$$
 ifadesi ise ithalatın döviz kuruna göre esnekliğini n_m

göstermektedir.

Marshall-Lerner koşulu olarak bilinen eşitlik;

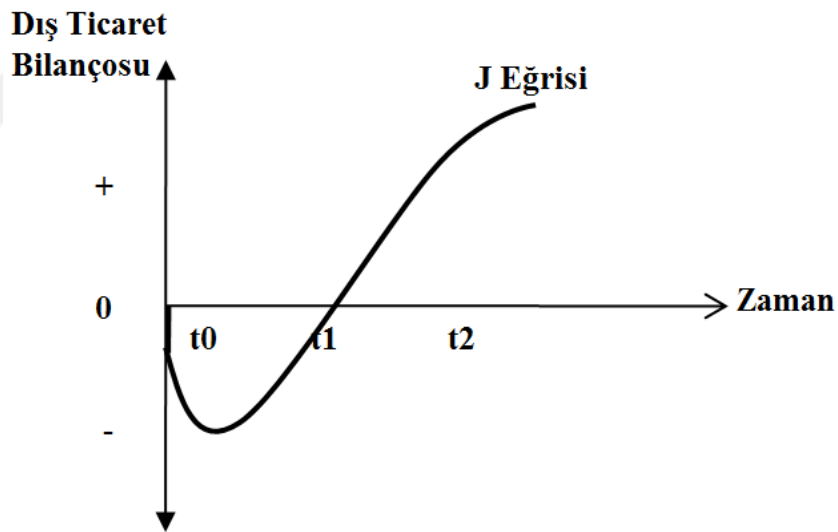
⁷³ Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, Makroekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Eskişehir 2003, s. 239.

$n_x + n_m > 1$ elde edilmiş olacaktır.

Devalüasyon veya piyasada oluşan kur artışlarından (ulusal paranın dış değer kaybı) dolayı ulusal paranın değer kaybı nedeni ile ödemeler bilançosunda yaşanan değişmelerin zamanla gösterdiği değişim J harfini anımsattığı için J eğrisi olarak isimlendirilmiştir. J eğrisi kısa dönemde esnekliklerin düşük olması nedeni ile ortaya çıkar. Çünkü kur değişimlerinden üreticilerin ve tüketicilerin etkilenmesi zaman alacaktır. Yapılan çalışmalar sonucunda uzun dönemli esneklik değerlerinin kısa dönem esneklik değerlerinin çok üstünde olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile kısa dönem esnekliklerinin Marshall-Lerner koşulunu sağlayamaması nedeni ile J eğrisi etkisi gözlemlenmektedir⁷⁴.

Aşağıdaki Grafik 1.5’ de J eğrisi etkisinin ödemeler bilançosu üzerindeki etkileri gösterilmektedir.

Grafik 1.5: J Eğrisi

Kaynak: Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, Makroekonomi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Eskişehir 2003, s. 239.

Devalüasyon kısa dönemde dış ticaret açığını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Ancak uzun dönemde ticaret dengesi düzelme eğilimi gösterecektir. Zaman içerisinde

⁷⁴ Halil Seyidoğlu, Uluslar arası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2007, s.451.

devalüasyon sonrasında net ihracatta meydana gelen gelişmeyi gösteren eğri J harfine benzediği için söz konusu etkiye J Eğrisi etkisi adı verilmektedir⁷⁵.

J Eğrisi etkisi geçerli ise, kısa dönemde döviz kurundaki artışlar açıkların artmasına yol açar. Diğer taraftan ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olduğu durumlarda yada döviz kurundaki artış iç piyasa fiyatlarının artmasına neden oluyor ise sadece kısa dönemde değil uzun dönemde de yabancı paranın değerlendirilmesi diğer bir ifade ile devalüasyon dış açık üzerinde olumlu bir etki yaratmayacaktır⁷⁶.

Dışa açık bir ekonomide para ve maliye politikalarının etkinliği sabit kur ve esnek kur varsayımları altında farklı sonuçlar vermektedir. Mundell-Fleming Modeli olarak isimlendirilen IS-LM-BP modellerinde tam sermaye hareketliliği ve sabit kur varsayımı altında maliye ve para politikalarının etkinliği aşağıdaki grafiklerde özetlenmiştir. Mundell-Fleming Modellerinin başlıca özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir⁷⁷.

- Mundell-Fleming Modelleri dışa açık IS-LM Modelleridir.
- Mundell-Fleming Modelleri iç faiz oranı dış faiz oranı tarafından belirlenen görece küçük ekonomileri kapsar. Bir başka ifade ile ele alınan ülkeler görece küçük olduğu için dış faiz oranına müdahale edemezler ancak dış faiz oranı söz konusu ülkelerin iç faiz oranını belirleyebilecektir.
- Mundell-Fleming Modellerinde tam sermaye mobilitesi geçerlidir. Bu yüzden BP Eğrisi yatay eksene paralel şekilde oluşmaktadır.
- Mundell-Fleming Modelleri sabit kur ve esnek kur varsayımları altında farklı sonuçlar vermektedir. Bu yüzden tam sermaye mobilitesi ve sabit kur ile esnek kur varsayımlarında uygulanacak para ve maliye politikaları da birbirlerinden farklı sonuçlar vermektedir.

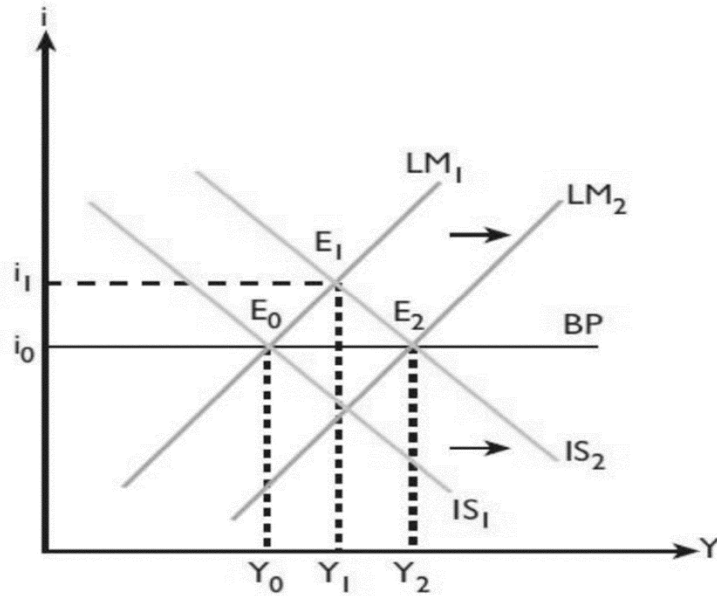
Aşağıda tam sermaye mobilitesi ve sabit kur varsayımı altında uygulanacak maliye ve para politikalarının sonuçları grafik üzerinde açıklanmıştır.

⁷⁵ Peter H. Lindert ve Thomas A. Pugel, International Economics, Irwin Book Team, U.S.A, 1996, s. 494.

⁷⁶ Hüseyin Karmelikli, "Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesinde J- Eğrisi Etkisi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 3, 2016, s. 390.

⁷⁷ Ersan Bocutoğlu, Makro İktisat Teoriler ve Politikalar, Murathan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 452.

Grafik 1.6: Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Döviz Kuru Varsayımları Altında Maliye Politikası

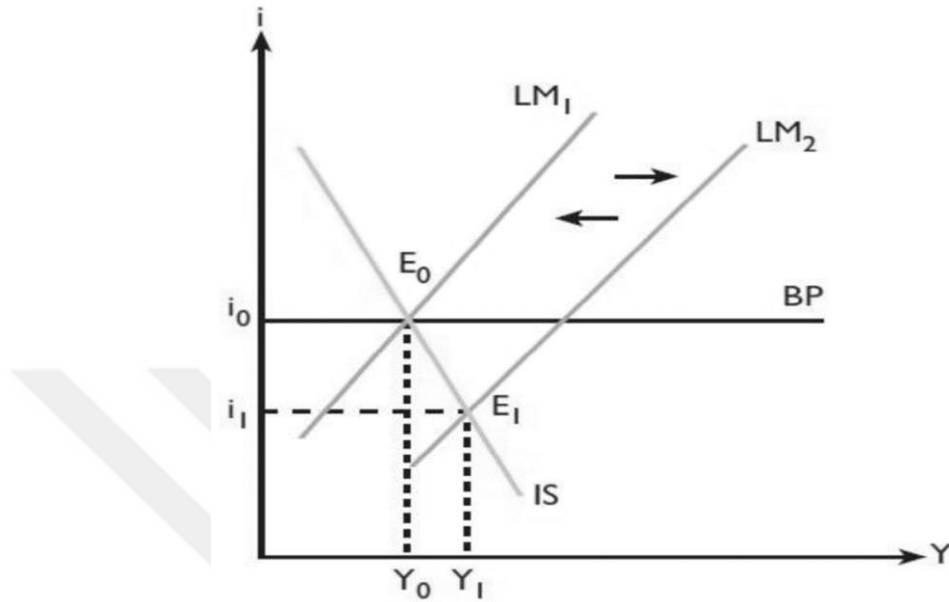

Kaynak: Ersan Bocutoğlu, *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 449.

Yukarıdaki grafik 1.6' da görüldüğü gibi ekonomi başlangıçta E_0 noktasında i_0 faiz düzeyinde Y_0 milli gelir seviyesinde dengededir. Bu durumda i_0 faiz oranı aynı zamanda dış faiz oranını da temsil etmektedir. Karar alıcıların üretim ve istihdam seviyesini artırmak için genişletici bir maliye politikası uyguladıklarının varsaydığımızda, IS eğrisi LM_1 konumundan paralel olarak sağa kayarak LM_2 konumuna geçecektir. Bu kayma sonrasında yeni denge noktası E_1 noktasında oluşacaktır. Bu noktada milli gelir seviyesi Y_1 e ve faiz düzeyi i_1 ' e yükselmiştir. Bu durumda iç faiz düzeyi dış faiz düzeyinin üstüne çıkmış olacaktır. Bu nedenle ülkeye sermaye girişi başlayacaktır. Sermaye girişi ödemeler bilançosu fazlasına yol açacaktır ve yerli paranın değeri artacaktır. Sabit döviz kuru geçerli olduğu için Merkez Bankası döviz kuru düştüğü için piyasadan döviz alıp, yerli para sunacaktır. Reel para arzı artınca LM_1 eğrisi sağa kayarak LM_2 konumunu alacaktır. Bu durumda yeni denge noktası E_2 noktasında oluşacaktır. İç ve dış faiz oranları birbirine eşitlenmiş ve Y_2 gibi daha yüksek bir milli gelir seviyesine ulaşılmış olacaktır. Özetle tam sermaye hareketliliği ve sabit kur varsayımları altında Mundell-Fleming Modeline göre maliye politikası etkindir.

Benzer varsayımlar yani tam sermaye hareketliliği ve sabit döviz kuru varsayımları geçerli iken para politikasının etkinliği aşağıdaki grafik ile açıklanmıştır.

Grafik 1.7: Tam Sermaye Hareketliliği ve Sabit Döviz Kuru Varsayımları Altında Para Politikası

Kaynak: Ersan Bocutoğlu, *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 449.

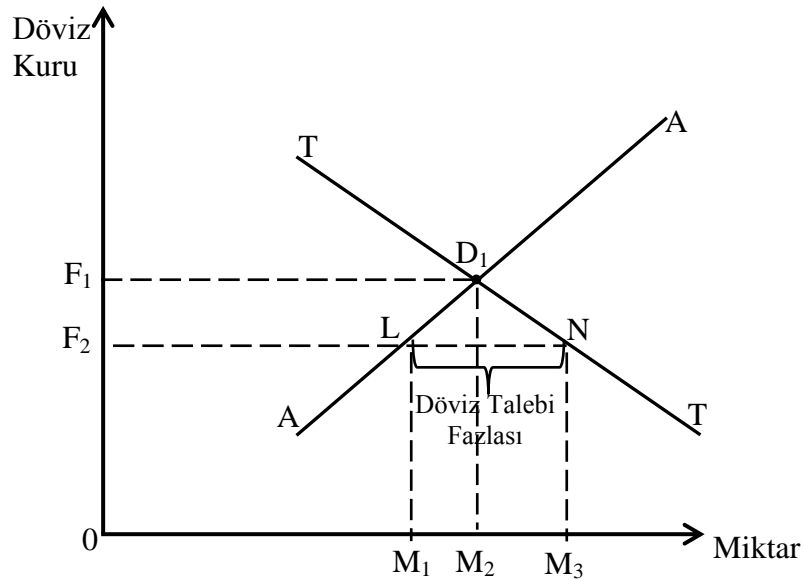
Yukarıdaki grafik 1.7’ de görüldüğü gibi başlangıç durumunda iç ve dış denge E_0 noktasında sağlanmıştır. Karar alıcıların genişletici para politikası “Merkez Bankasının açık piyasa işlemleri ile devlet iç borçlanma senetlerini piyasadan satın alması, zorunlu karşılık oranlarını düşürmesi veya reeskont oranlarını düşürmesi” uyguladığını varsayar ise ulusal para arzı artacaktır. Para arzındaki artış LM_1 eğrisini sağa kaydırarak LM_2 konumuna getirecektir. Bu durumda yeni denge E_1 noktasında oluşacaktır. Bu noktada başlangıca göre daha yüksek bir milli gelir seviyesi olan Y_1 ’ e ulaşılmıştır. İç faiz oranı dış faiz oranının altına düşeceği için “Dış Dünya Faiz Oranı= $\dot{I}_0 > \dot{I}_1$ ” ülkeden sermaye çıkışı başlayacaktır. Yüksek milli gelir seviyesi daha fazla ithalat anlamına geleceği için yurt içinde ödemeler dengesinin hem cari işlemler hesabı hem de sermaye hesabı açık verecektir. Döviz talebi artacaktır. Sabit döviz kuru varsayımı altında Merkez Bankası döviz kurunun artışına izin vermeyecektir. Bu nedenle piyasaya döviz satarak artan döviz talebini karşılayacaktır. Bu durumda ulusal para arzı azalacaktır ve LM_2 eğrisi sola kayarak başlangıç durumu LM_1 ’ e dönecektir. İç ve dış denge tekrar E_0 noktasında sağlanacaktır. Özetle tam sermaye hareketliliği ve sabit döviz kuru varsayımları altında para politikası etkin değildir.

3.1.2. Esnek Kur Sistemi

Esnek döviz kuru rejiminde döviz kuru piyasalar tarafından belirlenmektedir. Ülkede serbest bir döviz piyasası mevcuttur ve bu piyasada oluşan toplam döviz arz ve talebi döviz fiyatını belirlemektedir. Piyasada ki döviz arz ve talebinde bir değişiklik olduğunda ise, döviz kurları piyasada oluşan yeni denge nedeni ile otomatik olarak yeniden belirlenmektedir. Bu nedenle, zaman boyutu içinde kurlarda sürekli inişler çıkışlar görülmektedir. Esnek kur rejimlerinde teorik olarak hiçbir hükümet müdahalesi bulunmamaktadır. Esnek kur rejiminin benimsenmesi uygulanacak para politikasının bağımsızlığı açısından önem arz etmektedir⁷⁸.

Bir ekonomide, döviz piyasasına hiçbir müdahalede bulunulmaması halinde döviz kuru, döviz arz ve talebini eşitleyen düzeyde gerçekleşir. Diğer bir ifade ile döviz kurunun oluşumu piyasa güçlerini bırakılır ise döviz kuru denge döviz kurunun altında ya da üstünde olamaz. Aşağıda ki şekil 'de döviz arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada denge döviz kuru oluşmaktadır⁷⁹. Aşağıdaki Grafik 1.7' de döviz kuru oluşumunun şekil üzerinde gösterilmiştir.

Grafik 1.8: Döviz Kuru Oluşumu

Kaynak: Zeynel Dinler, *Makro Ekonomi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2009, s. 130.

⁷⁸ Sevdâ Yapraklı, *Döviz Kuru Rejimleri ve Merkez Bankacılığı: Türkiye Üzerine Uygulamalar*, İmaj Yayınevi, Ankara 2007, ss. 6-7

⁷⁹ Zeynel Dinler, *İktisat*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2008, s. 272.

Bir ülkenin döviz kuru sistemi, merkez bankasının para politikasını kullanma yeteneğini güçlü bir şekilde etkiler. Esnek döviz kuru sistemi lehindeki temel argüman şudur: sistem, para politikasının döviz kurunu sabit tutma dışında ki amaçlar için de kullanılmasına imkan verir. Oysa sabit kur durumunda, para politikasına, döviz kurunun ilan edilen düzeyde tutulması amacı hâkimdir. Esnek kur sistemi, para politikasını belirleyenlere, tam istihdam veya fiyat istikrarı gibi diğer amaçları da gözetme imkânı verir. Kısacası esnek kur sisteminde, para otoriteleri ödemeler bilançosu endişesi olmadan yurt içi ekonomi üzerinde yoğunlaşabilir; iç ve dış denge arasında ki potansiyel çatışmayı ortadan kaldırırlar⁸⁰.

Serbest piyasa ekonomisini savunanlar normal şartlarda döviz kurunun sadece piyasa tarafından belirlenmesini isterler. Ancak çeşitli nedenlerle piyasa da oluşan döviz kuruna müdahale edilmesinin de zorunlu olduğunu kabul ederler. ABD kamu görevlileri, çeşit vesilelerle yaptıkları konuşmalarla dolar'ın değerini özellikle Yen karşısında düşürmeye çalıştılar. Benzer olarak diğer ülkelerde piyasada oluşan döviz kurunun değerini etkilemeye çalışırlar. Söz konusu nedenlerden birçok düşünür esnek kur sistemlerini yönetimli dalgalanma şeklinde tanımlarlar⁸¹.

Esnek döviz kuru sistemlerinin avantajları: Döviz kuru piyasada serbestçe belirlenmekte, mal ve varlık piyasalarında gerçekleşen veya beklenen arz-talep değişimleri döviz kuruna yansımaktadır. Piyasaların tam etkin çalıştığı kabul edilirse, esnek kur sistemlerinde piyasada fiyat dengesizlikleri oluşması mümkün olmadığından spekülasyon hareketleri kâr elde edilmesi imkanı da ortadan kalkmaktadır. Esnek kur sistemleri içsel ve dışsal şokların gerektirdiği ayarlamaları döviz kurlarına yansıttığından parasal büyüklükler yabancı sermaye hareketlerinin etkisine maruz kalmamakta ve merkez bankaları bağımsız para politikası uygulama olanağı bulmaktadır. Döviz arz ve talebi piyasa tarafından dengelendiğinden merkez bankası müdahaleleri de en aza indirgenmektedir⁸².

Esnek döviz kuru sistemlerinin dezavantajları: Döviz kurlarının gelecekteki değerine ilişkin belirsizlikler ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin planlama ve fiyatlamalarını sağlıklı olarak yapabilmelerini zorlaştırmaktadır. Döviz kuru belirsizliklerine karşı türev

⁸⁰ Hanifi Aslan, *Para Teorisi ...*, ss. 659-660.

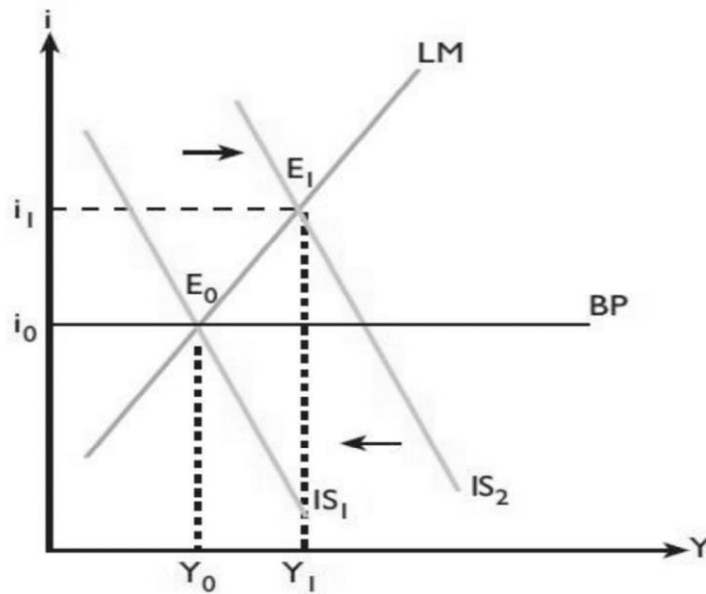
⁸¹ Ted Walther, *Dünya Ekonomisi*, s. 374.

⁸² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect> (Erişim Tarihi: 14/05/2017).

işlemler aracılığıyla korunma sağlamak mümkün olsa da bu tür sigorta işlemleri maliyetleri artırmaktadır. Döviz piyasaları nadiren verimli çalıştığından döviz kurları geçici de olsa dönemsel dengesizlikler gösterebilmekte ve bu durumda spekülasyon kâr olanakları doğabilmektedir. Ayrıca, yüksek nominal ve reel döviz kuru dalgalanmaları yanlış bir kaynak dağılımına sebep olabilmektedir⁸³.

Mundell-Fleming Modeline göre tam sermaye hareketliliği ve sabit kur varsayımları altında para ve maliye politikalarının farklı sonuçlar ortaya çıkardığını vurgulamıştık. Tam esnek döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği varsayımları ile para ve maliye politikalarının ulaştığı sonuçlara aşağıdaki Grafik 1.8 ve Grafik 1.9’ da açıklanmaktadır.

Grafik 1.9: Tam Sermaye Hareketliliği ve Tam Esnek Döviz Kuru Varsayımları Altında Maliye Politikası

Kaynak: Ömer Faruk Çolak (der.), *Dış Ticaret Teorileri ve Ödemeler Dengesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007, s 758.

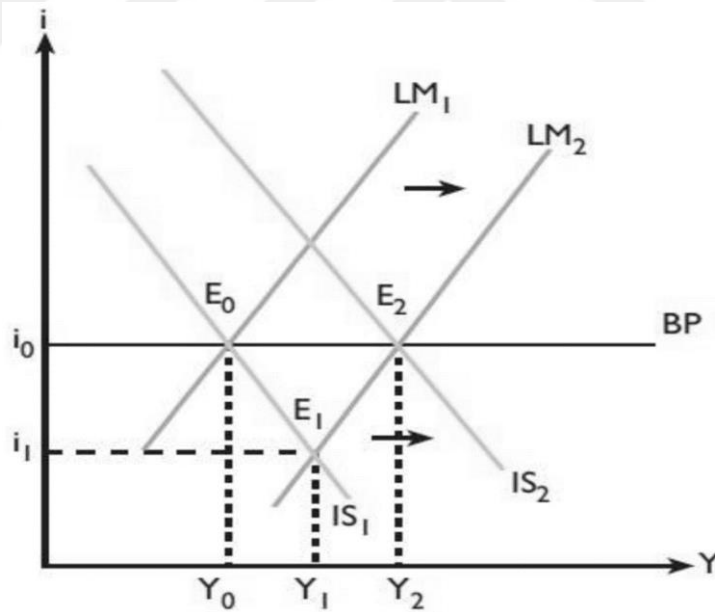
Yukarıdaki grafik 1.9’ da görüldüğü gibi başlangıçta iç ve dış denge E_0 noktasında sağlanmıştır. Karar alıcıların kamu harcamalarını artırarak genişletici maliye politikası uyguladığını varsaydığımızda kamu harcamaları otonom bir değişken olduğu için çarpan mekanizması yolu ile IS_1 eğrisini IS_2 konumuna taşır. Oluşan yeni denge durumu E_1 ’ de

⁸³ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect> (Erişim Tarihi: 14/05/2017).

milli gelir seviyesi Y_1 ' e yükselmiş ve yurt içi faiz düzeyi i_1 ' e çıkmıştır. İç faiz oranları dış dünya faiz oranlarının üstüne çıktığı için yurt içine sermaye girişleri hız kazanacaktır. Sermaye girişinin artması ile ödemeler bilançosu fazla vermiş ve yerli para değer kazanmıştır. Diğer bir ifade ile döviz kuru ve reel döviz kuru düşecektir. Döviz kurunda yaşanan düşüş uluslararası piyasalarda rekabet gücünü azaltarak ihracatın azalmasına neden olacaktır. İhracatın azalması dış ticaret çarpanı mekanizması ile milli gelir seviyesini azaltacaktır. Bu durumda IS_2 eğrisi sola doğru kayarak IS_1 konumunda eski haline dönecektir. Özetle tam sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru varsayımları altında Mundell-Fleming modeline göre maliye politikası etkin değildir.

Benzer şekilde Mundell-Fleming Modeline göre tam sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru varsayımları altında para politikasının etkinliği aşağıdaki Grafik 1.9' da gösterilmektedir.

Grafik 1.10: Tam Sermaye Hareketliliği ve Tam Esnek Döviz Kuru Varsayımları Altında Para Politikası

Kaynak: Ömer Faruk Çolak (der.), *Dış Ticaret Teorileri ve Ödemeler Dengesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007, s 759.

Yukarıdaki grafik 1.10' da iç ve dış denge E_0 noktasında sağlanmış durumdadır. Karar alıcıların genişletici bir para politikası uyguladığını varsaydığımızda LM_1 eğrisi sağa kayarak LM_2 eğrisi konumuna gelir. Bu durumda yeni denge E_1 noktasında i_1 faiz düzeyinde ve Y_1 milli gelir düzeyinde kurulacaktır. Yurt içi faiz oranları dış dünya faiz

düzeinin altına indiği için yurt dışına sermaye çıkışı gerçekleşecektir ve ödemeler bilançosu açık verecektir. Bu nedenle yerli para değer kaybeder ve döviz kuru yükselmiş olur. Kurdaki yükseliş ihracatı artırır ve ihracatın artması milli gelir seviyesini artıracaktır. Milli gelirdeki artış IS_1 eğrisi sağa doğru kayarak IS_2 konumuna gelir. Yeni denge noktası E_2 noktasında oluşacaktır ve iç faiz oranı ile dış dünya faiz oranı tekrar \dot{I}_0 seviyesine gelerek eşitlenecektir. Yeni milli gelir seviyesi artarak Y_2 düzeyine çıkacaktır. Özetle tam sermaye hareketliliğinin ve tam esnek döviz kuru varsayımları altında Mundell-Fleming Modeline göre para politikası etkindir.

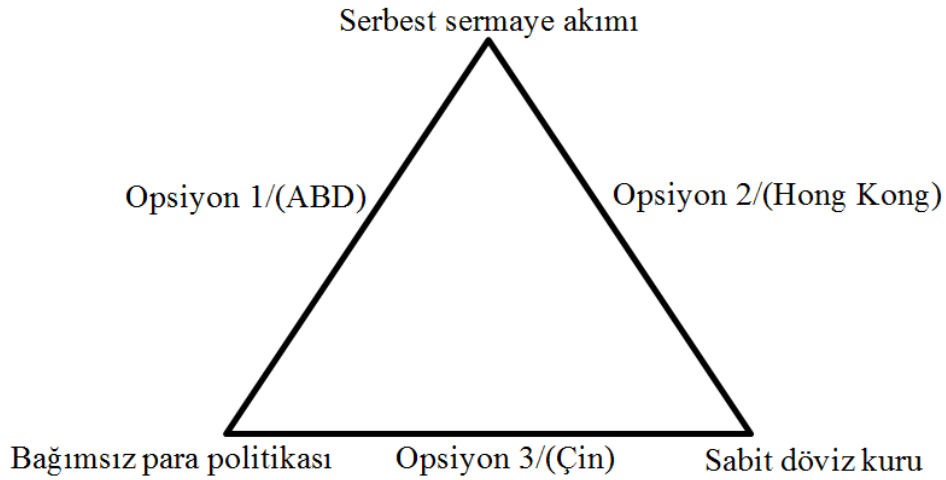
Mundell Fleming Modellerinde sabit ve esnek döviz kur sistemlerinin istikrar politikalarının sürdürülmesinde oldukça farklı uygulamalar içerdiği ortaya koymaktadır. Sabit kur sistemi ve tam sermaye hareketliliği varsayımı altında para politikası etkin değil iken, tam sermaye hareketliliği ve esnek döviz kuru varsayımları altında para politikası etkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle açık ekonomi makro politikalarının en önemli sorunlarından birisi, gerçekleştirilmek istenen politikalar arasında tercih yapılmasının zorunlu olmasıdır. Bu tercih zorunluluğu açık ekonomilerde “trilemma” ya da “impossible trinity-İmkânsız üçleme” olarak isimlendirilmektedir⁸⁴.

İmkânsız Üçleme Hipotezi ilk olarak 1999 yılında Frankel tarafından ortaya atılmıştır. Bu hipoteze göre kur rejimi seçilirken iki unsur ön plana çıkmaktadır⁸⁵.

- Her ekonominin üretim çeşitliliği, nominal milli gelirinin büyüklüğü ve coğrafi konumu gibi öznel koşullar
- Öznel koşulları ne olursa olsun, Tüm ekonomiler için geçerli olan İmkânsız Üçleme Hipotezi

⁸⁴ Yılmaz Aydın, “Açık Ekonomide Trilemma”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 2014, ss. 1-15.

⁸⁵ Emine Kılavuz, Betül, A Topçu ve Nadide S. Tülüğe, “Yükselen Ekonomilerde Döviz Kuru Seçimi: Ampirik Bir Analiz”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 30, 2011, s. 91.

Grafik 1.11: İmkansız Üçleme

Kaynak: N. Gregory Mankiw, "Makroekonomi", (çev. Ömer Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara 2010, S. 404.

Yukarıdaki şekil 1.1' de görüldüğü gibi üç farklı tercih söz konusu olmaktadır. Birinci tercih tıpkı ABD' nin son yıllarda yaptığı gibi, sermaye hareketlerinin serbestisine izin vermek ve bağımsız bir para politikası izlemektir. Bu durumda sabit bir döviz kuruna sahip olmak mümkün değildir. Bunun yerine, döviz piyasasında dengeyi sağlamak için kur dalgalanmalıdır. İkinci tercih ise sermaye hareketleri serbestisine izin vermek ve son dönemde Hong Kong' un yaptığı gibi döviz kurunu sabitlemektir. Bu durumda söz konusu ülke bağımsız bir para politikası izleme kabiliyetini yitirir. Döviz kurunun daha önceden belirlenmiş olan düzeyde tutulabilmesi için para arzı ayarlanmalıdır. Bir ülke ulusla para birimini başka bir ülkenin para birimine sabitlediğinde bir anlamda diğer ülkenin para politikasını kabullenmiş olmaktadır. Üçüncü tercih ise son yıllarda Çin' in yaptığı gibi uluslararası sermaye akımlarının ülkeye girişini ve çıkışını sınırlandırmaktır. Tamamen kapalı bir ekonomide olduğu gibi burada da faiz oranları artık dünya faiz oranları tarafından değil, yerel güçler tarafından belirlenmektedir. Bu durumda döviz kurunu sabitlemek ve bağımsız bir para politikası izlemek mümkündür⁸⁶.

3.1.2.1. Döviz Kuru Bantları Sistemi

Bu kur sisteminde genellikle döviz kurunun dar olarak belirlenen sınırlar içerisinde dalgalanmasına izin verilmektedir. Bunun için bir ülke parasının yabancı dövizlere karşı

⁸⁶ N. Gregory Mankiw, *Makro Ekonomi*, s. 403.

paritesi belirlenmekte daha sonra bu paritenin altında ve üstünde dar bir bant sınır belirlenerek; ulusal paranın bu bant içinde dalgalanmasına izin verilmektedir⁸⁷.

Döviz kuru bantlarının uygulandığı sistemlerde, öncelikle döviz kurunun serbestçe dalgalanmasına izin verilecek, bir alt ve üst sınır belirlenmektedir. Belirlenen bu sınırlar içerisinde kalmak şartı ile döviz piyasasında döviz arz ve talebince belirlenen değer artış ya da azalışlarına izin verilmektedir. Diğer bir ifade ile döviz kurunun daha önceden belirlenen sınırlar içerisinde hareket etmesine izin verilir. Ancak, döviz kurunun izin verilen sınırların dışında çıkması durumunda yani bant dışına çıkması durumunda resmi müdahaleler yapılmaktadır⁸⁸.

Döviz kuru bantları sistemi sayesinde kamu otoritelerinin sürekli olarak kurlara müdahalesi engellenmiş olmaktadır. Belirlenen alt ve üst sınırlar dâhilinde kurun hareketliliği sadece piyasa dinamiklerine göre belirleneceği için piyasaya devlet müdahalesi söz konusu değildir. Piyasaya müdahale sadece daha önceden belirlenmiş alt ve üst sınırlar aşıldığı takdirde gerçekleşmektedir.

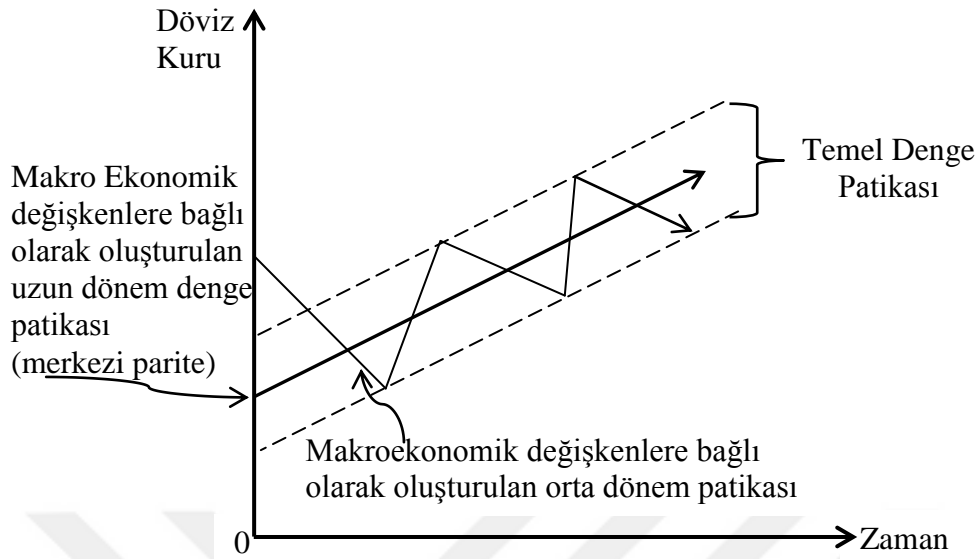
3.1.2.2. Sürünen Parite Sistemi

Sabit kur sistemine esneklik kazandırılmasına dayalı diğer bir ara sistemde sürünen pariteler (crawling pegs) olup; döviz kurlarında ki ani yüksek oranlı ayarlamaların meydana getirebileceği olumsuzluklardan kaçınmak ve istikrar bozucu spekülasyon hareketleri engellemek için sürünen parite sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde ayarlanabilir kur sisteminde ki aksine döviz kuru ayarlamaları gelecekteki fiyat beklentilerini etkilemeye dönük olarak önceden ilan edilen oranlarda ve daha sık aralıklarla gerçekleştirilmektedir ki bu sisteme “aktif sürünen parite” lerde denmektedir. Buna karşılık kur ayarlamaları geçmiş enflasyon farklılıklarına göre yapıldığı sisteme ise “pasif sürünen pariteler” denmektedir⁸⁹.

⁸⁷ Erol Bulut ve Baki Demirel, *Uluslararası Para Sisteminin Evimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012, ss. 62-63.

⁸⁸ Suna Oksay, *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*, Beta Basım Yayın, İstanbul 2001, s. 104.

⁸⁹ Özhan Tuncay, “Döviz Kuru Sistem ve Politikaları”, (der. N.Öğuzhan ALTAY), *Para İktisadı Teori ve Politika*, (içinde) 2015, s. 129.

Grafik-1.12: Sürünen Parite

Kaynak: Ünal Çağlar, *Döviz Kurları: Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Kitabevi, Bursa 2003, s. 75.

Sürünen kur aynı zamanda yüzen pariteler sistemi olarak da isimlendirilir. Bu sistemde bir ülke, parasının önemli paralar karşısındaki değerini kısa aralıklarla (günlük, haftalık veya aylık), önceden belirlenmiş oranlarda düşürmektedir. Değer düşüş oranının önceden bilinmesi belirsizliği azaltmakta ve esnek kurun bu dezavantajı bertaraf edilerek kambiyo kontrolü uygulamasına gerek kalmamaktadır. Bir ülkenin parasının her yıl belli oranda değer kaybedeceği bilinir ise ülkeden sermaye çıkışı olmaması için, o ülkede ki faiz oranlarının diğer ülkelerde ki faiz oranlarından en az bu değer düşüş oranı kadar, hatta daha yüksek olması gerekir. Bu yüzden bu ülkede yüksek faiz ve onun getirdiği olumsuz ekonomik durumlarla karşılaşılması mümkündür⁹⁰.

Sürünen paritelerde nominal döviz kuru dar bir alan içinde dalgalanmakta ve periyodik olarak belirli göstergelere göre ayarlanmaktadır. Genellikle geçmiş dönem enflasyon farklılıklarına göre ayarlama yapılmaktadır. Ayarlama döviz kurunun hüküm süren enflasyon oranının altında kalacak şekilde yapılabilmektedir. İkinci ayarlama sistemi tablita sistemi olarak isimlendirilmektedir. Yarı sabit kur sistemi olan sürünen kur sistemi pek çok Latin Amerika Ülkesinde kullanılmıştır. Şubat 1978'de Şili tablita sistemini

⁹⁰ Ünal Çağlar, *Döviz Kurları: Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Kitabevi, Bursa 2003, ss. 75-76.

uygulamaya başlamış ancak ilerleyen dönemlerde ücretler, fiyatlar ve döviz kuru arasında eşzamanlı koordinasyon eksikliği yaşanmıştır⁹¹.

3.1.2.3. Yönetimli Dalgalanma Sistemi

Dünya genelinde en yaygın kullanım alanı bulan ve en önemli karma sistemlerden biri yönetimli dalgalanma (managed floating) sistemidir. Yönetimli dalgalanmanın birkaç çeşidi vardır bunlar; gözetimin amacına göre, temiz ve kirli dalgalanma; gözetimin kaynağına göre ulusal, uluslararası otoritelerin kararı ile ve uluslararası antlaşma ile dalgalanma diye sınıflandırılır. Bu uygulamaların hepsinde döviz kuru piyasada ki arz ve talep güçlerince belirlenirken belli aralıklarla resmi otoritelerin piyasaya müdahaleleri olmaktadır⁹².

Bu sistemde kurlar ilke olarak dalgalanmaya bırakılmıştır. Ancak bu, merkez bankasının denetimi altında yürütülen bir yaklaşımdır. Başka bir ifade ile döviz kurları piyasada var olan döviz arz ve talebi tarafında belirlenir ancak aşırı olarak kabul edilen bir değişim yaşandığı takdirde merkez bankası piyasaya alıcı ya da satıcı olarak dahil olur ve döviz kurunun değerini makul seviyelerde tutmaya çalışır⁹³.

Yönetimli dalgalanma uygulamaları sabit ve esnek döviz kuru uygulamalarının arasında yer aldığı için ikisinin taşıdığı fayda ve sakıncalara sahiptir. Bu sistemin en önemli avantajı; döviz kurunun değerini piyasa şartlarında tamamen soyutlamadan kurlardaki ani artış ve düşüşlerin etkisini bertaraf edecek şekilde istikrara sokmasıdır. Bu amaçla merkezi otoriteler serbest piyasa kurlarındaki günlük haftalık gibi kısa sürelerde oluşabilecek ani ve aşırı derecedeki değişimleri istikrar bozucu etkilerinden korunabilmek için yapılması gereken ayarlamayı daha uzun vadeye örneğin, bir aylık ya da en çok 3 aylık gibi sürelerle uzanan dönemlere yayma olanağına sahiptir⁹⁴.

3.1.3. Alternatif Kur Sistemleri

Şuana kadar dünyamızda, çok sayıda ve farklı özelliklere sahip döviz kuru sistemleri kullanılmıştır. Ancak küresel çapta etkileri olan temelde dört farklı kur sisteminden bahsetmek mümkündür. Değerli madenlere dayalı çift metal sistemi ve Birinci Dünya

⁹¹ Aydan Kansu, *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 40.

⁹² Erol Bulut ve Baki Demirel, *Uluslararası Para ...*, s. 61.

⁹³ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 426.

⁹⁴ Erol Bulut ve Baki Demirel, *Uluslararası Para ...*, ss. 61-62.

Savaşı öncesinde ve Büyük Buhran öncesinde iki kez uygulanmış olan altın standardı sistemi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1925 yılına kadar ve 1973'den günümüze kadar uygulanmış olan gözetimli dalgalanma sistemi, 1946 ve 1973 yılları arasında uygulanmış olan ve ayarlanabilir sabit kur sistemi olarak da adlandırılan IMF ve Bretton Woods sistemi ve 1979'dan sonra yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi'nde olduğu gibi kendi içerisinde sabit dışarıya karşı ortaklaşa dalgalanan kollektif ayarlama sistemidir⁹⁵. İktisat öğretisinde döviz kurları ve dış ticaret arasında ki ilişkinin çok araştırılan konulardan birisi olmasının nedeni de, uygulanan kur sistemlerinin ve politikalarının küresel alanda hissedilen başlıklardan birisi olmasıdır.

Serbest kambiyo rejimi ve serbest sermaye hareketliliğini benimseyen ülkelerde güven ortamının sarsılması sonucu, spekülasyon ve dövize hücum gibi nedenlerle, ekonomik krizler ve durgunlar yaşanabilmektedir. Bu açıdan sabit ve esnek kur sistemlerine alternatif olarak çok sayıda farklı kur sistemi uygulaması ile karşılaşılmaktadır. Ülkeler yaşadıkları ekonomik sorunları aşmak için çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu arayışlarda döviz kuru uygulamalarını da değiştirilmesi söz konusu olmuştur. Temel kur sistemlerinin yanı sıra çeşitli ülkelerde farklı uygulamalar ile karşılaşılmıştır. Bu alternatif sistemler aşağıda ki Tablo 1.3' de özetlenmeye çalışılmıştır.

⁹⁵ Ünal Çağlar, *Döviz Kurları ...*, ss. 11-12.

Tablo 1. 3: Alternatif Döviz Kuru Sistemleri

Sistem	Temel Özellikler	Açıklamalar
Serbest Dalgalanma (Free Float)	Döviz kuru serbest piyasada belirlenir. Merkez bankası döviz piyasasına müdahale etmez.	Hiçbir ülke tam esnek kur politikası uygulamamaktadır. Geçmiş uygulamalar da göz önünde bulundurulduğunda, ABD, Almanya ve İsviçre bu uygulamaya en yakın örneklerdir.
Kirli Dalgalanma veya Gözetemli Dalgalanma (Managed Float)	Merkez bankası belli bir pariteye bağımlı olmaksızın döviz piyasasına müdahaleye hazır durumdadır. Müdahale sıklığı ve şekli hedef doğrultusunda değişir. Doğrudan müdahaleler uluslararası rezervlerde değişim yaratırken, dolaylı müdahaleler (faiz oranlarında değişim, likidite veya diğer finansal araçlar yoluyla) yaratmaz.	Kanada ve Avusturalya gibi gelişmiş ülkeler uygulamaktadır. Meksika 1994-95 krizi sonrası benzer sistemi uygulamıştır.
Aralık İçinde Dalgalanma (Floating with in a band) (Hedef Bölgesi)	Nominal döviz kuru belirlenen merkez parite etrafında aşağı/yukarı belli aralık içinde serbest dalgalanır. Sapmalarda parasal otorite piyasaya müdahale eder. Aralık genişliği değişir. Daraldıkça sabit kur sistemine, genişledikçe dalgalı kur sistemine yakınsar.	Avrupa Para Sistemi çerçevesinde uygulanan Döviz Kuru Mekanizması (ERM) en bilinen örnektir. 1992-93 ERM krizinin tanık olduğu gibi sistem önemli spekülasyon baskılara maruz kalabilir ve Merkez bankası belirlenen aralığı korumada kararsız kalırsa sistem çökebilir.
Kaygan Aralık (Sliding Band)	Parasal otorite belirli bir merkez pariteyi izlemeyi taahhüt eder. Ancak, merkez parite aralıklarla çeşitli göstergeler ışığında ayarlanır. Bu sistem aralık sisteminin yüksek enflasyonlu ülkelerde uygulama biçimidir.	İsrail 1989 yılı başlarından 1991 sonuna kadar benzer sistem uygulamıştır. Sistemin içerdiği belirsizlik ve neden olduğu hareketlilik alternatif uygulamaları ön plana çıkarmaktadır.
Yönlendirilmiş Sabit Aralık (Crawling BAnd)	Aralık sisteminde merkez paritenin zaman içinde ayarlanmasıdır. Yönlendirme oranı farklı kurallara bağlanabilir. Geçmiş enflasyon oranları farkı gibi geriye dönük ya da beklenen enflasyon oranı gibi ileriye dönük yaklaşımlar en sık uygulamalardır.	İsrail, Şili ve İtalya bu uygulamayı belirli dönemlerde seçmişlerdir.
Yönlendirilmiş Sabit Parite (Crawling Peg)	Nominal döviz kuru periyodik olarak belirli göstergelere göre ayarlanır. Çok dar bir aralık içinde hareket eder ve sapmaları engellenir. Uygulamanın bir örneği de nominal döviz kurunun mevcut enflasyon oranının altında artacak şekilde ayarlanmasıdır (Tablita sistemi).	Bu sistem 1960 ve 1970'lerde Şili, Kolombiya ve Brezilya'da uygulanmıştır. En uzun uygulaması Kolombiya'dır ve önemli ölçüde enflasyonist baskı oluşturmuştur.
Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru	Bretton Woods sistemidir. Nominal döviz kuru sabittir ancak Merkez	Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çöküşünden sonra pekçok

(Fixed-but-adjustable exchange rate)	bankası sıkı kurallara bağlı değildir. Politika dışına çıkabilirler. Parite ayarlamaları (devalüasyon) sıkça kullanılır.	gelişmiş ülke benzer uygulamaları izlemeye devam etmiştir.
Para Kurulu (Currency Board)	Kesin kurallara bağlanmış sabit kur sistemidir. Para politikasında yasal sınırlamalar mevcuttur. Para otoritesi yerli parayı yalnız yabancı para girişi karşılığı basabilir.	Tarihsel olarak pek çok küçük ülke uygulaması görülmektedir. Ancak bazıları önemli dışsal şoklarda uygulamaya son vermek durumunda kalmışlardır. Günümüzde Hong Kong ve Estonya uygulamaktadır. Arjantin ve Bulgaristan benzer uygulamalarda bulunmaktadır.
Tam Dolarizasyon (Full Dollarization)	Para kurulu sisteminin en uç formudur ve uygulaması yoktur. Bir ülkenin parasal bağımsızlığına son vererek diğer ülkenin para birimini kullanmasıdır.	Panama ve San Marino en yakın uygulamalarıdır.

Kaynak: K. Azim Özdemir ve Gülbin Şahinbeyoğlu, "Alternatif Dözi Kuru Sistemleri", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, Eylül, 2000, ss. 7-9.; Sebastian Edwards and Miguel A. Savastano, "Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?", *NBER Working Paper Series*, 1999, pp. 6-7. Erişim Tarihi: 14.08.2016 (<http://www.nber.org/papers/w7228>).

3.2. Döviz Kuru Değişimlerini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik ortaya atılan yaklaşımlar dört alt başlıkta ele alınabilir. Bu başlıklar sırası ile dış ticaret akımları yaklaşımı, Satın alma gücü paritesi yaklaşımı, parasalcı yaklaşım ve portföy dengesi yaklaşımıdır. Aşağıda söz konusu yaklaşımlar hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

3.2.1. Dış Ticaret Akımları Yaklaşımı

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik yaklaşımlardan biri olan dış ticaret akımları yaklaşımı, herhangi bir ülkenin ulusal para biriminin değerinin o ülkenin dış ticareti diğer bir ifade ile ülkenin gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat tutarları ile belirlenebileceğini kabul eder. Ülkenin ihracatının ithalatından büyük olması (dış ticaret bilançosunun fazla vermesi) durumunda ulusal paranın dış değerinin yükseleceği kabul edilir. Bu yaklaşım açısından bir ülkenin ithalatını ve ihracatını etkileyen her türlü faktör aynı zaman da döviz kurlarını da etkileyecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ithalat ve ihracatı etkileyen yerli ve yabancı malların göreceli fiyatları, iç ve dış ekonomilerdeki reel gelir artışları, tüketici

tercihlerinin yerli ya da yabancı mallara doğru kayması, teknolojik gelişme, faktör stokunda artışlar gibi birçok değişken döviz kurlarının belirlenmesinde etkilidir⁹⁶.

Döviz kurları uluslararası ticaretin en önemli alanlarından birisi olduğu için, kurların belirlenmesi aşamasında ülkenin dış ticaret bilançosunun eksik ya da fazla vermesi, söz konusu ülkenin ulusal para biriminin değerinin bir göstergesi olarak kabul edilir.

3.2.2. Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Uluslararası iktisat literatüründe en bilinen ilişkilerden biriside Satın Alma Gücü Paritesi “Purchasing Power Parity” yaklaşımıdır. Sabit döviz kurları ile SGP ilişkisinin en önemli vurgusu, bir ülkenin enflasyon oranının dünya enflasyon oranından sapmayacağıdır. Diğer bir ifade ile dış dünya enflasyon oranı ile iç enflasyon oranının eşitliği vurgulanmaktadır. Esnek döviz kurlarının geçerli olduğu durumda SGP yaklaşımı döviz kurlarını belirlenmesi içinde kullanılabilir hale gelmektedir⁹⁷.

Satın Alma Gücü Paritesi yaklaşımını açıklamadan önce Tek Fiyat Kanunu “The Law of One Price” açıklamak gerekmektedir. Çünkü SGP yaklaşımı Tek Fiyat Kanunun piyasalarda bir uygulaması olarak görülebilir. Diğer bir ifade ile SGP yaklaşımının temelinde Tek Fiyat Kanunu “LOP” bulunmaktadır⁹⁸.

Tek Fiyat Kanunu “LOP”, iki ülke arasında ticarete konu olan bir malın ulaştırma maliyetlerinin çok küçük olması durumunda her iki ülkede de fiyatının birbirine oldukça yakın olması gerektiğini ifade eder. Çünkü ülkeler arasındaki fiyat farklılıkları ulaştırma maliyetlerinden daha yüksek ise kişiler malı ucuz olan ülkeden satın alır ve malın pahalı olduğu ülkede satar. Bu süreç kar fırsatları devam ettikçe sürecektir. Yani ulaştırma maliyetlerinin yok sayıldığı bir durumda tek fiyat kanuna göre malın her iki ülkede de fiyatının eşit olması beklenir⁹⁹.

Satın Alma Gücü Paritesi, döviz kuru analizi için faydalı olan ve reel döviz kuru kavramı ile yakından ilgili olan bir araçtır. İki ülkenin para birimleri arasında ki satın alma

⁹⁶ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 419.

⁹⁷ Emin Ertürk, *Küresel Ekonomide Makro Ekonomik Analize Giriş*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 205.

⁹⁸ Nur Dilbaz Alacahan, “Enflasyon, Döviz Kuru İlişkisi ve Yansımaları: Türkiye”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 (1), s. 52.

⁹⁹ N. Gregory Mankiw, *Makro Ekonomi*, (çev. Ömer Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara 2010, s. 156.

gücü paritesi, belirli bir mal ve hizmetler sepetinin her iki ülkede de aynı maliyette olmasını sağlayan nominal döviz kurudur¹⁰⁰.

Satın Alma Gücü Paritesi (SGP), ülkeler arasında ki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. SGP, belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gereken ulusal para tutarlarının oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu oran kullanılarak farklı para birimlerine dönüştürülen harcamalar, satın alınan mal ve hizmet hacmindeki farklılıkları yansıtarak, ülkeler arasında gerçek anlamda karşılaştırılabilir veriler sunmaktadır¹⁰¹.

ABD ve İngiltere gibi iki ülkede ticarete konu olan homojen bir i malı ele alındığında, LOP' ye göre i malının fiyatı ulaştırma maliyetleri yok sayıldığında birbirine eşit olacaktır. Bu durum $P^iUK = P^iUS$ şeklinde gösterilebilir. Tek bir i malı için geçerli olan bu eşitlik n sayıda mal içinde geçerli olacaktır. Bu durumda mutlak ve nispi Satın Alma Gücü Paritelerine ait eşitlikler aşağıdaki gibi gösterilebilir¹⁰².

$$\sum_{j=1}^n P^iUK = E \sum_{j=1}^n P^iUS$$

Yukarıdaki eşitlikte E döviz kurunu temsil etmektedir. Bu durumda mutlak Satın Alma Gücü Paritesi aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

$$E = \sum_{j=1}^n P^iUK / \sum_{j=1}^n P^iUS$$

bu durumda;

$P^iUK = 100 \text{ £}$ ve $P^iUS = 50\$$ ise pound-dolar kuru 1 dolar başına 2 pound yada 1 sterlin 50 sent olacaktır. Böylece İngiltere' de fiyatlar ne kadar yükselirse sterlin dolar fiyatı da o kadar düşecektir. Nisbi Satın alma gücü paritesi ise t döneminde b baz yılı verileri ile aşağıdaki gibi gösterilecektir;

$$E_{t,b} = \sum_{j=1}^n P_t^{i,uk} / \sum_{j=1}^n P_{t,b}^{i,us}$$

¹⁰⁰ Paul Krugman and Robin Wells, *Makro İktisat*, s. 510.

¹⁰¹ Türkiye İstatistik Kurumu, *Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi 4*, Yayın No: 3145, Ankara 2008, s. 1.

¹⁰² Emin Ertürk, *Küresel Ekonomide Makro Ekonomik Analize Giriş*, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 206.

$E_{t,b}$ t döneminde b, baz yıla göre spot döviz kurudur. Satın alma gücü paritesinin nisbi versiyonun avantajı, ağırlıkların değişmemesi durumunda, döviz kurlarını hesaplamada yeni bir fiyat endeksine ihtiyaç hissettirmemesidir.

Satın Alma Gücü Paritesi yaklaşımının eleştirildiği başlıkları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz¹⁰³;

- SGP döviz kurunun belirlenmesinde uzun dönem dengesini açıklayabilir.
- SGP' de faiz oranı ve servet etkileri dikkate alınmamaktadır. Reel ekonomik yaşamda bu değişkenler önemlidir.
- Döviz kurunun belirlenmesinde ekonominin arz ve talep yanını göz ardı edip, farklı enflasyon oranları üzerinde yoğunlaşmak pek doğru değildir.

3.2.3. Parasalcı Yaklaşım

1970'lerde Chicago Üniversitesi profesörlerinden Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frenkel gibi isimlerin geliştirdiği parasal yaklaşımın temel amacı dış dengeyi sağlamaya yönelik mekanizmalar geliştirmektir. Ancak parasalcı yaklaşım bu temel amacının yanında döviz kurlarının oluşumuna yönelik yeni bir açıklama getirmektedir. Döviz kurlarının oluşuma ile ilgili mekanizma oldukça basit bir varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayım, herhangi bir malın fiyatının o malın arz ve talebine bağlı olduğu şeklindeki genel ilkenin ulusal paralar içinde geçerli olduğu şeklindedir¹⁰⁴.

Parasalcı yaklaşım kısa dönemde fiyatların esnek olduğunu kabul eder. Bu doğrultuda parasalcı yaklaşım klasik yaklaşımın ruhunu taşır. Para arzı ve talebinde meydana gelen değişimler görece enflasyon eğiliminde temel belirleyiciler olduğundan, parasalcı yaklaşım ulusal para politikalarının enflasyon ve döviz kurunun kısa ve uzun dönemde alacakları yönün belirlenmesinde oldukça etkili olduğuna iddia etmektedir. Bu ifadelerden reel kuvvetlerin döviz kuru üzerinde hiç bir etkisi olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik ortaya yaklaşımlardan birisi olan parasalcı yaklaşımda reel faktörler para talebini etkilediği için dolaylı yollardan döviz kurunu da etkilemektedir¹⁰⁵.

¹⁰³ Ercan Eren, *Makro İktisat*, Avcıol Basım Yayın, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul, 2001, s. 379.

¹⁰⁴ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat ...*, s. 426.

¹⁰⁵ Fuat Sekmen, *Para Teorisi: Kavram, Kuramlar, Modeller*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012, s. 240.

3.2.4. Portföy Dengesi Yaklaşımı

Döviz kuru belirleme modellerinde portföy dengesi modellerinin temel kaynağı, Markowitz (1952) ve Tobin (1958)'in portföy teorisi ve para talebi üzerine yapmış oldukları çalışmalara dayanmaktadır. Döviz kuru belirleme modellerinin en önemli amacı, döviz kurunun asli hareketlerini yönlendiren etkenleri kavramak ve döviz kurunun diğer ekonomik değişkenlerle ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Parasal modeller, iki ülkede para arz ve talebine göre kısa dönemde döviz kurlarının belirlenmesini ele almıştır. Bu yaklaşımların en önemli özelliği yurtiçi ve yurtdışı finansal kaynakların birbirlerinin tam ikamesi olduğu varsayımdır. Ancak faiz paritesinde kısa dönemde sapmaların meydana gelmesi, forward kurların gelecekteki spot kurların sapmasız bir belirleyicisi olması yönünde oluşan şüpheler, bu risk priminin olması yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmiştir¹⁰⁶.

Portföy tercihi modellerinde, dünyadaki parasal ve finansal varlık piyasaları bir bütün olarak ele alınmakta ve döviz kurundaki değişimler, varlık piyasalarında ki işlemlerin döviz piyasalarından geçmesi ile ilişkilendirilmektedir. Kişiler ve firmalar, söz konusu piyasalarda ellerindeki portföyün getirisini maksimum kılmak için işlemlere girmektedirler. Bu modellere göre, portföylerin çeşitli varlıklar arasında optimal dağılımı, çeşitli yatırım alternatiflerinin nispi risklerinin ve getirilerinin bir fonksiyonudur¹⁰⁷.

Portföy analizinde temel fikir ekonomik birimlerin riskten kaçınan kimseler olmalarıdır. Dolayısı ile ekonomik birimlerin portföylerine riskli aktifleri sokmaları, bu aktiflerin beklenen getirilerinin yüksek olmasına bağlıdır. Döviz kuru teorisin de göz önüne alınacak risk döviz kuru riskidir. Bu sırada diğer aktiflerin vadeleri, vergi oranları ve ödenmeme riski aynı kabul edilmektedir. Risk primi ya da istenen aşırı getiri aktifin portföy içerisinde ki payına göre aratacağı kabul edilir¹⁰⁸.

3.3. Döviz Kuru Değişimlerinin Küresel Yansımaları

Özellikle günümüzde uluslararası ekonomik sistem içerisinde ülkeler arasında bağ kuvvetlenmiştir. Herhangi bir ülkede yaşanan ekonomik sorunlar diğer ülkeler tarafından da hissedilmektedir. Bunun en somut örneği A.B.D.'de başlayıp önce Avrupa Birliği

¹⁰⁶ Erol Bulut, *Döviz Ekonomisi: Piyasanın Mikro Yapısı*, Platin Yayınları, Ankara 2005, s. 149.

¹⁰⁷ Ünal Çağlar, *Döviz Kurları ...*, s. 94.

¹⁰⁸ İlker Parasız ve Nazım Ekren, *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2013, s. 45.

ülkelerini daha sonra da diğer ülkeleri etkileyen 2008 küresel finans krizidir. Sadece ekonomik krizler değil Arap Baharı gibi siyasi olaylarda küresel ekonomik sistem gereği az ya da çok birçok ülkeyi etkilemektedir. Döviz kurlarında yaşanan değişim de benzer şekilde hem ülke ekonomilerini ve dış ticaret hacimlerini hem de küresel dış ticaret rakamlarını etkilemektedir. Bu açıdan döviz kurlarında yaşanan değişimlerinde Türkiye ekonomisi açısından yakından takip edilmesi gereken bir değişken olduğu görülmektedir.

İçerisinde bulunduğumuz dönemin en çok tartışılan başlıklarında birside ülkeler arasında yaşandığı iddia edilen kur savaşlarıdır. Kur savaşları kavramı aslında yeni bir kavram değildir. İktisatçı Joan Robinson 1930'lu yıllarda benzer durumu açıklamak için, o dönemde uygulanan politikaları “begger-thy-neighbour” komşu dilenci politikası şeklinde tanımlamıştır. Robinson'un bu kavramı İngiltere de oynanan bir kâğıt oyunundan türettiği kabul edilir. Bir oyuncunun diğer oyuncuyu eleyerek onun aleyhine gelir ede etmesin üzerine kurgulanmış oyunlara günümüzde sıfır toplamlı oyun (zero-sum game) adı verilmektedir¹⁰⁹. İlk kez kur savaşları benzeri tanımlamalar Robinson tarafından ortaya atılmış olsa da küresel anlamda kur savaşlarının 3 ayri dönemde yaşandığı söylenebilir.

Tarihsel süreç içerisinde kur savaşları olarak tanımlanabilecek dönemleri üç alt başlıkta ele almak mümkündür bu başlıklar sırası ile; Bretton Woods toplantısına kadar altın standartlarının kullanıldığı dönem (1907-1945), Bretton Woods'dan Petrol Krizlerine kadar olan süreç (1971-1992) ve günümüzde çok kutuplu dünyada ki uluslararası sistem olarak özetlenebilir. Kur savaşlarının birinci bölümünde altın standartlarına dayalı para sistemi çökmüş ve Amerika Birleşik Devletleri yükselen bir güç olarak dünya sahnesine çıkmıştır. Söz konusu dönemin en önemli doğal kaynağı da kömür olarak görülmektedir. Kur savaşlarının ikinci döneminde ise uluslararası para sisteminde Bretton Woods sistemi değişmiştir. Dönemin yükselen gücü Japonya'dır ve en önemli doğal kaynaklar ise petrol ve nükleer enerji olarak gösterilmektedir. Kur savaşlarının üçüncü döneminde ise parasal sistem tamamen dolar bazlı hale gelmiştir. Dönemin yükselen gücü Çin ve dönemin en önemli doğal kaynakları da petrol ve doğal gaz olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁰.

Son dönemde özellikle Amerika ve Çin arasında yaşanan kur savaşları dikkati çekmektedir. Küresel krizin arkasından gelen dönemde ülkeler arasındaki dış açık ve

¹⁰⁹ Övgü Pınar ve Hande Uzunoğlu, “Dünya’da Kur Savaşları Alarmı”, İzmir Ticaret Odası AR-GE Bülteni, Haziran 2013, s. 7.

¹¹⁰ Guillerno Valencia Arana, “Currency Wars: The Lack of a Global Monetary System”, Working Paper, Zürich 2014, s. 76.

dengesizliklerin giderilmesi için Amerika ve Çin arasında kur savaşları başlamıştır. Düşük değerli yuan nedeni ile bir çok uluslararası piyasada Çin'in artan hakimiyetine engel olabilmek için Amerika Çin'den para birimini değerlendirmesini talep etmiştir. Ancak Çin sahip olduğu fiyat avantajını kaybetmemek için kur politikalarına devam etmiş ve 2011 yılının sonuna doğru para biriminin dolara endeksliğini kaldırıp piyasa şartlarına bırakmıştır. Çin'in ulusal parasının değerini düşürmesinin yarattığı etkilere örnek olarak Çin'in Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirdiği güneş paneli ihracatı verileri gösterilebilir. 2011 yılında Çin'in AB'ye yaptığı güneş paneli ihracatı 21 milyar avro seviyelerine ulaşmıştır. Bu durum AB Ticaret Komisyonu başkanı Karel D. Gucht tarafından dumping olarak tanımlanmıştır. Çin'den gelen güneş panellerinin fiyatlarının normalde satış fiyatından %88 daha yüksek olması gerektiğini vurgulamıştır¹¹¹.

İhracata dayalı büyüme stratejisi kabul eden bir ülke olarak Türkiye'de kur savaşları olarak tanımlanan bu gelişmeleri yakından takip etmek zorundadır. Türkiye gerek mevcut dış ticaret pazarlarında gerekse de yeni dış ticaret pazarları arayışında kurlarda yaşanan değişimlerin yarattığı veya yaratacağı etkileri mümkün olan en net şekilde ön görerek politikalarına yön vermesi gerekmektedir.

¹¹¹ Nuran Ertürk, "Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri", *Fiscaeconomia*, Vol 1, 2017, ss. 93.

BÖLÜM II

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ VE YENİ PAZAR ARAYIŞLARI

Çalışmamızın ikinci bölümünde Türkiye ekonomisinde dış ticaretin tarihsel süreç içerisinde gelişimi özetlenecektir. Küresel dış ticaret içerisinde Türkiye ihracatı ve ithalatının aldığı paylar ve ticaret konu olan mal grupları hakkında bilgiler verilerek Türkiye dış ticaretinin mevcut durumu ortaya konulacaktır. Son olarak Türkiye'yi yeni dış ticaret pazarları arayışına yönelten önemli nedenlere yer verilecektir.

1. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Gelişimi

Her ülke kendi mevcut ekonomik yapısına ve siyasi kabullerine göre küresel ekonomi içerisinde dış dünya ile ticari ilişkiler kurmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan küreselleşme eğilimi ile ülkelerin birbirleri ile olan bağları kuvvetlenmiştir. Dünya Ekonomisinde yaşanan bu küreselleşme eğilimine bazı ülkeler hemen dâhil olur iken bazı ülkeler ise gecikmeli olarak dâhil olmuştur. Bu açıdan herhangi bir ülkenin dış ticaret yapısı değerlendirilirken kendisine ait tarihsel gelişim özetlenmelidir. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye Ekonomisinde dış ticaretin gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mirası da içerecek şekilde geçmişten günümüze kadar aktarılmaya çalışılmıştır.

Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişimi hakkında yapılan çalışmaların neredeyse tamamında 1980 yılında yürürlüğe giren 24 Ocak Kararları bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Bu fikir birliğinin oluşmasında ki temel sebep şüphesiz ki söz konusu istikrar kararlarının içerdiği yapısal dönüşüm hedefleridir. Çalışmamızda Türkiye Dış Ticaretinin gelişimi genel geçer kabul gören bu ayrıma bağlı kalınarak ortaya konulmuştur.

1.1. 1980 Öncesi Türkiye Dış Ticareti

1980 yılı öncesinde dış dünya ile göreceli olarak daha sınırlı ilişkiler kuran bir Türkiye'den bahsetmek mümkündür. Kuruluş yıllarında savaştan çıkmış bir toplum olarak dış dünya ile olan ilişkilerde oldukça dikkatli davranılması anlayışla karşılanmalıdır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan dış ticaret mirasının yapısal olarak sorunlara

sahip olması 1980 öncesinde güçlü bir dış ticaretin varlığından söze edilememesine neden olmuştur.

1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Dış Ticaret

Bu başlıkta mümkün olduğunca kısa ve net ifadeler ile Cumhuriyet öncesi dönem olarak ele aldığımız Osmanlı İmparatorluğu zamanında ki dış ticaretin yapısı ve genel özellikleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Oldukça uzun ve köklü bir tarihe sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ki dış ticaret yapısını açıklamak, Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı mirası ortaya koyabilmek için yeterlidir. Birçok alanda olduğu gibi dış ticaret alanında yaşanan gelişmeler hakkında da sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, Osmanlı İmparatorluğundan devralınan mirası özetlemek gerekmektedir.

17. ve 18.'inci yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde uygulanan dış ticaret politikası geleneksel olarak ülke içinde mal bolluğunu artırarak ekonomik karlılığı, özellikle de fiyat karlılığını amaçlayan ithalatı teşvik edici, ihracatı kısıtlayıcı şekildeydi. Avrupa devletleri ülkelerinin milli servetini oluşturan altın ve gümüş miktarının artırılması ve bu amaçla dış ticaret fazlası şeklinde tanımlanan ihracatı artırmak, ithalata kısmak ve yerli üreticiyi dış rekabetten korumak amacı ile dış ticaret politikaları uygulamaktaydı¹¹².

18.yy boyunca Osmanlı İmparatorluğundan Avrupa ülkelerine hammadde şeklinde yapılan ihracat artış göstermiş ve Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletlerin geliştirmekte olan bazı sanayi dalları için hammadde kaynağı haline gelmiştir. Avrupalı devletlerin bu dönemde Osmanlı topraklarından en fazla ithal ettikleri ticaret mallarının başında pamuk, yüne ve ipek gelmektedir. Aynı yüzyılın başlarında söz konusu ürünler kumaş, iplik ve hammadde şeklinde ihraç edilirken, yüzyılın sonlarında sadece hammadde olarak ihraç edilmeye başlanmıştır¹¹³.

Yukarıda açıklandığı gibi özellikle dış ticarete konu olan malların karakteristik özellikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret yapısını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Tarım toplumları ile sanayi toplumları arasında ki en belirgin farklardan birisi de ihraç edilen malların tarım sektörü yada sanayi sektörü malları olarak

¹¹² Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı: 8, 2013, ss. 57-58.

¹¹³ Numan Elibol, "18. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticareti ile İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, s. 63.

değişmesidir. 1911-1913 tarihleri arasında ihracatın ve ithalatın mal bileşimi açısından yapısı aşağıdaki Tablo 2.1' de özetlenmektedir.

Tablo 2.1: 1911-1913 Dönemi Osmanlı Dış Ticaret Veriler

Mal grupları	Toplam ihracat içindeki payı (%)
Gıda maddeleri	33-35
Hammaddeler	56-58
Tüm birincil ürünler (gıda mad.+ hammaddeler)	89-93
Yarı mamül mallar (işlenmiş deri vb.)	2-3
Mamül mallar (büyük çoğunluğu ile yünü; halı vb.)	6-7

Kaynak: Şevket Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995 Ankara, s. 18

Yukarıdaki Tablo 2.1' den de rahatlıkla görülebildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun ihraç ettiği malların % 93'lük gibi büyük bir kısmı gıda ve hammaddelerden oluşmaktadır. Bu veri bize Osmanlı sanayisinin oldukça sınırlı bir üretim kapasitesinin olduğunu açıkça göstermektedir.

Cumhuriyet dönemi öncesinde dış ticareti ciddi derecede etkileyebilecek faktörlerin başında İngiltere ve Fransa gibi dönemin sanayileşmiş ülkelerine tanınan ticari imtiyazları temsil eden kapitülasyonlar gelmektedir. İlk kez Kanuni Sultan Süleyman tarafından Fransa'ya verilen bu ticari imtiyazlardan zamanla diğer ülkelerde yararlanmış ve 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasınının 25. Maddesi ile Kapitülasyonlar 1929 yılı sonuna dek tamamen kaldırılmıştır¹¹⁴.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan aldığı dış ticaret mirasını özetlerken, günümüz Türkiye'sinin en önemli sorunlarından biri olarak kabul edilen cari açık verileri üzerinden hareket ettiğimizde, söz konusu sorunun mal ihracatı ve ithalatı açısından ele alınması yararlı olacaktır. Şüphesiz ki günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli sorunlarında birisi yapısal bir nitelik kazanan cari açık sorunudur.

Osmanlı'da 1878 yılında ihracat ve ithalat arasında ki fark ithalat lehine 11 Milyon Osmanlı Lirası olarak gerçekleşmiş ve bu tarihten sonra açık sürekli olarak yükselerek 1913 yılında 20.2 Milyon Osmanlı Lirasına kadar yükselmiştir¹¹⁵. I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti tek taraflı olarak ticaret sözleşmeleri sistemini değiştirmiş ve Ekim

¹¹⁴ Levent Kösekaçaoğlu, *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara 2012, s. 47.

¹¹⁵ Şevket Pamuk, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1995, s. 18.

1914'ten itibaren gümrük vergisini %15'e yükseltmiştir. İlerleyen dönemlerde savaşın etkilerinin ağırlaşması ile ortaya çıkan yük nedeni ile bir yıl sonra vergiler %30 seviyesine yükseltilmiştir. Bunalımlı dönem olarak isimlendirebileceğimiz Düyunu Umumiye İdaresi'nin kurulduğu 1881 yılı ile 1. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılı arasında ki dönemde dış ticaret verileri aşağıda ki gibi gerçekleşmiştir¹¹⁶.

Tablo 2.2: Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Verileri (1880-1913) (Milyon Osmanlı Lirası)

Yıllar	İthalat	İhracat	Açık
1880	17,847	8,467	9,350
1890	22,914	12,836	10,077
1900	23,841	14,905	8,936
1911	45,063	24,909	20,154
1913	41,842	21,600	20,242

Kaynak: Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s. 16.

Yukarıdaki tablodan da rahatlıkla anlaşılacağı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun tıpkı günümüz Türkiye'si gibi dış ticaret açığı sorunu yaşadığı görülmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut sanayi yapısı bu açığı kapatmak için yeterli düzeyde değildi. İhraç mallarının büyük bir kısmı (%93) gıda ve hammaddelerden oluşmaktaydı. Anadolu'da sanayi sektörüne ait mevcut yapı Tablo 2.3'de gösterilmektedir.

Tablo 2.3: Anadolu Sanayisinin Durumu (1921).

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ortalama İşçi Sayısı
Dokuma	20.057	35.316	1,76
Deri İşleme	5.347	17.964	3,36
Madeni Eşya	5.273	8.021	1,52
Gıda	1.273	4.493	3,52
Ağaç İşleri	704	3.612	5,13
Kimya	337	802	2,38
TOPLAM	33.058	76.058	2,30

Kaynak: Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 67.

¹¹⁶ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s. 16.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Anadolu'da ki ekonomik yapı Dokuma, Deri işleme ev Madeni eşya gibi sektörlerde yoğunlaşmış ve genel anlamıyla iş yeri başına ortalama çalıştırılan işçi sayısı 2.30 gibi oldukça düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Gelişmiş bir işletme dünyasından ya da sanayi sektöründen söz etmek olanaksızdır. Genel hatları ile gıda ve hammadde ürünleri ihraç eden ve sanayi sektöründe çok büyük eksiklikleri bulunan Osmanlı dış ticaret açığı veren bir İmparatorluk olarak son dönemlerini geçirmiştir.

1.1.2.1923-1960 Döneminde Türkiye Dış Ticareti

Bir önceki başlıkta da özetlendiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle son yıllarında güçlü bir ekonomik yapıdan bahsetmek olanaksızdır. Bu nedenle batı ülkeleri ile kıyaslandığında sanayi ürünlerinde dış ticaret neredeyse yok denecek kadar az miktardadır. Bu şartlar altında kurulan Türkiye Cumhuriyeti sanayi sektörü ve buna bağlı olarak dış ticarete konu olan ürün bileşimini geliştirmeye çalışmıştır.

Cumhuriyet'in ilk on yılında ekonomiyi temelde olarak üç faktörün etkilediği söylenebilir. Bunlardan birincisi İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'dir. Bir diğer önemli faktör ise daha dışsal bir faktör olarak 1929 yılında ortaya çıkarak tüm Dünyayı etkisi altına alan Büyük Bunalımdır. Bir diğer faktör ise Lozan Antlaşması'nın dış ticaret açısından ortaya koyduğu kısıtlamalardır. Lozan nedeniyle 1929 yılına kadar süren ve dış ticareti gümrük vergileri yolu ile korumayı engelleyen maddeler yeni kurulan Türkiye'nin ekonomik yapısını etkileyen en önemli faktörlerdir¹¹⁷.

Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması (ek ticaret sözleşmesi) hükümleri gereği, 1929 yılına kadar Türkiye'de bağımsız gümrük tarifleri uygulanamamış ve ithalata herhangi bir kısıtlama getirilememiştir. Bu nedenle ülke ithalatında önemli artışlar yaşanmış ve dış ticarete sürekli açıklar verilmiştir¹¹⁸. Lozan Antlaşması, 1916 tarihli Osmanlı Gümrük Tarifelerini Cumhuriyetin ilanından sonra 5 yıl süre ile (Ağustos 1929'a Kadar) korunmasını şart koşmakta idi. Bu yüzden dış ticaret açığı 1929 yılında 101 Milyon TL'ye yani 48,7 milyon dolara yükselmiştir. Söz konusu dönemde ülkede bir merkez

¹¹⁷ Lerzan Özkale ve M, Özgür Kayalica, "Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi; Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi", (der. Gülen Elmas Arslan), *Türkiye Ekonomisi*, (içinde) 2008, s. 356.

¹¹⁸ Aslan Eren, *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Basım Yayım, Bursa 2011, s. 214.

bankası yoktu, hükümetin elinde altın ve döviz stoku bulunmamaktaydı ve döviz fiyatları da piyasada ki arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmış durumda idi¹¹⁹.

Türkiye kuruluş yıllarında dış ticaret açısından değerlendirildiğinde, gerek Osmanlı'dan aldığı miras gerekse de bağlayıcı antlaşmalar nedeni ile büyük gelişmeler kaydedememiştir. Aşağıda kuruluş yılları da dâhil olmak üzere 1923-1935 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen dış ticaret istatistikleri özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2.4: 1923-1935 Dönemi Türkiye Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karş. Oran
1923	50 790	86 872	-36 082	137 662	58,5
1924	82 435	100 462	-18 027	182 897	82,1
1925	102.700	128 953	-26 253	231 653	79,6
1926	96 437	121 411	-24 974	217 848	79,4
1927	80 749	107 752	-27 003	188 501	74,9
1928	88 278	113 710	-25 432	201 988	77,6
1929	74 827	123 558	-48 731	198 385	60,6
1930	71 380	69 540	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	59 935	291	120 161	100,5
1932	47 972	40 718	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	45 091	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	68 761	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	70 635	5 597	146 867	107,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Kuruluş yıllarına ait verilerden de açıkça görülebildiği gibi, 1923 yılından 1929 yılı dâhil olmak üzere yedi yıl boyunca dış ticaret sürekli açık vermiştir. Söz konusu açık 1929 yılında -48 731 düzeyi ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1930 yılından itibaren ise dış ticaret açığının ortadan kalktığı pozitif bir dış ticaret dengesinin oluştuğu görülmektedir. 1923-1929 döneminde yapılan ithalat ve ihracatta ilk sırayı İtalya almaktaydı. Daha sonra İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gelmekteydi. İtalya'nın payının yüksek olmasındaki en önemli sebep ise Osmanlı'da yaşayan Rum azınlığın İtalya'ya yerleşmesiydi¹²⁰.

1930 yılıyla birlikte uygulanmaya başlayan kur politikası çerçevesinde 1950 yılında kadar İngiliz Sterlini'nin, daha sonra ABD dolarının referans para olarak kullanıldığı sabit

¹¹⁹ Rıdvan Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 552.

¹²⁰ Savaş Durmuş ve N. Kemal Aydemir, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1938", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 12, 2016, s. 161.

kur rejimi politikası kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde oldukça uzun zaman aralıkları ile kurlar devalüe edilmiştir. II. Dünya savaşı sonrası dönemin koşullarına ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamasına yönelik olarak döviz sıkıntısının olmadığı bir ortamda 1946 yılında ilk büyük devalüasyon yapılmıştır. Söz konusu devalüasyondaki temel amaç ithalat artışını sınırlı tutmak ve sınırlı ihraç mallarının dolar cinsinden fiyatını düşürmek olmuştur¹²¹.

Tablo 2.5: 1939- 1950 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karşılama Oran
1939	99 647	92 498	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	50 035	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	55 349	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	112 879	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	155 340	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	126 230	51 722	304 182	141
1945	168 264	96 969	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	118 889	95 691	33 469	180,5
1947	223 301	244 644	-21 343	467 945	91,3
1948	196 799	275 053	-78 254	471 852	71,3
1949	247 825	290 220	-42 395	538 045	85,4
1950	263 424	285 664	-22 240	549 088	92,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Yukarıdaki Tablo 2.5’de 1947 yılından itibaren dış ticaret dengesinin negatif duruma geçtiği açıkça görülebilmektedir. Söz konusu dönemin II. Dünya Savaşı’na içeriyor olması bu negatif değişimin bir nedeni olarak gösterilebilir. Savaş sonrası dönemde yapılan devalüasyonların da dış ticaret dengesi açısından istenilen sonuçları yaratmadığı ortadadır.

Kuruluş yıllarında devlet eli ile yerli sanayileşme çabaları başarıya ulaşmış olsa da II. Dünya Savaşı nedeni ile sekteye uğramıştır. İthal ikameci politikalar ile yeni kurulan yavru sanayilerin gelişmesi için dışa kapalı korumacı politikalar izlenirken, ikinci liberal dönem olarak adlandırılan 1950-1960 döneminde farklı politikalar izlenmiştir. 1947’deki Marshal Planı çerçevesinde Türkiye ABD ve Batı ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. Kore savaşı ve ardından gelen NATO üyeliği Türkiye’nin dışa açık politikalar üretmesine yol açmıştır. Dışa açık politikalarda Türkiye bir tarım ülkesi olarak tarımsal ürünlerin ihracı ve bunun yanında tarıma dayalı sanayi mallarının üretiminde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda Türk

¹²¹ Sevda Yapraklı, *Döviz Kuru Rejimleri ve Merkez Bankacılığı: Türkiye Üzerine Uygulamalar*, İmaj Yayınevi, Ankara 2007, s. 108.

tarımında teknoloji kullanımı artmış ve demir yolları yerine kara yollarının yapılması ile otomobil ithalatı da hız kazanmıştır¹²².

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ticareti serbestleştirme çabalarına paralel olarak Türkiye’de de dış ticaret alanından önemli düzenlemeler yapılmıştır. İç ve dış fiyatlar arasındaki farkın açılması nedeni ile ilk kez 1946 yılında Türk Lirası yüksek oranda devalüe edilmiş ve ithalata getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. 1947 yılında Dünya Bankası (World Bank), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşmasına (GAAT)’a taraf olunmuş ve 1949 yılında yeni bir gümrük kanunu yürürlüğe konulmuştur¹²³.

Siyasi liberalizasyon 1950 seçimleri ile önemli bir aşama gerçekleştirmiştir. Ancak bu dönüm noktası ayrıca toplam harcamaların gittikçe arttığı iktisat politikalarının ağırlık kazandığı bir süreçinde başlangıcı olmuştur. Böylece tek parti döneminin demirden kanunu olan “Denk Bütçe” ve “Denk Ödemeler Dengesi” ilkeleri terk edilerek, genişleyici maliye ve para politikalarının uygulamaya konduğu yeni bir döneme girilmiştir¹²⁴.

1950’li yıllarda iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti ithalatı %60 oranında serbestleştirerek faaliyetlerine başlamıştır ve bu nedenle ithalat kısa sürede yükselmiştir. Ancak dış ticaret açıkları olumlu iklim koşulları nedeni ile artan tarım üretimine rağmen yükselmiştir. Hükümetin elindeki döviz rezervleri tükenince ithalatın serbestleştirilmesinde vazgeçilmiştir. Ancak gerçekleştirilen ithalatların bazılarının bedelleri ödenemediği için iktisat tarihimize gecikmiş borçlar (satıcı kredisi) olarak isimlendirilen borçlar girmiştir¹²⁵.

1953’den 1958’e kadar ithalat konusunda sürekli artan sınırlandırmalara başvurulmuştur. Bu sınırlamalarda ki temel amaç artan dış ticaret açığını azaltmaktır. Bu sıkı önlemlerin iki yıl uygulanması sonucunda dış ticaret açığının bir miktar azaldığı görülmektedir. Ayrıca ithalatta ki bu daralma ithalata önemli ölçüde bağımlı olan sektörlerde büyük ölçüde daralmaya neden olmuştur¹²⁶.

¹²² Hüsnü Erkan, “Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye’nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi, Erişim Tarihi: 23.11.2016, http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre

¹²³ Abdullah Takım, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2009, Cilt: 67, No: 2, s. 174.

¹²⁴ Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2004, s. 51.

¹²⁵ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, Yenilenmiş 9. Baskı, Bursa 2007, ss. 121-122.

¹²⁶ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, “Osmanlı’nın Son Döneminden ...”, ss. 57-58

Tablo 2.6: 1951-1960 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karş. Oran
1951	314 082	402 086	-88 004	716 168	78,1
1952	362 914	555 920	-193 006	918 834	65,3
1953	396 061	532 533	-136 472	928 594	74,4
1954	334 924	478 359	-143 435	813 238	70
1955	313 046	497 637	-184 291	810 983	63
1956	304 990	407 340	-102 350	712 330	74,9
1957	345 217	397 125	-51 908	742 342	86,9
1958	247 271	315 098	-67 827	562 369	78,5
1959	353 799	469 982	-116 183	823 781	75,3
1960	320 731	468 186	-147 455	788 917	68,5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Tablo 2.6’ da uygulanan politikalar nedeni ile ihracat ve ithalatta bir sonraki dönem olan 1960-1980 dönemine kıyasla oldukça sınırlı gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Dönem başında 716 milyon dolar seviyesinde olan dış ticaret hacmi dönem sonunda 788 milyon dolar seviyelerinde kalarak yatay bir hareket göstermiştir. Dönem boyunca dış ticaret açığının da benzer hareket etmesi nedeni ile ithalatın ihracatı karşılama oranı da dönem başı %78 ve dönem sonu %68 şeklinde oluşmuştur.

1.1.3. 1960-1980 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

1960’lı yıllar bir askeri müdahale ile başladı. 1960’lı yılların sonu ve 1970’li yılların öğrenci hareketlerine sahne oldu ve genel anlamda ülkede sosyal bir huzursuzluk bulunmaktaydı. Bu süreçte toplumun sağ-sol olarak politize olması ve politik sürecin kaba unsur içermesi önemli sorunlar arasındadır. Dönemin ikinci yarısı siyasi istikrarsızlıklar ile geçmiştir. Ortaya çıkan koalisyonlara katılan küçük partiler liyakat sistemi yerine politik ilişki ve yandaşlık kriterlerini getirmiştir. 1980 yılına gelindiğinde çarpışan ideolojiler, toplumda can güvenliğini ortadan kaldırmıştır. Politik istikrarsızlık beraberinde ekonomik istikrarsızlığı getirmiş ve enflasyon patlaması ortaya çıkmıştır¹²⁷.

Türkiye ekonomisi açısından bu dönem planlı kalkınma dönemine geçilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Beş yıllık kalkınma planları ile şekillenen bu dönemin en belirleyici özelliği dış ticaret açısından aşırı koruyucu politikaların izlenmesidir. İzlenen bu aşırı korumacı politikalar sayesinde ihracat ve ithalat

¹²⁷ Hüsnü Erkan, “ Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye’nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi”, Erişim Tarihi: 23.11.2016, http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre

büyükliklerinde büyük artışlar yaşanmamıştır. Bu nedenle dış ticaret hacminin de önemli değişim göstermediği görülmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) 1963-1967, İkinci BYKP 1968-1972, Üçüncü BYKP 1973-1977 Yılları arasında yürürlükte kalmıştır. Bu planlar kamu yatırımları için zorunlu hedefler, özel yatırımlar için ise yol gösterici hedefler ortaya koymaktaydı. Diğer bir ifade ile kamu kesimi kendisine zorunlu kılınan yatırımları gerçekleştirecek, özel sektör ise kendisi için konulan hedefleri gerçekleştirmek için mali teşvikler vb. yollar ile özendirilecekti. Anayasal bir kurum olarak örgütlenen Devlet Planlama Teşkilatı ise özel sektörün kullanacağı teşvikler konusunda kararlar verecektir¹²⁸.

1960-70'li yıllarda dış ticaret rejimi büyük ölçüde sabit döviz kuru, gümrük vergileri, ithal izinleri, yasakları ve kotalarla yürütülmüştür. 10'ar yıllık aralarla yapılan yüksek oranlı devalüasyonlar dışında, döviz kurları uzun süreler sabit tutulmuş, ancak fiilen katlı kur sistemi uygulanmıştır. Lüks tüketim malı ithalinden alınan gümrük ve diğer vergiler döviz kurunu fiilen yükseltmiştir. Bunun yanı sıra ithalatçıların Merkez Bankasına yatırımları gereken ve kimi kez ithalat değerinin %50'sine çıkarılan teminatlarla, dövizin resmi kura göre düşük görünen değerini yükseltmeye çalışılmıştır. Özetle dış ticaret politikası belirlenen ithal ikameci sanayileşme amacına yönelik olarak gümrük vergileri, liberasyon listeleri, kotalar, ithal yasakları ve yönetsel birtakım uygulama ve denetimlerle (katlı döviz kurları, ihracat primleri, ithalat teminatları vb.) sürdürülmüştür¹²⁹.

Tablo 2.7: 1960-1970 Dönemi Türkiye Ekonomisi

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karş. Oran
1960	320 731	468 136	-147 455	788 917	68,5
1961	346 740	507 245	-160 465	853 945	68,4
1962	381 197	691 447	-238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	687 616	-319 529	1 055 723	53,5
1964	410 771	537 229	-126 458	948 000	76,5
1965	463 778	571 953	-108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	718 269	-227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	684 669	-162 335	1 207 003	76,3
1968	496 919	763 659	-267 240	1 260 078	65,0
1969	536 684	801 236	-264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	947 604	-359 128	1 536 081	62,1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

¹²⁸ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009, ss. 95-96.

¹²⁹ Meral Tecer, *Türkiye Ekonomisi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 2. Basım, Ankara 2005, s. 21.

Yukarıdaki Tablo 2.7' den 1960-1970 dönemi boyunca Türkiye dış ticaretinin sürekli olarak dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Dış ticaret açığının dönem başında 147 milyon dolar seviyesinde oluşurken tüm korumacı politikalara rağmen dönem sonu 1970 yılında dış ticaret açığının 360 Milyon dolara yükseldiği görülmektedir.

1970'li yıllarda dış ticaret açıklarının büyümesinde, bu dönemde özellikle 1973 yılından sonra yaşanan petrol fiyatlarında ki ani yükseliştir. 1970'li yılların başında petrol fiyatlarının ucuz olması nedeni ile Türkiye enerji politikasında stratejik bir hata yaparak enerji politikasını petrol ithalatına dayandırmıştır. Petrol fiyatları dünya piyasalarında artmaya başlayınca, başlangıçta bu artışı fiyatlara yansıtmayarak sübvansiyonlarla tüketimi teşvik etmiştir¹³⁰.

Petrol tüketiminde ki bu artış ve petrol fiyatlarındaki yükseliş söz konusu dönemde dış ticaret açıklarının hızla yükselmesine neden olmuştur. Aynı dönem içerisinde gerçekleşen ve dış ticaret açıklarının artmasına yol açan diğer bir olay da Kıbrıs Barış Harekâtı olarak gösterilebilir. Yine bu dönemde yaşanan olumlu gelişme olarak yurt dışından Türkiye'ye gelen işçi dövizlerinde ki artış gösterilebilir.

Batıda yaşanan enflasyon, dış ticaret hadlerinin ve dengesinin bozulmasına ve cari işlemler dengesi açıklarının artmasına yol açmıştır. Uygulanan kur politikaları ile TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne geçilememiştir. Ekonomide ki dolayısı ile ithalattaki hızlı büyümeye bağlı olarak 1970'li yıllar boyunca artan cari işlemler açığı, üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminin sona ermesiyle birlikte sürdürülemez noktaya gelmiş ve 1978 yılında Türkiye Ekonomisi ağır bir ekonomik kriz içerisine girmiştir¹³¹. Söz konusu 1970-1980 dönemine ait dış ticaret verileri aşağıda ki Tablo 2.7' de gösterilmiştir.

¹³⁰ Rıdvan Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından ...*, s. 487.

¹³¹ Erdem Hepaktan, "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir 20-22 Şubat 2008, s. 340.

Tablo 2.8: 1970-1980 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karş. Oran
1971	676 602	1 170 840	-494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	1 562 550	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	2 086 216	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	3 77 501	-2 245 319	5 309 683	40,6
1975	1 401 075	4 738 558	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	5 128 647	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	5 796 278	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	4 599 025	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	5 069 432	-2 808 236	7 330 627	44,6
1980	2 910 122	7 909 364	-4 999 242	10 819 486	36,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Tablo 2.8’deki veriler ışığında Türkiye dış ticaretinin pek çok açıdan önemli kabul edilecek değişimler yaşadığı görülmektedir. Dış ticaret açığının kronik bir sorun haline geldiğini ve sürekli artış eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ithalatın ilk kez 1971 yılında 1 milyar dolar seviyesini aştığını daha sonra bu artışın devam ederek 1980 yılında ithalat seviyesini yaklaşık 8 milyar dolara yükselttiği görülmektedir. İhracatın ilk kez 1 milyar dolar seviyesini aştığı yıl ise 1973 yılıdır. Ancak ihracat büyüklükleri ithalat seviyelerinde ki artışı yakalayamamıştır. Bu nedenle ithalatın ihracatı karşılama oranı 1975 yılın %30’un bile altına inmiştir.

1.2. 1980 Sonrası Türkiye Dış Ticareti

Türkiye iktisat tarihi üzerine yapılmış çalışmaların neredeyse tamamında 24 Ocak Kararları öncesi ve sonrası şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Çalışmamızda Türkiye ekonomisinde dış ticaretin gelişimi ele alınırken 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler üzerinde daha ayrıntılı durulmaya çalışılacaktır. Çünkü bu dönemde ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiştir ve dış ticaret pazar arayışları açısından ele alınması gereken değişimler yaşanmıştır. Bu açıdan ele alındığında 1980 sonrası dönemde özellikle 2000 sonrası döneme ait sadece dış ticaret verileri değil, dış ticaretin yapıldığı ülke ve ülke gruplarına da yer verilmesi gerekecektir. Ayrıca yapısal dönüşüm olarak kabul edilen 1980 yılına hangi şartlarda girildiğini özetlemek çalışmanın bütünlüğü açısından oldukça önemlidir.

1.2.1. 1980-2000 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

1978 ve 1979 yıllarında yürürlüğe konulan İstikrar Programlarının siyasi istikrarsızlık ve zayıf hükümetler nedeni ile etkin bir şekilde uygulanamaması sonucunda, yeni bir istikrar paketi hazırlamak gerekli olmuştur. 24 Ocak İstikrar Programı, bahsedilen bu ortamda hazırlanmıştır. Kısa vade de gerçekleştirilmesi öngörülen amaçlar yanında, uzun vadeli amaçlara da sahip olan bir programdır. Program, ekonominin yapısında önemli değişiklikler yapılmasını ve piyasada “fiyat mekanizması”nın tek yol gösterici olmasını temel ilke olarak benimsemiştir. Öncekilerden farklı olarak 24 Ocak İstikrar Programı kısa vadeli amaçları gerçekleştirmekten çok, kalıcı ve ekonomide yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişme programıdır¹³².

24 Ocak Kararları'nın amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür¹³³;

- Yüzde 32,7 oranında devalüasyon yapılarak sabit kur sistemi yerine günlük kur uygulamasına geçilmesi
- Devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınması ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'lerin tarım ürünleri destekleme alımlarının sınırlandırılması.
- Gübre, enerji ve ulaştırma alanları dışında ki devlet sübvansiyonlarının kaldırılması
- Dış ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve kar transferlerine kolaylık sağlanması.
- Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin desteklenmesi.
- İthalatın kademeli olarak serbestleştirilmesi, düşük faizli kredi, girdiler için sağlanan gümrük muafiyeti ev sektörlerine göre değişen teşvik sistemi ile ihracatın teşvik edilmesi.

Türkiye 1980 yılına kadar ithal mallarının yurt içerisinde üretilmesine yönelik ekonomi politikaları benimsenmiştir. Bu politikalara genel hatları ile benzer olduğu için ithal ikameci politikalar denilmektedir. 24 Ocak Kararlarından sonra ise ciddi bir dönüşüm yaşanmış ve ithal ikameci politikalar terk edilerek ihracata dayalı büyüme politikaları benimsenmiştir. Sanayileşme stratejisi olarak; emek yoğun yerli hammadde kullanılan ve dış pazarlarda rekabet gücü oluşturabilecek alanlar desteklenmeye başlanmıştır.

¹³² Rıdvan Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 418.

¹³³ Levent Köseahyaoğlu, *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara 2012, s. 80.

Ekonomide yaşanan bu köklü değişimin nedeni, değişen küresel ekonomi koşullarına uyum sağlamak ve uzun yıllar ithal ikameci politikalar ile korunmuş yurt içi piyasalar için üretim yapan yerli sanayinin dış pazarlarda rekabet edecek yapıya kavuşturulmasıdır¹³⁴.

24 Ocak kararlarının yukarıda değinilen kararlarının yanı sıra dış ticaret ile ilgili bir amacı da dış ticaret açığının ihracata önem verilerek giderilmesidir. Mal ve hizmetlerde yurt içi talebi kısımaya yönelik yüksek fiyatlandırma ve sıkı para, kredi ve maliye politikaları ile ihracatı dolaylı yollar ile artırma amacındadır. Kararlar çerçevesinde öncelikle yüksek oranda bir devalüasyon yapılmış ve Mayıs 1981'den itibaren döviz kurunun günlük ayarlamalar ile değiştirildiği esnek ya da dalgalı bir kur politikası izlenmiştir. Böylece gerçekleştirilen mini devalüasyonlar ile dövizin resmi ve karaborsa fiyatı arasında ki farkın giderilmesi, ihraç ürünlerinin yabancı paralar cinsinden değeri ucuzlatılarak ihracatın artırılması ve yurt dışında ki işçilerin daha çok döviz göndermeleri sağlanmaya çalışılmıştır¹³⁵.

24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan dış ticaret ve ihracatı teşvik politikaları, para politikası ve gerçekçi kur politikası ile Türkiye'nin döviz dar boğazından çıkıp döviz gelirlerini artırmada 1988 yılına kadar büyük başarı sağlamış ve enflasyonla mücadelede büyük mesafeler alınmıştır¹³⁶. Bu gerekçe ile 24 Ocak Kararlarının kısa vadede istenilen sonuçlara ulaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Döviz dar boğazı yaşayan Türkiye, uygulanan politikalar ile döviz gelirlerini artırmayı başarmıştır. Ancak özellikle cari açık sorunu ve ekonominin kırılgan yapısı ilerleyen dönemlerde 24 Ocak Kararlarının eleştirildiği en önemli başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1980-1990 dönemine ait dış ticaret verileri gösterilmiştir.

¹³⁴ Sevim Akdemir ve Fatih Konur, "Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi (2000-2007)", 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir 20-22 Şubat 2008, s. 7.

¹³⁵ Meral Tecer, *Türkiye Ekonomisi*, s. 83.

¹³⁶ Emin Çarıkçı, *Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, Akçağ Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2004, s. 58.

Tablo 2.9: 1980-1990 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karş. Oran
1981	4 702 934	8 933 374	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	8 842 665	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	9 235 002	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	10 757 032	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11 343 376	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	11 104 771	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	14 157 807	-3 967 757	24 374 856	72,0
1988	11 662 024	14 335 398	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	15 792 143	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	22 302 126	-9 342 838	35 261 413	58,1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

24 Ocak Kararlarının kısa vadeli olumlu sonuçlara ulaştığı yukarıdaki Tablo 2.9' dan da rahatlıkla görülmektedir. Döviz darboğazı yaşayan Türkiye, ihracat tutarlarını 4,7 milyar dolar seviyelerinden yaklaşık 13 milyar dolar seviyelerine yükseltmiştir. Bu pozitif sonuçların yanı sıra dış ticaret açığı ise benzer şekilden 4 milyar dolar seviyesinden 9,4 milyar dolar seviyesine yükselmektedir. 24 Ocak Kararlarının kısa vadede yaşanan döviz darboğazı sorununu çözdüğü kabul edilebilir. İhracat rakamlarında ki bu artışın ulusal paranın değerinde yaşanan düşüşlerle yakından ilgili olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Kısa vadede başarı olarak kabul edilen bu döviz geliri, diğer taraftan katma değeri düşük bir ihracat problemini ortaya çıkarmaktadır. İhraç mallarının üretiminde kullanılan girdilerin ithalat fiyatlarının da yükselmesi ihracatın daha az katma değer yaratan bir alan olmasına neden olmuştur. Hayali ihracat eleştirileri de söz konusu dönemin önemli bir ayrıntısıdır.

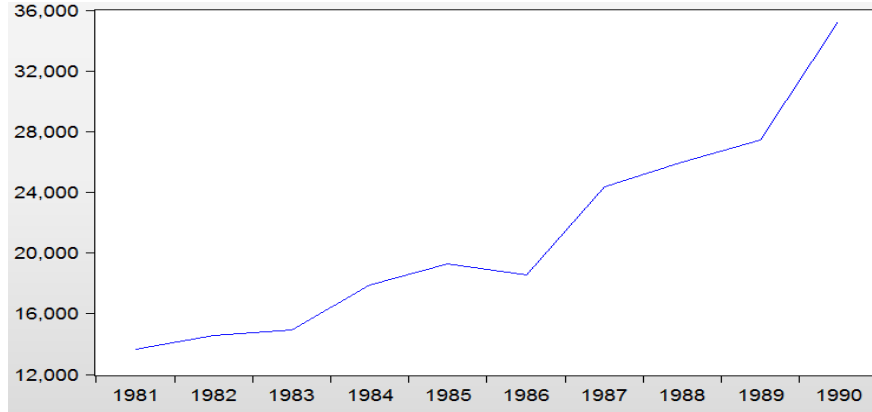
1980-2000 Yılları arasında yaşanan döviz kuru ayarlamalarına bakıldığında yukarıda sözü edilen eleştirilerin ortaya çıkış kaynağı da açıkça görülebilmektedir. 24 Ocak Kararları ile başlayan devalüasyon oranları ve tarihleri aşağıda ki gibidir;

- 1980'de % 155'lik bir devalüasyon ile doların Türk lirası değerini 35 TL'den 89,2 TL'ye yükseltilmiştir.
- 1994 yılında %165'lik oranında bir devalüasyon ile 14.458 TL olan doların değeri 38.418 TL'ye yükseltilmiş.

Söz konusu dönemde yaklaşık 413 kat devalüe edilen Türk Lirasına rağmen, ihracatın sadece 6 kat artması en yoğun eleştirilen başlıklardan birisidir. Yine de içinde bulunduğu dönem özelinde değerlendirilmesi gerek 24 Ocak Kararlarının kısa vadede

ihtiyaç duyulan döviz gelirlerini yarattığı kabul edilmektedir. Aşağıda grafik 2.1’de 1980-1990 dönemine ait dış ticaret hacminin gelişimi açıkça görülebilmektedir.

Grafik 2.1: Türkiye Dış Ticaret Hacminin Gelişimi (1980-1990)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Ayrıca 24 Ocak Kararları ekonomide yarattığı yapısal dönüşüm açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Osmanlı’dan alınan ekonomik miras nedeni ile tarım toplumu olarak ekonomik hayatına başlayan Türkiye, ilerleyen yıllarda sürekli olarak sanayileşme hedefine ulaşmaya çalışmıştır. Aşağıdaki Tablo 2.10’da Türkiye’nin ihracatının sektörel dağılımına ait veriler gösterilmektedir.

Tablo 2.10: İhracatın Sektörel Dağılımı (1983-1990)

Yıllar	Toplam İhracat (%)	Tarım (%)	Madencilik (%)	İmalat Sanayi (%)
1983	5.728	32,8	3,3	63,9
1984	7.134	24,5	3,4	72,1
1985	7.958	21,6	3,1	75,3
1986	7.457	25,3	3,3	71,4
1987	10.190	18,2	2,7	79,1
1988	11.662	20,1	3,2	76,7
1989	11.625	17,3	3,5	78,9
1990	12.959	17,4	2,5	79,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

İthal ikameci politikalar terk edilerek ihracata dayalı büyüme politikası benimsendiğinde, Türkiye’nin ihracatının içinde imalat sanayinin payı %80’lere kadar yükselmiştir. Toplam ihracatın içerisinde tarım ve madencilik gibi sektörlerin payı azalırken, imalat sanayinin payının yükselmesi 24 Ocak Kararlarının hedef gösterdiği yapısal dönüşümün de ortaya çıktığı söylenebilir.

1988 yılında Türkiye ekonomisinde tıpkı 1980 öncesi yıllarda ki gibi bir darboğazın yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde enflasyon ciddi artışlar göstermiştir (%68), iç ve dış borçlar artmış, dış borçlanmanın gayri safi yurt içi hâsılaya oranı %60'a kadar yükselmiştir. Bu olumsuz koşullar nedeni ile söz konusu dönemin yetkilileri bazı önlemler almıştır. Bu önlemlerin dış ticareti ilgilendiren uygulamaları ise; ihracat dövizlerinin bankalar 6 ay içerisinde satılması zorunluluğu getirilmiş, ihracatta vergi iadesi getirilmiş ve ithalat teminat oranı da yükseltilmiştir¹³⁷.

1992 yılı sonrasında ise ödemeler dengesi politikasında sıcak para mekanizmasına önem verildiği için dış ticaret açığı önemsenmemeye başlanmıştır. Günümüze kadar uygulanan bu politika gereği ekonominin ihtiyaç duyduğu döviz kısa vadeli sermaye akımı şeklinde sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için ülkenin ödemeler bilançosu fazlası vermesine ve böylece reel kurun aşırı değerlenmesine adeta özen gösterilmiştir. Reel kurun ihracat üzerinde ki olumsuz etkisi bir bakıma görmezlikten gelinmiştir¹³⁸.

1993 yılında ekonomi hızlı bir şekilde toparlanmıştır. İç talep gelişmesi dışarıdan kaynak ihtiyacının artırmış ve cari işlemler açığının GSMH' ya oranı 1980 yılından buyana rekor düzeye ulaşmıştır. 1993 yılı para ikamesinin de arttığı bir yıl olmuştur. İlk defa döviz tevdiat hesaplarının GSMH içindeki payı vadeli mevduat payını aşmıştır¹³⁹.

Türkiye 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altında kalmıştır. Faiz seviyelerinin hızla yükselmesi, yurt dışından ülkeye spekülatif amaçlı kısa süreli sıcak para girmesine yol açmıştır. Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması nedeni ile ihraç mallarının yurt dışında pahalı hale gelmesinin bir sonucu olarak ihracat azalmıştır. Bunu tam tersi olarak ithalat daha kolay hale gelmiştir. İhracatın kısıtlanması ve ithalatın artması dış ticaret açığının da artmasına yol açmıştır. Döviz ve mali piyasalarda yaşanan bu dengesizlikleri gidermek için 5 Nisan 1994 Kararları alınmıştır¹⁴⁰.

1994 yılında yürürlüğe giren 5 Nisan Kararları iki ana başlıkta özetlenebilir. Birinci başlıkta konjonktürel değişkenlere yer verilmiştir. Burada döviz kuru, ücret, fiyat politikaları, Merkez Bankası ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası ile kamu sektörüne yönelik önlemler, tarımsal destekleme politikaları, toplumsal mali dayanışma ve yeni

¹³⁷ Ayşe Kaya, *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Türkiye Bankalar Birliği, G.M. Maatbacılık ve Ticaret A.Ş., İstanbul 2013, s. 13.

¹³⁸ Aslan Eren, *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Basım Yayım, Yenilenmiş 4. Baskı, Bursa 2011, s. 214.

¹³⁹ Muhammed Akdiş, *Para Teorisi ve Politikası*, Gazi Kitabevi, 2011, s. 475.

¹⁴⁰ Erdem Hepaktan, "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", s. 382.

vergilere ilişkin önlemler bulunmaktadır. İkinci başlıkta ise yapısal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu alanda ise özelleştirme ve kamu iktisadi teşebbüslerinin iyileştirilmesi gibi hedefler bulunmaktadır¹⁴¹. 5 Nisan Kararlarının da 24 Ocak Kararları gibi yapısal hedefler gösterdiğini belirtmek gerekir. Özelleştirme ve kamu iktisadi teşebbüslerinin yarattığı yükü hafifletmek her iki istikrar paketinin de ortak amacı olduğu söylenebilir. Aşağıda ki tablo 2.11’de 1990-2000 Dönemine ait dış ticaret verileri gösterilmektedir;

Tablo 2.11: 1990- 2000 Dönemi Türkiye Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Büyüme%
1990	12 959	22 302	-9 343	35 261	9,4
1991	13 593	21 047	-7 454	34 640	0,3
1992	14 715	22 871	-8 156	37 586	6,4
1993	15 345	29 428	-14 083	44 773	8,1
1994	18 106	23 270	-5 164	41 376	-6,1
1995	21 637	35 709	-14 072	57 346	8,0
1996	23 224	43 627	-20 402	66 851	7,1
1997	26 261	48 559	-22 298	74 820	8,3
1998	26 974	45 921	-18 947	72 895	3,9
1999	26 587	40 671	-14 084	67 258	-3,4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Yukarıdaki Tablo 2.11’de görüldüğü üzere tıpkı 1980’li yıllarda olduğu gibi söz konusu dönemde de ihracat ve ithalat rakamlarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu artışların en temele nedenlerinden biriside Türk Lirasının değerini aşırı boyutlarda düşüren devalüasyon uygulamalarıdır. Türk Lirasında ki aşırı değer kaybının yanı sıra ihraç mallarının üretimi için gerekli olan ara mallarının yurt dışından ithalatı da oldukça maliyetli bir hale gelmiştir. İthalat rakamlarında ki artış ve söz konusu maliyet artışı nedeni ile dönem içerisinde dış ticaret açığı da 26,8 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir.

1.2.2. 2000 Sonrası Türkiye Dış Ticareti

Daha öncede değindiğimiz gibi 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir. Bu nedenle küresel ekonomiye entegre olarak ekonominin kalkındırılması amaçlanmıştır. Ancak Türkiye bütünleşen dünya ekonomisinin ve yaşanan teknolojik gelişmelerin bir tarafı haline gelecek bilgi toplumu olma sürecinde hedeflerine ulaşamamıştır. Bu nedenle siyasi istikrarsızlık ile

¹⁴¹ Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi ...*, s. 415.

beraber ele alındığı ekonomik yapı istikrarsızlık-kriz-büyüme sarmalında oluşmuştur¹⁴². Bu olumsuz koşullar baz alındığında dönemin hemen başında iki ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizler Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri olarak isimlendirilmiştir.

Türkiye 2000’li yılların başlarında Uluslar arası Para Fonu’nun (IMF) teknik ve finansal desteğine dayalı bir mali uyum programı uygulamaktaydı. Bu uygulamanın temel amacı 2002 yılı sonuna kadar enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmekti ve bunun için döviz çıpası kullanılmaktaydı. Ancak bu program yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra ekonomi Kasım 2000 krizi ile sarsılmış ve arkasından gelen Şubat 2001 krizi ile söz konusu program sonlandırılmış ve dalgalı kur rejimi uygulamasına geçilmiştir¹⁴³. Özellikle Şubat 2001 krizinin başbakan ve cumhurbaşkanı arasındaki tartışmaların ışığında oluşması söz konusu dönemin siyasi istikrarsızlıklar ile başladığını ve yaşanan ekonomik krizlerle birlikte oldukça sorunlu bir yapısının olduğu anlaşılmaktadır.

Söz konusu ekonomik krizler birbirlerine çok yakın tarihlerde gerçekleşmelerine rağmen çok sayıda farklılıklar içermektedir. Kasım 2000 krizinde devlet iç borçlanma senetlerinin fiyatlarının düşmesi ile faiz oranları yükselmiş ve yabancı yatırımcılar tarafından yapısal borçlanmanın özelliği nedeni ile otomatik DIİBS satışları ve döviz talebi oluşmuştur. Şubat 2001 krizinde ise açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankaların yarattığı bir döviz talebi söz konusudur. Rezerv miktarlarında ki azalış ve faiz oranlarının ulaştığı yüksek seviyeler Merkez Bankasının kur çıpasını terk ederek kuru serbest dalgalanmaya bırakmasına neden olmuştur. 19 Şubat’ta 1 doların piyasa satış kuru 686.500 TL’ sını iken sadece on günlük zaman içerisinde %40’lara ulaşan değer kaybı ile 28 Şubat’ta 960.000 TL’ sine yükselmiştir¹⁴⁴. Türk Lirasının değerinde yaşanan bu değişimler söz konusu dönemde dış ticaret verilerinin etkilenmesine yol açmıştır.

Krizlerden sonra 2002 yılında kurulan yeni hükümet IMF programı çerçevesinde ortaya konulan sıkı maliye ve para politikaları eşliğinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını (GEGP) yürürlüğe sokmuştur. Bu program sonrasında Türkiye ekonomisi hızlı büyüme oranlarına kavuşmuştur. 2002 yılından 2008 Küresel Finans krizinin başladığı yıla kadar olan zaman diliminde Türkiye Ekonomisinin hızlı bir toparlanma yaşadığı

¹⁴² Zeynep Karaçor, “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizlerinin Öğrettikleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2006, s. 386.

¹⁴³ Levent Kösekaşyaoğlu, *Dış Ticaret ...*, s. 89.

¹⁴⁴ Hülya Ardıç, *1994-2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Etkilerin İncelenmesi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2004 Ankara, s. 183.

görülmektedir. Aşağıda ki tablo 2.12’de döneme ait dış ticaret ve büyüme verileri gösterilmektedir;

Tablo 2.12: 2000-2007 Döneminde Türkiye Dış Ticareti Verileri

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Büyüme%
2000	27 775	54 503	-26 728	82 278	6,8
2001	31 334	41 399	-10 065	72 233	-5,7
2002	36 059	51 554	-15 495	87 613	6,2
2003	47 253	69 340	-22 087	116 593	5,3
2004	63 167	97 540	-34 373	160 707	9,4
2005	73 476	116 774	-43 298	190 251	8,4
2006	85 535	139 576	-54 041	225 111	6,9
2007	107 272	170 063	-62 791	277 334	4,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

2008 Küresel Finans Krizine kadar olan dönemde sadece Şubat 2001 Krizi nedeni ile negatif büyüme gösteren Türkiye Ekonomisi, geri kalan yıllarda oldukça yüksek büyüme oranlarını yakalamıştır. Uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının başarılı sonuçlar yarattığı görülmektedir. Söz konusu dönemde daha önceki yıllarda olduğu gibi ihracat ve ithalat rakamları yükselmiş ancak dış ticaret açığının 2007 yılında yaklaşık 63 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Genel anlamda dönem başında yaşanan iki ekonomik krize rağmen 2002 yılı sonrasında Türkiye Ekonomisi başarılı sayılabilecek bir 6 yıl geçirmiştir.

2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde gayrimenkul piyasalarında ortaya çıkan ve 2007 yılının ikinci yarısında Lehman Brothers’ın iflası ile başlayan küresel ekonomik kriz tüm dünya ülkelerinde şiddet derecesi farklı olsa da hissedilmiştir. ABD de başlayan kriz önce Yunanistan ekonomisinde dış borç krizine yol açmış daha sonra da birçok Avrupa Ülkesinde sorunlara neden olmuştur. Hatta Avrupa Birliği ve kurumlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Dolayısı ile Türkiye ekonomisi de eski dönemlere kıyasla başarılı ekonomik büyüme performansı yakaladığı 2002 sonrası dönemde 2008 Küresel Finans krizinden olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye ekonomisi, 2007 yılında A.B.D gayrimenkul piyasalarında Lehman Brothers’ın iflası ile başlayan ve başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere diğer dünya ülkelerinin de etkilendiği küresel finans krizinin yarattığı olumsuz koşullardan etkilenmiştir. Türkiye ekonomisi ile Avrupa Birliği arasında ki sosyal ve ekonomik ilişkiler oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Bilindiği gibi Türkiye Avrupa Birliği adaylık sürecinde

bulunan bir ülkedir ve Avrupa Birliğinde ki tüm olumlu ya da olumsuz gelişmelerden etkilenmesi de kaçınılmazdır. Avrupa Birliği ülkeleriyle olan güçlü ticaret bağlarımız, küresel finans krizinin Avrupa’da kendisini hissettirmesi ile Türkiye ekonomisi üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Genel hatları ile ele alınacak olur ise, yaşanan küresel krizin Türkiye ekonomisini etkilediği iki ana yol vardır. Bu kanallar dış ticaret ve yatırım kanallarıdır.

Türkiye ekonomisine yapılan doğrudan yatırımlar hayati derecede önem arz etmektedir. Sermaye açığı bulunan gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, dış dünyadan ihtiyaç duyduğu sermayeyi elde ederek ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu açıdan doğrudan yabancı yatırımlar miktarı dikkatle takip edilmeli ve artırılması için gerekli politikalar hayata geçirilmelidir. Aşağıda ki tablo 2.13’de Türkiye’ye gelen uluslararası doğrudan yabancı yatırımların miktarı ve Avrupa Birliği ülkelerine ait olan payları gösterilmiştir.

Tablo 2.13: Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (2008-2012)/milyar dolar

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012	2008-2012
TOPLAM	14.747	6.252	6.238	16.055	9.968	53.260
AB(27)	11.367	5.234	4.920	12.549	7.722	41.792
AB %	%77,1	%83,7	%80	%77,5	%78,5	%78,5

Kaynak: Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Şubat 2013, s. 8.

Yukarıdaki Tablo 2.13’de açıkça görüldüğü 2008 Küresel Finans Krizi’nin etkileri doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde özellikle 2009 ve 2010 yıllarında büyük azalmalara yol açmıştır. 2008 yılında yaklaşık 15 milyar dolar seviyelerinde olan doğrudan yabancı yatırımlar %58’ e yakın bir oranda azalarak 6,2 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. 2011 ve sonrasında toparlama eğilimi gösteren doğrudan yabancı yatırımların %78’lik bir kısmı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülke içine gelen doğrudan yabancı yatırımın çok büyük bir kısmı Avrupa Ülkeleri kaynaklı olduğu için, o bölgede yaşanan daralmanın etkileri yabancı yatırımlar açısından oldukça büyük boyutlardadır.

Tıpkı doğrudan yabancı yatırımlarda olduğu gibi Türkiye ihracatı ve ithalatı içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinin payı da oldukça yüksektir. Bu açıdan Küresel Finans Krizi’nin Avrupa’ya sıçraması ve bunun Türkiye dış ticareti üzerinde yarattığı olumsuz etki göz ardı edilemeyecek boyutlardadır. Aşağıdaki Tablo 2.14’de

ihracat ve ithalatın aldığı değerler ve Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlıkları gösterilmiştir. Yaşanan değişimlerde Avrupa Birliği ülkelerinin yarattığı etki açıkça görülmektedir.

Tablo 2.14: İhracat-İthalat 2008-2009

YILLAR	2008	2009	YILLAR	2008	2009
TOPLAM	132.027	102.143	TOPLAM	201.964	140.928
İHRACAT			İTHALAT		
AB(27)	63.390	47.013	AB(27)	74.408	56.509
İHRACAT			İTHALAT		

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

2008 küresel finans krizi sonrasında 2009 yılı ihracatında 30 milyar dolarlık bir azalma yaşanmıştır. Bu düşüşün 16,6 milyar doları Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat azalmasıdır. Toplam ihracat azalışının yaklaşık %55'i Avrupa Ülkelerinde yaşanan daralmadır. Benzer şekilde Türkiye İthalatında yaşanan 60 milyar doları aşan azalmanın yaklaşık 18 milyar doları Avrupa Birliği ülkelerinden gerçekleştirilen ithalat rakamlarında ki azalmadan kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile 2008'den 2009 yılına geçerken ithalattaki azalmanın %30'a yakın bir kısmı Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Açıkça görülebildiği gibi Türkiye en büyük ticari ortağı konumunda olan Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan olumsuz koşulları gerek dış ticaret gerekse de doğrudan yabancı yatırımlar kanalları ile hissetmektedir.

Küresel Finans Krizi'nin etkileri 2010 yılından itibaren ortadan kalkmaya başlamış ve Türkiye dış ticaret verileri hızla normal seviyelerine ulaşmıştır. Ancak söz konusu yıllarda yaşanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan siyasi olaylar başta Türkiye ve çevre ülkeler olmak üzere birçok ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Tıpkı Avrupa Birliği ülkelerinde yaşanan olumsuz koşulların Türkiye ekonomisini etkilediği gibi Orta Doğu ülkelerinde yaşanan bu ciddi sorunda Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir.

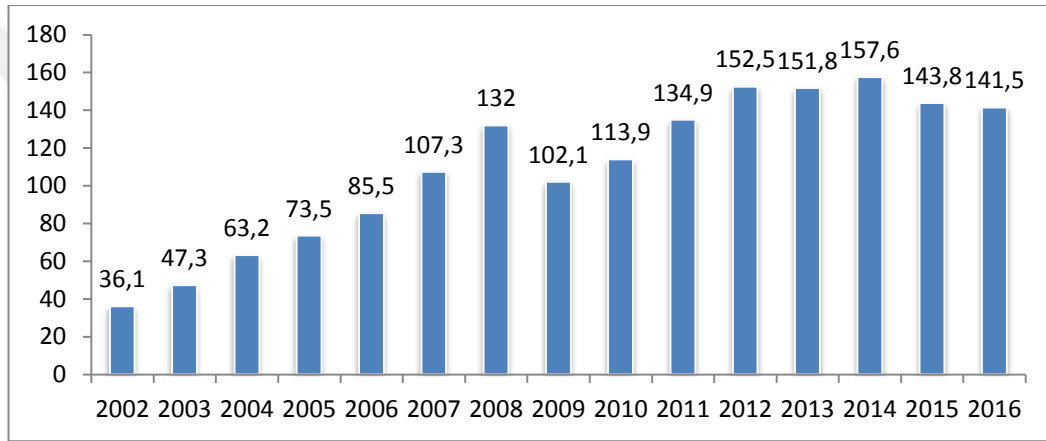
Arap Baharı, Arap dünyasında baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son dönemde meydana gelen farklı ölçeklerde ki halk hareketlerini tanımlamak için kullanılan anonim bir kavramdır¹⁴⁵. Tabi ki yarattığı sonuçlar bakımından bu kadar basit bir tanımlamayı hak etmese de, Orta Doğu coğrafyasında yaşanan bu yapısal değişimin Türkiye ihracatı üzerinde ki etkilerini göz ardı edemeyiz. Bu süreçte Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Bahreyn gibi birçok ülke ve vatandaşları ağır bedeller ödemiştir. Türkiye'nin söz konusu

¹⁴⁵ Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 2012, s. 1.

coğrafyaya gerçekleştirdiği yatırımlar, ayrıca bölgeye yapılan ihracatında son derece olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Söz konusu ülkeler ile olan dış ticaret ilişkileri ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Küresel Finans Krizi ve Arap Baharı gibi gelişmelere rağmen Türkiye'nin 2000'li yılların başlarında 27 milyar dolar seviyesinde olan ihracat büyüklüğü 2016 yılında 142 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2002 yılından sonra ihracatın sadece Küresel Finans krizinin olumsuz etkilerinin hissedildiği 2009 yılı hariç büyük artışlar göstermiştir. 2014 yılında ihracat yaklaşık 157 milyar dolar seviyelerine ulaşarak rekor düzeye yükselmiştir.

Grafik 2.2: İhracat Verileri (2002-2016) Milyon Dolar

Kaynak: https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf

Yukarıdaki Grafik 2.2' de görülebildiği gibi 2002 yılı sonrasında ihracat genel olarak artış eğilimi göstermiştir. İhracatın yanı sıra ithalat söz konusu dönem boyunca benzer hareketler göstermiştir. Aşağıda ki tablo 2.15'de 2010 yılı sonrasına ait dış ticaret verileri özetlenmektedir.

Tablo 2.15: Türkiye Dış Ticareti 2010-2016 (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	Karşılama Oranı
2010	113 883	185 544	-71 661	299 427	61,4
2011	134 906	240 841	-105 934	375 748	56,0
2012	152 461	236 545	-84 083	389 006	64,5
2013	151 802	251 661	-99 858	403 463	60,3
2014	157 610	242 177	-84 566	399 787	65,1
2015	143 838	207 234	-63 395	351 073	69,4
2016	142 606	198 601	-55 995	341 208	71,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

2011 yılında Türkiye ithalatı 240 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Ancak aynı yıla ait dış ticaret açığı rakamı da 100 milyar doların üzerine çıkarak rekor seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sisteme adaptosyunu açısından önemli olan dış ticaret hacminde ki yükselmedir. 2013 yılında 403 Milyar gibi yüksek seviyelere ulaşan dış ticaret hacmi yüksek dış ticaret açığına rağmen olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Özetle 2000’li yıllar sonrasında ki dönemde Türkiye Ekonomisine ait dış ticaret verileri dönemin başında yaşanan ekonomik krizler, 2008 Küresel Finans Krizi ve arkasından yakın coğrafyalarımızda yaşanan Arap Baharı nedeni ile sekteye uğradığı dönemler haricinde artış eğilimi göstermiştir.

Kuruluş yıllarında geleneksel bir tarım toplumu yapısına sahip olan Türkiye Ekonomisi, doğal olarak ihraç ettiği mal bileşenlerini de buna paralel olarak ağırlıklı olarak tarım ve madencilik ürünlerinden oluşturmaktaydı. İlerleyen dönemlerde ekonomide yaşanan yapısal değişimlerle birlikte sanayi mallarının ihracat içerisinde ki payı yükselmiştir. Bu değişimde şüphesiz ki 1980 yılında alınan kararların etkisi büyük boyutlardadır. Aşağıdaki Tablo 2.16’da 2013 ve 2016 yılları arasında gerçekleştirilen ihracatın mal bileşimlerine göre dağılımı gösterilmektedir. Bu değişim Türkiye Ekonomisinin gösterdiği yapısal dönüşümü oldukça açık şekilde ortaya koymaktadır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde ihraç edilen malların özellikleri de değişmektedir.

Tablo 2.16: İhracatın Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	Tarımsal Ürünler	Madencilik Ürünleri	Sanayi Ürünleri	Diğer Ürünler
2013	17.739	13.452	116.393	4.218
2014	18.747	12.491	121.896	4.477
2015	17.444	9.915	108.095	8.385
2016	16.863	8.452	108.063	9.228

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İhracatın Sektörel Dağılımı, <http://bakanrapor.ekonomi.gov.tr/detay.cfm?MID=46>

Tablo 2.16 ve Tablo 2.15’deki veriler incelendiğinde 2016 yılında Türkiye ihracatının yaklaşık %11’i tarım sektörüne ait ürünlerden oluşurken, toplam ihracatın içerisinde ki sanayi ürünlerinin oranı %75’lere kadar yükselmiştir. Buda Türkiye ekonomisinin sanayileşme çabalarının pozitif sonuçlar verdiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

2. Türkiye Dış Ticaretinin Küresel Ekonomideki Yeri

Küresel (global) kelimesi en az dört yüzyıldır bilinmesine rağmen, küreselleşme (globalization) kavramı ilk kez İngiliz iktisatçısı W.Foster'ın 1883'de yazdığı dünya üzerinde ki kaynakların dağılımı ve kullanımı konulu bir makalede kullanılmıştır. Küreselleşme kavramının bugünkü anlamıyla popülerlik kazanmasını sağlayan isim ise Garrett Hardin'dir¹⁴⁶. Gerek Foster gerekse de Hardin'in yaptıkları çalışmalar ekonomik boyutludur. Günümüzde de küreselleşme kavramı genellikle ekonomik açıdan algılanan ve değerlendirilen bir kavramdır. Ancak küreselleşmeyi sadece ekonomik açıdan ele almak kavramın eksik tanımlanmasına neden olacaktır. Çünkü günümüzde küreselleşme sadece ekonomik boyutuyla değil siyasi, kültürel, teknolojik vb. birçok boyutla karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik boyutları ile tartışma konusu olsa da günümüzde küreselleşme kavramı özellikle 2008 Küresel Finans Krizinden sonra farklı tartışmalara yol açmıştır. Küreselleşme yanlısı ve karşıtı birçok farklı fikir ortaya atılmıştır. Kavram üzerine yapılan tartışmalara değinmeden genel bir tanımlama yapılması gerekir ise küreselleşmeyi, 1980'li yıllardan itibaren dünya çapında gerçekleşen ekonomi, siyaset ve kültür gibi farklı toplumsal boyutlar ile güvenlikten sağlığa, çevreden eğitime farklı alanlarda yaşanan dönüşümleri anlamak ve anlamlandırmak için kullanılan bir kavram olarak tanımlayabiliriz¹⁴⁷. Nasıl ve ne amaçla tanımlandığı bir tartışma konusu olan küreselleşme olgusunun ortaya koyduğu net yargılardan birisi de ülke ekonomilerinin küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan yararlanmak zorunda olduğudur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamı küresel ekonomi içerisinde oluşan fırsatlardan mümkün olduğunca yararlanma arayışı içerisinde.

Küresel ekonomik sistemin gelişimi özetlendiğinde Bretton Woods konferansında alınan kararların yeri oldukça önemlidir. Altın standardı sistemi I. Dünya savaşının başlaması ile ortadan kalkmıştır. 1918'li yıllarda altın standart sistemine dönülmesi için yapılan girişimlerin başarıya ulaşamaması nedeni ile artık söz konusu sisteme geri

¹⁴⁶ Mevlüt Karabıçak, "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2002, s. 116.

¹⁴⁷ Aslı Çalkıvık, "Küreselleşme, Teknoloji, Siyaset", *Bilim Teknoloji ve Toplum Dergisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayını, Eylül 2016, Sayı: 73, s. 40.

dönülmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle ABD ve İngiltere öncülüğünde II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir uluslararası kurumsal yapı arayışı başlatılmıştır¹⁴⁸.

1944 yılında Bretton Woods Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma en basit anlatımıyla ülkelerin döviz kurlarını ABD dolarına sabitlemiştir. ABD doları ise doların kovertible olması şartı ile sisteme üye olan ülkelerin merkez bankaları aracılığı ile altına sabitlenmiştir. Daha sonra ilerleyen yıllarda ABD'nin doların kovertible zorunluluğunu askıya alması nedeni ile 1971 yılında bu Bretton Woods sistemi çökmüştür. 1973 yılı ve sonrası dönemde dünya ülkeleri dalgalı kur sistemine geçmeye başlamıştır¹⁴⁹. Bu tarihten sonra küresel ekonomik sistem ve döviz kurları arasındaki ilişki daha yakından takip edilir hale gelmiştir. Döviz kurlarında yaşanan dalgalanmaların küresel dış ticaret hacmini ne yönde ne büyüklükte etkilediği iktisat yazının önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye' de küresel ekonomik sistem içerisinde yer alarak fırsatlardan yararlanmaya çalışmaktadır. Türkiye' de küreselleşme çabaları özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde daha belirgin halde görülmektedir. Bu dönemde Türkiye IMF (Uluslararası Para Fonu), IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), OECC (Avrupa İşbirliği Teşkilatı) ve NATO (Kuzey Atlantik Paktı) gibi kuruluşlara üye olmuştur¹⁵⁰.

Ancak Türkiye'nin gerçek anlamda dış dünya ile ilişkilerinin ithal ikameci politikaları terk ederek ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsediği 1980 yılından itibaren arttığını söyleyebiliriz. Bu nedenle küresel ekonomide yaşanan gelişmelerden etkilenme düzeyimizin her geçen gün arttığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Küreselleşmenin doğası gereği ülkeler arasındaki ticari bağların her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu artışa paralel olarak Türkiye'de küresel ekonomiye entegrasyon derecesini her geçen gün artırmaktadır.

1980 yılı sonrasında Türkiye'nin dış dünya ile olan ilişkilerini artırmaya yönelik çabalarında önemli bir yeri olan gelişmede Gümrük Birliği (GB) sürecidir. GB Türkiye ve Avrupa Birliği arasında resmi olarak 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Söz konusu tarihten sonra Türkiye tarafından AB'den ithal edilen sanayi ürünlerinde gümrük vergileri,

¹⁴⁸ Hasan Cömert, "İmkansız Üçlemeden İmkansız İkileme: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 34, Sayı 1, 2016, s. 117.

¹⁴⁹ Dilara Mumcu Akan, "Uluslararası Döviz Kuru Sistemlerinin Geleceği: Bretton Woods'a Geri Dönülebilir mi?", Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, 2010, s. 109.

¹⁵⁰ Ela Çolpan Nart, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", Journal of Yasar University, 17(5), 2010, s. 2876.

miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler tamamen kaldırılmış ve Türkiye ve AB arasında ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlamıştır¹⁵¹. GB' nin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak 1980 yılı sonrasında Türkiye dış ticaretinin küresel ekonomik sisteme entegrasyonu açısından önemli bir yere sahip olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye 2000'li yıllara kendi ekonomisinde yaşadığı iki ekonomik krizle başlamasına rağmen 2003 yılından sonra Küresel Finans Krizinin yarattığı olumsuz sonuçlar haricinde dış ticarete oldukça büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bu gelişmede gerek sektörel gerekse de bölgesel çeşitlilik anlamında kaydedilen başarılar önemli rol oynamıştır. Ayrıca bir yandan sermaye yoğun sektörlerin ihracat içerisinde aldığı pay artarken bir yandan da Ortadoğu, Asya ve Afrika bölgelerinde ciddi Pazar kazanımları gerçekleştirilmiştir. Türkiye Ekonomisi'nin küresel ekonomiyle bütünleştiğinin bir göstergesi olarak 2000'li yıllardan sonra ihracatın GSYH içerisinde ki payı artış göstermiştir¹⁵².

Dünya Ticaret Örgütü'nün açıkladığı rakamlara göre 2002-2011 yılları arasında küresel ticaret %177 oranında artarak 13,2 trilyon dolardan 36,5 trilyon dolar'a yükselmiştir. Aynı dönemde küresel ihracat büyüklüğü %181 oranında artış göstermiştir. 2008 yılında A.B.D.'de başlayan ve Avrupa ülkelerine sıçrayan küresel nitelikteki finansal kriz bu artışları sınırlamıştır¹⁵³.

Küresel finans krizi boyunca dış ticaret iktisadi faaliyetleri olumsuz etkileyen en önemli kanallardan birisi olmuştur. 2008 yılında yıllık %15,4 büyüme oranı gösteren dünya ticaret hacmi, 2009 yılında %22,8 oranında gerileme göstermiştir. Bu düşüş II. Dünya Savaşı'ndan buyana yaşanan en şiddetli düşüştür. Küresel anlamdaki bu ciddi düşüşe paralel olarak Türkiye ihracatı da 2008 yılında %20,4 oranında artmasına rağmen 2009 yılında %27,3 gerilemiştir¹⁵⁴.

¹⁵¹ Mustafa Hatipler, "Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı 29, 2012, s. 3.

¹⁵²Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2014, s. 45. http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf

¹⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, "2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı", <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf> erişim tarihi 13 Kasım 2016.

¹⁵⁴ Barış Çınar, Ömer Erdoğan, Tuğrul Gürgür ve Tandoğan Polat, "Ekonomi Notları", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ekonomi Notları, Sayı: 2010/7, 10 Mayıs 2010, s. 2.

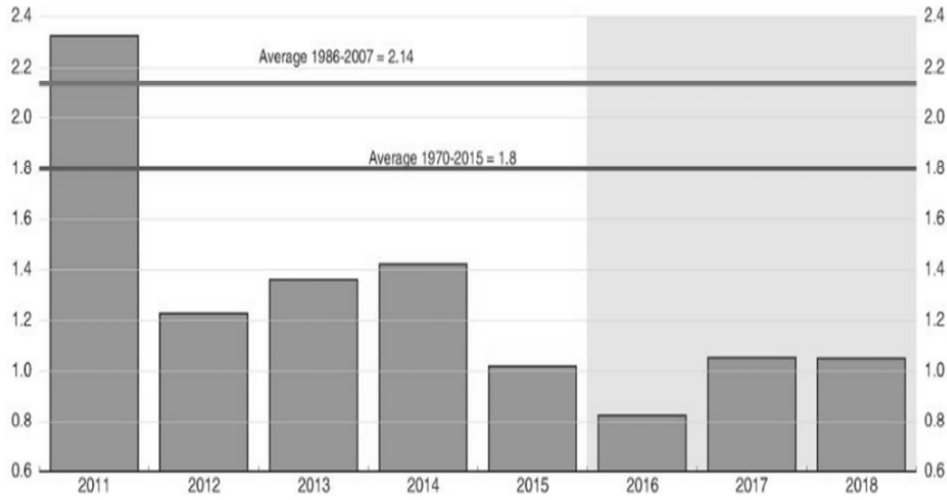
Tablo 2.17: Küresel Dış Ticarete Türkiye'nin Payı

Yıllar	Küresel Dış Ticaret Hacmi İhracat+İthalat	Türkiye Dış Ticaret Hacmi İhracat+İthalat	Türkiye % Küresel Payı
2011	36.841.000	375.748	% 1,01
2012	37.201.000	389.006	% 1,04
2013	37.959.000	403.463	% 1,06
2014	38.099.000	399.787	% 1,04
2015	33.207.000	341.208	% 1,02

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı ve TÜİK verilerinden tarafımızca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 2.17’de küresel dış ticaret hacmindeki gelişim ve Türkiye dış ticaretinin küresel ticaret içerisinde ki payına ait veriler gösterilmektedir. Tablo 2.17’de görüldüğü gibi küresel dış ticaret hacminin 2014 yılında 38 trilyon dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. 2015 yılı özelinde bakıldığında Türkiye ekonomisinin toplam dış ticaret hacmi 341,2 milyar dolar seviyesindedir. Bu tutar küresel dış ticaret hacmi içerisinde sadece %1,02 gibi oldukça düşük bir miktarını oluşturmaktadır.

Ayrıca OECD’nin küresel ekonomiye yönelik yaptığı beklentiler ışığında 2017 ve 2018 yılının da küresel ticaret hacminin tarihsel olarak yakaladığı büyüme oranlarının altında kalacağı vurgulanmaktadır. Diğer bir ifade geçmişten bugüne kadar olan hızlı küresel dış ticaret genişlemesi kısa vadede yakalanamayacaktır. Bu nedenle Türkiye’nin yeni dış ticaret pazarları arayışına önem vermesi gerekmektedir. Aşağıda ki grafikte küresel ticaret hacminin büyüme oranlarına ilişkin veriler bulunmaktadır. Grafik 2.3’de 2017 ve 2018 yılına ait büyüme beklentileri %1’ler civarında tutulmuştur. Küresel ticarete beklenen bu sınırlı artış, Türkiye’nin 2023 ihracat hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek bir faktör olarak görülebilir.

Grafik 2.3: Küresel Ticaretin Büyüme Oranları ve Beklentiler

Kaynak: OECD Economic Outlook 2016, <http://www.oecd.org/eco/outlook/economic-outlook-june-2016.htm>, p. 24.

Yukarıdaki Grafik 2.3’ de görülebildiği gibi 1986-2007 yılları arasında küresel ticaret hacmi ortalama %2,14 gibi yüksek olarak kabul edilebilecek oranlarda büyüme göstermiştir. 1970-2015 yılları arasında ortalama %1,8 oranında büyüyen küresel ticaret hacminin, 2017 ve 2018 yıllarında %1’ler civarında büyümesi bekleniyor. Küresel ticaretin geçmişe kıyasla bir daralma yaşadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’nin istenilen ihracat rakamlarına ulaşabilmesi için daha sonuç odaklı politikalar yürütmesi gerekecektir.

2.1. Türkiye İhracatının Küresel Ekonomideki Yeri

Küresel ekonomide faaliyette bulunmanın en eski ve geleneksel yolu ihracattır. İhracat mal ve hizmetlerin ulusal sınırların dışına sevk edilmesidir¹⁵⁵. Özellikle sanayi devrimi sonrası başlayan sömürgecilik faaliyetleri ile dünya genelinde gerçekleştirilen ihracatın arttığı söylenebilir. Günümüz küresel ekonomik sistemi içerisinde bulunan tüm ülkeler çeşitli mal ve hizmetlerin ihracatını gerçekleştirmektedir.

İhracat ülkelerin rekabet seviyelerinin artmasına da neden olmaktadır. Sadece yurt içi pazarlara üretim yapan yerli firmalar yeni teknolojiler kullanarak maliyetleri düşürme arayışına girmeyeceklerdir. Ancak yerli üreticiler yurt dışı üreticiler ile rekabete başladıkları zaman yeni teknoloji kullanarak maliyetleri düşürmek zorunda kalacaktır.

¹⁵⁵ Warren J. Keegan, *Global Marketing Management*, Englewood Cliffs, New Jersey 1989, s. 45.

Buda ülke içinde kaynakların etkin kullanılmamasına yol açan yüksek maliyet sorununu ortadan kaldıracak ve verimliliğin artmasına neden olacaktır¹⁵⁶.

Türkiye ekonomisi özelinde bakıldığında 1980 yılı sonrasında ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsendiği için söz konusu tarihten sonra gerçekleştirilen ihracatın boyutu ve bileşenlerinin de zaman içerisinde değiştiği gözlemlenmektedir. Başlangıçta tarım ürünleri ağırlıklı bir ihracat yapısına sahip olan Türkiye, günümüzde sanayi ürünleri ağırlıklı bir ihracat yapısına kavuşmuştur. 2016 yılı içerisinde toplam ihracat içerisinde imalat sanayi ürünlerinin oranı %75'lere kadar yükselmiştir.

Ancak aşağıdaki Tablo 2.18'de görülebildiği gibi Türkiye ihracatı yaşanan gelişmelere rağmen küresel ihracat büyüklüğü içerisinde oldukça sınırlı bir paya sahiptir.

Tablo 2.18: Küresel İhracat Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015
Dünya Toplamı	18.338.000	18.496.000	18.948.000	18.995.000	16.482.000
AB (28)	6.092.185	5.808.580	6.074.180	6.154.675	5 387.310
A.B.D	1.482.508	1.545.703	1.579.593	1.620.532	1 504.914
ÇİN	1.898.381	2.048.714	2.209.005	2.342.293	2 274.949
ALMANYA	1.473.895	1.401.113	1.445.067	1.494.608	1 329.469
RUSYA	522.011	529.256	523.276	497.764	340.349
TÜRKİYE	134.907	152.462	151.803	157.610	143.844
Türkiye % Dünya İhracatı	%0,70	%0,82	%0,80	%0,82	%0,87
Türkiye % AB (28) İhracatı	%2,21	%2,62	%2,49	%2,56	%2,67

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret İstatistikleri ve IMF World Economic Outlook 2015 verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye'nin ihracatının küresel ihracat içerisindeki payı 2011-2015 yılları arasında ortalama olarak %0,8 diğer bir ifade ile binde 8 gibi oldukça düşük seviyelerde bulunmaktadır. 2011 yılında %0,7'lerde olan bu oran 2015 yılında %0,87'lere yükselmiştir. Ancak yine de küresel ihracatın içerisinde oldukça küçük bir yere sahiptir. Bu oranın artırılması için Türkiye 2023 ihracat hedeflerini ortaya koymuştur. 2023 ihracat hedeflerinin temel amacı mevcut ihracat rakamlarının artırılmasıdır. İhracat rakamlarının artırılması için mevcut piyasalarda pazar payının artırılması ve yeni dış ticaret pazarlarının bulunması bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Dış ticaret hacminin küresel dış ticaret hacmi içerisindeki payının da bu sayede artırmak mümkündür.

¹⁵⁶ İbrahim Hüseyini, İhracat Kalitesini Etkileyen Faktörler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2015, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Türkiye ihracatının mevcut durumunu analiz edebilmek için ihracata konu olan mal guruplarının ortaya konulması gerekir. 2016 yılı özelinde ele alınacak olur ise, gerçekleştirilen toplam ihracat içerisinde ki paylarına göre mal gurupları aşağıda ki Tablo 2.18’de gösterilmektedir. 2016 yılında gerçekleştirilen 142,6 milyar dolarlık ihracatın içerisinde en yüksek paya sahip olan beş sektör aşağıda ki gibidir.

Tablo 2.19: Fasıllara Göre Türkiye İhracatı 2016 (Milyon Dolar)

Sıralama	Fasıllar	İhracat Miktarı	Pay%*
1	87. Motorlu Kara Taşıtları, Diğer Kara Taşıtları ve Bunların Aksam ve Parçaları	19.804	%13,8
2	84. Kazanlar, Makineler, mekanik cihazlar ve aletler	12.405	%8,6
3	71. kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, metal paralar	12.177	%8,5
4	61. Örne Giyim Eşyası ve Aksesuarı	8.856	%6,2
5	85. Elektrikli Makine ve Cihazlar	7.779	%5,4

*Toplam İhracat İçerisindeki Payı

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret İstatistikleri ve IMF World Economic Outlook 2015 verilerinden yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 2.19’ da açıkça görülebildiği gibi; motorlu kara taşıtları başlığı altında gerçekleştirilen ihracat rakamları Türkiye ihracatının yaklaşık % 14’lük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu verilerde özellikle vurgulanması gereken unsurlardan birisi de yukarıda adı geçen beş mal gurubunun toplam ihracat içerisinde ki payının %42,5 olmasıdır. Türkiye ihracatının neredeyse yarısı bu beş mal gurubundan oluşmaktadır. İhracat ürünlerinin çeşitlendirilmesi de önemli bir sorun olarak tanımlanabilir.

Türkiye ihracatının mal guruplarına göre dağılımından bahsettikten sonra, Türkiye’nin ihracatında en büyük paya sahip olan ülkeleri diğer bir ifade ile Türkiye’nin en büyük ihracat pazarlarını oluşturan ülkeler ve sıralamaları aşağıdaki Tablo 2.20’de gösterilmektedir.

Tablo 2.20: İhracat Yapılan İlk 10 Ülke

ÜLKE	ORAN %	ÜLKE	ORAN
1 ALMANYA	%9,8	6 FRANSA	%4,2
2 İNGİLTERE	%8,1	7 BAE	%3,7
3 IRAK	%5,3	8 İSPANYA	%3,5
4 İTALYA	%5,3	9 İRAN	%3,4
5 ABD	%4,6	10 HOLLANDA	%2,5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Türkiye ihracatının yönlendiği ilk üç ülke Almanya, İngiltere ve Irak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Almanya çok uzun bir dönemdir Türkiye dış ticaretinin önemli bir parçası konumundadır. Türkiye ihracatının ilk 10'unu oluşturan ülkelerin yarısı Avrupa Birliği ülkeleridir. Bu da Türkiye ihracatının doğrudan Avrupa Birliği ile olan ilişkilerden ya da Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomik durumlarından etkileneceğinin bir göstergesidir. Listede Irak, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi İslam ülkelerinin yanı sıra İngiltere ve A.B.D de Türkiye ihracatının önemli partnerleri olarak görülmektedir.

2.2. Türkiye İthalatının Küresel Ekonomideki Yeri

İthalat, tüm dünyada dış ticaret üzerinde ki kısıtlamaların kaldırılarak ülke ekonomilerinin hızla dış rekabete açıldığı bir ortamda, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarını artırmak, gelişmiş ülkelerinde istikrarlı bir büyüme için başvurdukları önemli bir araç olarak tanımlanabilir.¹⁵⁷ Diğer bir ifade ile ithalat gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamının yararına sonuçlar doğurabilecek bir dış ticaret faaliyetidir. Ancak herhangi bir ülkenin dış ticaret yapısı değerlendirildiğinde ihracatın ve ithalatın dengeli bir yapıya sahip olması beklenir. Diğer bir ifade ile ödemeler dengesi açısından ulusal bir ekonomide ki ihracatın ithalatı karşılması beklenir¹⁵⁸.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı dış dünya ilişkiler kurarken ihracat kadar ithalat işlemleri de gerçekleştirmektedir. Tıpkı dünya ekonomisinde ihracat rakamlarında olduğu gibi ithalat rakamları da özellikle küreselleşmenin etkisi ile büyük boyutlara ulaşmıştır. Aşağıda ki tablo 2.21'de 2011 ve 2015 yılları arasında küresel ekonomide gerçekleşen ithalat miktarları gösterilmiştir. Ayrıca Türkiye ile beraber seçilmiş

¹⁵⁷ Yusuf Bayraktutan ve Hanife Bıdırdı, "Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2010, s. 369.

¹⁵⁸ Murat Canitez ve Alaaddin İlker, "İthalat İşlemleri ve Dökümantasyon", (der. Çetin Bedestenci – Murat Canitez), *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar*, (içinde) 2006, s. 101.

bazı ülke ve ülke guruplarının gerçekleştirilen küresel ithalat miktarına hangi oranlarda katkı yaptığı özetlenmektedir.

Tablo 2.21: Küresel İthalat Verileri (Milyon Dolar)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015
Dünya Toplamı	18.503.000	18.705.000	19.011.000	19.104.000	16.725.000
AB (28)	6.330.060	5.950.950	6.004.975	6.136.960	5.316.085
A.B.D	2.266.024	2.336.524	2.329.060	2.412.547	2.307.946
ÇİN	1.743.484	1.818.405	1.949.990	1.959.233	1.681.951
ALMANYA	1.254.869	1.154.852	1.181.233	1.207.041	1.050.025
RUSYA	323 831	335 446	341 335	308 027	194 087
TÜRKİYE	240 842	236 545	251 661	242 177	207 236
Türkiye % Dünya İthalatı	%1,30	%1,26	%1,32	%1,26	%1,23
Türkiye % AB (28) İthalatı	%3,80	%3,97	%4,19	%3,94	%3,89

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Dünya ekonomisi 2014 yılında yaklaşık 19,1 trilyon dolar'lık bir ithalat düzeyine sahip olmuş ancak 2015 yılında 2,4 trilyon dolar gibi büyük bir düşüş ile 16,7 trilyon dolar seviyelerine gerilemiştir. 2015 yılı özelinde değerlendirdiğimizde küresel ithalatın yaklaşık %31,7 si Avrupa Birliği ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı oran sırası ile A.B.D için %13,7, Çin için %10 ve Almanya için %6 olarak hesaplanmaktadır. Türkiye ithalatının küresel ithalat içerisindeki payı 2015 yılı verilerine göre %1,23 olarak hesaplanmıştır. Tıpkı ihracat da olduğu gibi ithalat açısından da Türkiye küresel hacmin sadece %1'lik bir kısmını oluşturabilmektedir.

Türkiye ithalatının büyük bir kısmı ara mallarından oluşmaktadır. Bu mal gurubunun toplam ithalat içerisindeki payı oldukça yüksek düzeydedir. Ara, yatırım ve tüketim malları başlıklarında incelendiğinde ara mallarının diğer mallara göre daha istikrarlı bir seyir izlediği söylenebilir. Ancak 1996 yılından sonra özellikle tüketim mallarının ithalat miktarlarında artışlar yaşanmış diğer taraftan yatırım mallarının ithalatında ise düşüşler gözlemlenmiştir. Ekonomideki talep yapısının değişimine bağlı olarak birlikte, AB ile yapılan Gümrük Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan anlaşmaların gereği olarak koruma gerçekleştirilen azalışların dış dünya mallarının yerli tüketici açısından daha ucuz

hale gelmesine neden olmuştur¹⁵⁹. Aşağıda ki Tablo 2. 22’de Türkiye ithalatının içerisinde en büyük paya sahip olan mal gurupları gösterilmektedir.

Tablo 2.22: İthalatın Fasıllara Göre Dağılımı 2016

No	Fasıllar	İthalat Miktarı	Pay%*
1	Kazanlar, Makineler, mekanik cihazlar ve aletler	27.296	%13,7
2	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler	27.155	%13,6
3	Elektrikli Makine ve Cihazlar	20.135	%10,1
4	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet ve diğer kara taşıtları ve aksamaları	17.841	%8
5	Demir ve Çelik	12.575	%6

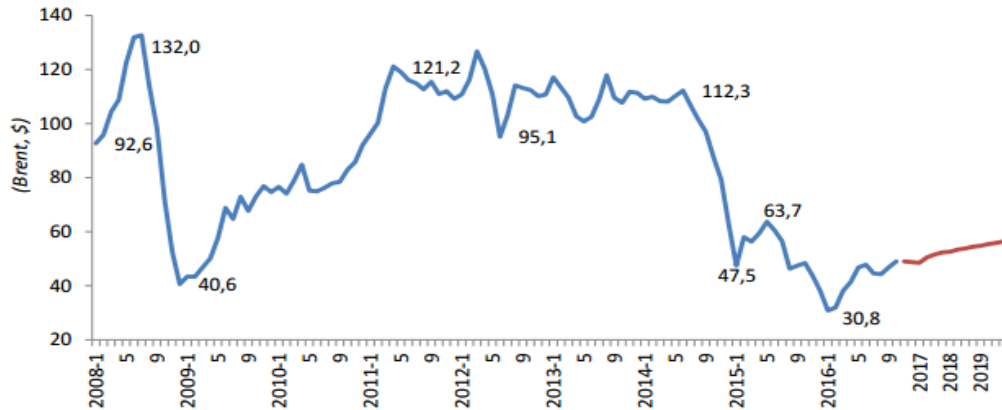
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Türkiye’nin yüksek enerji açığı nedeni ile en büyük ithalat kalemi mineral yakıtlar, mineral yağlar ve benzeri ürünlerdir. 2015 yılına göre bu kalemden %28,2 oranında bir azalma yaşanarak 2016 yılı için yaklaşık 27 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Petrol fiyatlarının 100 dolar seviyelerinde olduğu dönemlerde Türkiye’nin toplam ithalatının neredeyse yarısını oluşturan bu kalem, petrol fiyatlarında ki düşüş nedeni ile %13,6’lara kadar gerilemiştir. Benzer şekilde demir çelik ithalatının da azalması ve altın ithalatının 2 kat düşmesi Türkiye’nin 2016 yılında gerçekleştirdiği toplam ithalatın azalmasına neden olmuştur¹⁶⁰.

Enerji ve ara malları ağırlıklı ithalat yapısına sahip olan Türkiye 2016 yılında 198,6 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. 2013 yılında 251,6 milyar dolar olan toplam ithalatın 3 yıl içerisinde 52,5 milyar dolar azalması dış ticaret dengesi açısından olumlu bir gelişme olarak tanımlanabilir. Petrol fiyatlarında ki azalış, Türkiye’nin ödemek zorunda olduğu enerji faturasını azaltarak dış ticaret açığının azalmasına yol açmıştır. Aşağıdaki Grafik 2.4’te petrol fiyatlarının 2008’in ilk çeyreğinden başlayarak günümüze kadar aldığı farklı fiyat düzeyleri gösterilmektedir. Türkiye ithalatının beklenen düzeyden daha düşük gerçekleşmesinde petrol fiyatlarının etkisi oldukça kolay görülebilmektedir.

¹⁵⁹ Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Cihan Yalçın ve Türknur Hamsici, “Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No 10/02, 2010, s. 5.

¹⁶⁰ Türkiye İş Bankası, Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler Şubat 2017, Erişim Tarihi: 05.02.2017, https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/dteg_201702.pdf

Grafik 2.4: Petrol Fiyatları (2008-2019)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, “2017 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması”, 2016, s. 10. <https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FDi%2FC4%9Fer%20Bas%20B1n%20Duyurusu%2F2017%20Hazine%20M%20C3%BCstesarligi%20Butcesi.pdf>

Grafik 2.4’ de açıkça görülebildiği gibi özellikle 2013 ve 2014 yıllarında 100 dolar seviyelerinde olan Petrol fiyatları 2015 ve 2016 yıllarında 47 dolar ve 30,8 dolar gibi tarihi düşük seviyeleri görmüştür. İthalatının büyük bir kısmını mineral yakıtlara ayıran Türkiye’nin toplam ithalatının azalmasının başlıca nedeni petrol fiyatlarında yaşanan bu büyük gerilemedir.

Aşağıdaki Tablo 2.23’de 2016 yılı içinde Türkiye’nin toplam ithalatı içerisinde aldıkları ağırlıklara göre ülkelerin sıralaması gösterilmektedir.

Tablo 2.23: İthalat Ülke Sıralaması (2016)

ÜLKE	ORAN %	ÜLKE	ORAN
1 ÇİN	%12,8	6 FRANSA	%3,7
2 ALMANYA	%10,8	7 G. KORE	%3,2
3 RUSYA	%7,6	8 HİNDİSTAN	%2,9
4 ABD	%5,5	9 İSPANYA	%2,9
5 İTALYA	%5,1	10 İNGİLTERE	%2,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Tablo 2.23’de görüldüğü gibi, Türkiye ithalatında ilk sırayı %12,8’lik oranı ile Çin almaktadır. Daha sonra %10,8 ile Türkiye’nin hem ihracatı hem de ithalatı açısından önemli bir dış ticaret ortağı olan Almanya gelmektedir. Bu iki ülke dışında ki tüm ülkeler %10’un altında oranlara sahiptir. Türkiye açısından ihracatın artırılması gibi ithalatında mümkün olduğunca makul seviyelerde gerçekleşmesi arzu edilen bir durumdur. Her ne kadar petrol fiyatlarında yaşanan azalmanın dış ticaret açığı üzerinde olumlu etkileri

yaşansa da bu durumun daha ne kadar devam edeceği konusunda bir netlik bulunmamaktadır.

3. Türkiye’yi Yeni Dış Ticaret Pazarları Arayışına Yönelten Nedenler

Türkiye 1980 yılı sonrasında ihracata dayalı büyüme stratejisini kabul eden ve daha sonraki yıllarda dış dünya ile olan ticari ilişkilerini giderek güçlendirmeye yönelik politikalar izleyen bir ülkedir. Özellikle ortaya konulan 2002 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planında belirtilen ana amaç Cumhuriyetimizin 100. Kuruluş yılı olan 2023’de Türkiye’nin ihracatını 500 Milyar dolara çıkarmak olarak belirlenmiştir. Bu temel amaca ulaşabilmek için Türkiye kendisine yeni dış ticaret pazarları bulmak zorundadır. Bu bölümde Türkiye’nin neden yeni dış ticaret pazarları arayışında olması gerektiğini diğer bir ifade ile Türkiye’yi yeni dış ticaret pazarları arayışına yönelten nedenler hakkında durulacaktır. Bu başlık altında ele alınan alt başlıklar sırası ile enerji açığı, Avrupa Birliği ülkelerinin dış ticaret içerisinde ki büyük payı ve yapısal bir sorun konumunda bulunan cari açık problemi olarak belirlenmiştir.

3.1. Enerji Talebinin Karşılanamaması

Enerji özellikle günümüzde gündelik hayatımızda kullanılan anlamının ötesinde küresel gündemin ve ülkeler arasında ki ilişkilerin merkezinde yer alan bir kavram olarak tanımlanabilir. Elektriğin icadı ile ilk kez dünya çapında bir kullanım altına kavuşan enerji, 18. Yüzyılın ortalarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Sanayi ürünlerinin üretimi için ihtiyaç duyulan enerjinin kömür madenlerinden karşılanması 20. Yüzyıla kadar devam etmiştir. 20. yüzyılda petrol ve doğal gazın enerji temini için kullanılmaya başlaması ile küresel anlamda enerji kavramı köklü bir değişim yaşamıştır¹⁶¹.

Günümüzde nüfus artışı, kentsel dönüşüm ve sanayileşme ile birlikte dünya genelinde birincil enerji tüketiminin sürekli artacağı öngörülmektedir. Enerji tüketiminin artmasında temel faktörün nüfus ve gelir artışı olduğu belirtilmektedir. Yapılan tahminlere göre 2040 yılında dünya nüfusunun 9 milyara yükseleceği beklenmektedir. Bu durum 1,9

¹⁶¹ Erdal Tanas Karagöl, Seyithan A. Ateş, Salihe Kaya ve Mehmet Kızılkaya, *Türkiye’nin Enerji Sektöründe Merkez Olma Arayışı*, SETA Yayınları, No: 60, 2016, s. 9.

Milyar insana daha az enerji sağlanması anlamına gelmektedir¹⁶². Küresel anlamda beklenen bu enerji talebi artışı içerisinde şüphesiz ki gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin de yeri olacaktır.

Türkiye, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri içerisinde son 10 yıllık dönemde enerji talep artışının en hızlı gerçekleştiği ülke durumuna gelmiştir. Aynı şekilde Türkiye, Dünya genelinde 2002 yılından bu yana elektrik ve doğalgazda Çin'den sonra en fazla talep artışı gösteren ülke olmuştur. Yapılan öngörülerde bu artış hızının kısa ve orta vadede devam edeceği yönündedir¹⁶³. Söz konusu gerekçe nedeni ile Türkiye mevcut durumda yetersiz olan enerji kapasitesini artırmak için alternatif enerji kaynaklarına ve nükleer santrallere yatırım yapmak zorundadır. Özellikle elektrik üretiminin büyük bir kısmını dış dünyadan ithal ettiği doğal gazı kullanarak gerçekleştiren Türkiye için söz konusu alternatiflerin değerlendirilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Aşağıda ki tabloda Türkiye'nin elektrik üretiminde kullandığı yöntemlerin ağırlıklarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 2.24: Elektrik Üretiminde Kullanılan Kaynakların Dağılımı 2015.

Yıllar	Toplam	Kömür	Sıvı Yakıtlar	Doğal Gaz	Hidrolik	Yenilenebilir Enerji ve Atıklar
2010	211.208	% 26,1	% 1	% 46,5	% 24,5	% 1,9
2011	229.395	% 28,8	% 0,4	% 45,4	% 22,8	% 2,6
2012	239.497	% 28,4	% 0,7	% 43,6	% 24,2	% 3,1
2013	240.154	% 26,6	% 0,7	% 43,8	% 24,7	% 4,2
2014	251.963	% 30,2	% 0,9	% 47,9	% 16,1	% 4,9

Kaynak: TÜİK, Enerji İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1579

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak ihtiyaç duyduğu enerjinin büyük bir kısmını yurt dışından temin etmek zorunda olan bir ülke konumundadır. 2014 yılı içerisinde Türkiye elektrik üretiminin yaklaşık olarak yarısını doğal gaz kullanarak gerçekleştirmektedir. Doğal gazın yurt içinden temin edilemediği için yurt dışından ithal edilen doğal gaz ile elektrik üretimi gerçekleştirilmektedir. Ancak izlenilecek politikalar ile bu olumsuz durumun ortadan kaldırılabilmesi düşünülmektedir. Yenilenebilir enerji

¹⁶² Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Dünya ve Ülkemiz Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü", Strateji Geliştirme Başkanlığı, Sayı: 14, 2016, s. 5.

¹⁶³ Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi, Erişim Tarihi: 01.09.2016, www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa.

kaynakları ve nükleer enerji tesisleri yatırımlarına hız veren Türkiye enerji politikasını daha güçlü hale getirmeye çalışmaktadır.

Dünya elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık yüzde %11'i nükleer enerjiden sağlanmaktadır. Çoğunluğu Fransa, ABD, Rusya ve Çin'de olmak üzere dünya üzerinde 450 nükleer güç santrali ünitesi (reaktör) faaliyet göstermektedir. Ayrıca 60 adet nükleer reaktör inşaat halinde olup 164 daha nükleer reaktörün inşa edilmesi planlanmaktadır. Türkiye'nin nükleer santral projelerine verdiği önem artarak devam etmektedir. Henüz yapım aşamasında olan Akkuyu Nükleer Santrali ve proje aşamasında olan Sinop Nükleer Santrali bu açıdan oldukça önem arz etmektedir¹⁶⁴.

Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının ülke içinden temin edilememesi nedeni ile Türkiye her geçen gün artan enerji ihtiyacını dış dünyadan temin etmektedir. Bu durum ithalat rakamlarının yükselmesine neden olmaktadır. İhracatın ve ithalatın dengeli seyretmesi arzu edilen bir durum olduğu için, enerji ithalatından kaynaklanan bu açığın kapatılabilmesi için Türkiye ihracat rakamlarını yükseltmek zorundadır. Bu nedenle Türkiye ekonomisi yeni dış ticaret pazarlarına girerek ihracat düzeyini artırmak ve enerji nedeni ile sürekli artan ithalatını dengelemek zorundadır.

3.2. Avrupa Birliği Ülkelerinin Büyük Ağırlığa Sahip Olması

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında ki ticaret ilişkisini diğer ülkelerden farklı kılan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Her şeyden önce Avrupa Birliği Türkiye'nin en büyük ticari ortağıdır. Tarihsel süreç içerisinde hemen hemen her dönemde Türkiye dış ticaretinin neredeyse %50'e yakın bir kısmı Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği ülkeleri tüketimlerini iç pazardan karşılamalarına rağmen birlik dışı ülkeler göz önüne alındığında Türkiye'de Avrupa Birliği ülkeleri açısından önemli bir Pazar konumundadır. Temelde bu ticaret yoğunlaşmasının en önemli nedeni olarak coğrafi yakınlık gösterilebilir. Bu yüzden Avrupa Birliği ve Türkiye birbirlerinin doğal ticaret ortaklarıdır. Bu doğal ticaret ortaklığını diğer üçüncü ülkeler ile olan ticaretten farklı kılan diğer bir neden ise taraflar arasında var olan Gümrük Birliği ilişkisidir. Türkiye 1996 yılında Avrupa Birliği'nin Gümrük Birliğine dâhil olmuştur. Türkiye birliğe üye olmadan gümrük birliğine dâhil olan bu büyüklükteki tek ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye

¹⁶⁴Erdal Tanas Karagöl, Salihe Kaya ve Yusuf Emre Koç, "2016'da Enerji", Erişim Tarihi: 10.02.2017, www.setav.org/assets/uploads/2016/12/enerji.pdf.

Avrupa Birliğine tam üye olma hedefi ile gümrük birliği entegrasyonunun gerektirdiği yükümlülüklerden çok daha fazlasını üstlenmektedir. Bu yükümlülükler çerçevesinde mal ticaretinin serbestleştirilmesi ve üçüncü ülkelere ortak ticaret politikası uygulanmasının yanı sıra hizmet ticareti, gümrük mevzuatı, rekabet politikası, devlet yardımları, anti-dumping mevzuatı ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda hukuksal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır¹⁶⁵.

Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki doğal ticaret ortaklığı tarafların kendi aralarında yaptığı yasal düzenlemeler ile bir üst seviyeye taşınmıştır. Aşağıda ki Tablo 2.25’de 2010 yılından günümüze Türkiye ihracatı ve ithalatının içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinin aldığı paylar gösterilmektedir.

Tablo 2.25: Türkiye Dış Ticaretinde Avrupa Birliğinin Payı (Mil.Dolar).

Yıllar	Toplam İhracat	AB (28)	Diğer Ülkeler	Toplam İthalat	AB (28)	Diğer Ülkeler
2010	113.883	%46,5	%51,7	185.544	%39,0	%60,5
2011	134.906	%46,4	%51,7	240.841	%38,0	%61,6
2012	152.461	%39,0	%59,5	236.545	%37,1	%62,5
2013	151.802	%41,5	%56,9	251.661	%36,7	%62,8
2014	157.610	%43,5	%55,1	242.177	%36,7	%62,8
2015	143.838	%44,5	%54,2	207.234	%38,0	%61,4
2016	142.606	%47,9	%50,8	198.601	%39,0	%60,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ticaret faaliyetlerinin Türkiye açısından ne kadar önemli olduğu yukarıda ki Tablo 2.25’de açıkça görülebilmektedir. Gümrük birliğine dâhil olduktan sonra Türkiye’nin ihracat rakamları hızla yükselmiştir. Bu artış içerisinde Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlığı 2010 ve 2016 yılları arasında ortalama %44,1’dir. Türkiye ihracatının neredeyse yarısı Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Türkiye’nin ithalatında da Avrupa Birliği ülkelerinin payı söz konusu dönem içerisinde ortalama %37,7 düzeyindedir. Genel anlamda Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında ki dış ticaretin güçlenmesi dış ticaret hacminin artması açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır.

¹⁶⁵ Dilek Seymen, “Gümrük Birliği Türkiye’nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2009, s. 201.

Avrupa Birliği ülkeleri ile dış ticaretin ortaya çıkardığı olumlu sonuçlardan birisi de 2000’li yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranının toplam dış ticarete yıllık ortalama %60-65 iken, Avrupa Birliği ile olan dış ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranının, yıllık ortalama %75’in üzerinde olmasıdır. Bunun anlamı şudur: Türkiye’nin dış ticaret açıkları tehlikeli bir biçimde artmaktadır ama bunun nedeni büyük ölçüde Avrupa Birliği ile olan dış ticaret değildir. Dış ticaret açığı içerisinde Avrupa Birliği’nin payı artmamaktadır. Buna karşın üçüncü ülkeler ile olan dış ticaretimizden kaynaklanan açık oran olarak artmaktadır. Bu durum değişen ihracat bileşimi ile birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği ile olan ticarete rekabetçi üstünlüğümüzün otomotiv sektörü gibi katma değeri nispeten yüksek fasıllarda arttığına işaret ediyor görünmektedir¹⁶⁶.

Yukarıda değinilen olumlu sonuçların yanı sıra, dış ticaretin çok büyük bir kısmının belirli bir ülke gurubuna yapılması, ülke gurubuna bağımlılığın artmasına neden olmaktadır. Özellikle küresel finans krizinin Avrupa Birliği ülkelerine sıçraması nedeni ile Avrupa’da yaşanan ekonomik durgunluk, Türkiye’nin dış ticaret hacminin dolayısı ile ekonomik büyüme performansının olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye 2023 yılında ulaşmayı hedeflediği 500 milyar dolar ihracat rakamlarını yakalamak istiyor ise yeni dış ticaret pazarlarına yönelmeli ve herhangi bir ülkede ya da ülke gurubunda yaşanan olumsuz koşullardan ağır şekilde etkilenmeyecek bir dış ticaret Pazar yapısına kavuşmalıdır.

3.3. Yapısal Cari Açık Sorunu

Bir ülkenin başka ülkeler ile olan ekonomik ilişkilerinin özetlendiği ödemeler dengesi bilançosu üç ana başlıktan oluşur. Bunlar cari hesap, sermaye hesabı ve rezervlerdeki değişimlerdir. Cari hesap gelir ve giderlerini ölçer ve cari açık ülkenin giderlerinin gelirlerinden fazla olduğu anlamına gelir. Bir ülkenin gelirlerinden fazla harcama yapmasının diğer bir ifade ile bir ülkenin cari açığının olmasının iki yolu vardır. Ülke ya daha önceden biriktirdiği kaynakları (rezervler) kullanacaktır ya da ülke dış dünyadan kaynak ödünç alacaktır (sermaye hesabı fazlası). Ülkenin cari açık konumunda

¹⁶⁶ Utku Utkulu, *Türkiye’nin Dış ...*, s. 15.

rezervlerinde herhangi bir değişim yaşanmıyor ise ülkenin cari açığı (fazlası), sermaye hesabında ki aynı tutarda ki açık (fazla) ile kapatılmak zorundadır¹⁶⁷.

Özellikle küreselleşmenin etkisi ile ülkeler dış dünya ile olan ilişkilerinin seyrini yakından takip etmek zorunda kalmışlardır. Ödemeler bilançosu içerisinde ki hesaplar karar vericiler tarafından izlenmektedir. Cari (dış ticaret) işlemler hesabında ihracat ve ithalat rakamları kayıt altına alınırken finansal (sermaye) işlemler hesabında ise yabancılara yapılan varlık satışları ve yurt içi yerleşiklerin diğer ülkelerden satın aldıkları varlıkların kayıtları tutulur¹⁶⁸. Cari işlemler açığı, ağırlıklı olarak mal ve hizmet ithalatının ihracatını aşan kısmını, yani dış ticaret dengesinin ölçülmesi ile ilgilidir¹⁶⁹.

Cari işlemler hesabı iki farklı şekilde ifade edilebilir. Birinci yaklaşımda cari işlemler hesabı mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasında ki fark olarak ifade edilebilir. Bu tanımda cari hesabın küçük bir bölümünü oluşturan yurt dışından net gelir ve transferler ihmal edilmektedir. Dolayısı ile bir ülkenin cari açık vermesi ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetten fazla miktarda mal ve hizmet ithal etmesi anlamına gelmektedir. İkinci yaklaşım cari işlemler hesabı ulusal tasarruflar ile yatırımlar arasında ki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda bir ülkenin cari hesabının açık vermesi, ülkenin ulusal tasarruf düzeyinin yatırım düzeyine göre düşük olduğu veya tasarruflarına göre yatırım düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir¹⁷⁰.

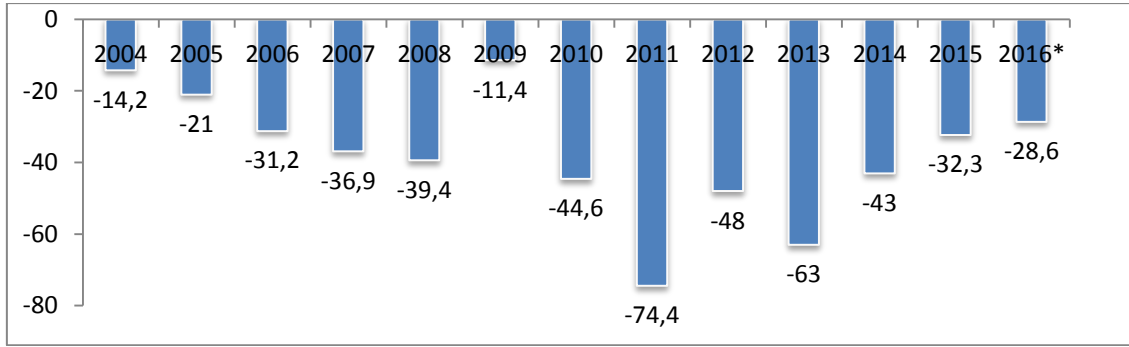
Türkiye ekonomisinin dış dünya ile olan ilişkilerinin 1980 sonrası dönemde hız kazandığı bilinmektedir. Özellikle 2000’li yıllardan sonra bu ivmenin giderek arttığı görülmektedir. 2000’li yılların başında yaşanan krizlerin hemen sonrasında yani 2004 yılından sonra ki cari açık verileri daha sağlıklı değerlendirme yapma imkânı sağlayacaktır. Aşağıdaki Grafik 2.5’ te Türkiye’nin cari açığının 2004 yılı ile 2016 yılları arasında aldığı değerler gösterilmektedir. 2004 yılı öncesinde ki cari açık verilerine paralel olarak söz konusu dönem boyunca negatif değerler almış ve 2011 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

¹⁶⁷ Turan Subaşat ve İ. Hakan Yeter, *Cari Açık Nedir, Doğurduğu Riskler Nelerdir?*, Efil Yayınevi, Ankara 2010, s. 3.

¹⁶⁸ Stephanie Schmit Grohe and Martin Uribe, “International Macroeconomics”, 2014, s. 2, www.columbia.edu/~mu2166/UIM/notes.pdf

¹⁶⁹ Robert D. Reischauer, *Policies for Reducing the Current Account Deficit*, Congress of the United States Congressional Budget Office, Government Publications Department U.S., 1989, s. 1.

¹⁷⁰ Yılmaz Bayar, Cüneyt Kılıç ve Feyza Arıca, “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2014, s. 453.

Grafik 2.5: Türkiye'nin Cari Açığı (Milyar \$).

*2016 Kasım Dönemine Ait Veriler Kullanılmıştır.

Kaynak: www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf.

Türkiye’de cari açık küresel finans krizi sonrasında büyümenin ivme kazanması ile hızlı yükseliş kaydetmiştir. Son yıllarda ise uygulamaya konulan makro ihtiyati tedbirlerin ve büyük ölçüde gerileyen petrol fiyatlarının etkisi ile cari açıda belirgin bir iyileşme elde edilmiştir. Bu nedenle cari açığın milli gelire oranı da 2011 yılında çıktığı %9,9 düzeyinden 2015 yılında %4,5’e gerilemiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen cari açık ülke ekonomisi açısından önemli bir kırılma unsuru olmaya devam etmektedir. Bir yandan iyileşmenin kalitesine ve sürdürülebilirliğine ilişkin soru işaretleri sürerken, diğer yandan da son yıllarda ki güçlü toparlanmaya rağmen cari dengenin GSYH’ ya oranına göre Türkiye’nin diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla halen oldukça zayıf bir tablo çizdiği gözlemlenmektedir¹⁷¹.

Son yıllarda petrol fiyatlarında ki azalmaya rağmen, Türkiye ekonomisi açısından cari açık problemi uzun bir süredir olduğu gibi risk unsuru olarak algılanmaktadır. Bu nedenle Türkiye ihracat rakamlarını yükselterek cari açığı mümkün olduğunca sürdürülebilir seviyelere indirmek zorundadır. 2023 ihracat hedefleri aynı zamanda cari açık sorununun da minimize edilmesi anlamına geleceği için hayati bir öneme sahiptir.

¹⁷¹ Gamze Can, *Türkiye’de Çevrimsel Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, Haziran 2016, s. 1.

BÖLÜM III

TÜRKİYE’NİN YENİ DIŞ TİCARET PAZARLARI ARAYIŞINDA SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI ÜZERİNDE DÖVİZ KURU DEĞİŞİMLERİNİN ETKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Türkiye’nin belirlemiş olduğu ihracat hedeflerine ulaşması için Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından belirlenen hedef ve öncelikli ülkelerin seçilme yöntemleri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra analizde kullandığımız panel veri yönteminin teorik alt yapısı özetlenecektir. Döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasındaki ilişkinin araştırıldığı iktisat literatürü verildikten sonra, analiz sonuçlarımız ve politika önerili belirtilecektir.

1. Türkiye’nin Yeni Dış Ticaret Pazar Arayışları: Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine Panel Veri Analizi

Çalışmamızın bu bölümünde; Türkiye’nin yeni dış ticaret pazarları arayışında seçilmiş ülke gurupları üzerinde döviz kuru değişimlerinin yarattığı etki ölçülecektir. Bu amaç doğrultusunda kullanılacak olan ekonometrik yöntem panel veri analizi olarak belirlenmiştir. Bu bölüm içerisinde öncelikle analize konu olan ülke grubunun seçim gerekçesi açıklanacaktır. Daha sonra analizde kullanılacak modeller ve değişkenler hakkında bilgi verilecektir. Değişkenlere ait verilerin hangi kaynaklardan sağlandığı açıklandıktan sonra ekonometrik yöntem tercihimiz olan panel veri analizinin teorik alt yapısı özetlenecektir. Sonuç bölümünde ise kurulan modellere ilişkin elde edilen sonuçlar yorumlanacak ve öneriler başlığı altında özetlenecektir.

2. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Türkiye ekonomisinin küresel ekonomik sisteme entegrasyon derecesi her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 2023 yılında Cumhuriyetin kuruluşunun 100.Yılında gerçekleştirilen toplam ihracatı 500 milyar dolar seviyesine çıkarma hedefini belirlemiştir. Şüphesiz ki 2016 yılı içerisinde 142,6 milyar dolar seviyelerinde olan ihracat rakamlarının yedi yıl gibi bir süre içerisinde 500 milyar dolar seviyelerine yükselmesi için Türkiye’nin

mevcut dış ticaret pazarları içerisindeki payını artırması ve yeni dış ticaret pazarları arayışına hız vermesi gerekecektir.

Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu eylem planına paralel olarak Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye ihracatçılarına yol haritası oluşturması için dünya genelindeki ülkeler hedef ve öncelikli ülke gurupları olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada hem mevcut dış ticaret pazarlarında gerçekleştirilen ihracat düzeyinin artırılması hem de yeni dış ticaret pazarlarına açılma yolu ile ihracat rakamlarının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Küresel ekonomi içerisinde yer alan ülkeler içerisinde hedef ve öncelikli ülke gurupları oluşturulurken Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından iki aşamalı bir yöntem kullanılmıştır. Kullanılan yöntemin birinci aşamasında Dünya ülkeleri dış ticaret ve milli gelir büyüklüklerine ilişkin kriterler baz alınarak sıralanmış ve 127 ülke belirlenmiştir. Yöntemin ikinci aşamasında ise birinci aşamada belirlenen 127 ülke içerisinde 17 Hedef Ülke ve 27 Öncelikli Ülke belirlenmiştir¹⁷².

Hedef ve öncelikli ülkeler belirlenirken IMF veri tabanından alınan veriler kullanılarak Dünya genelinde ülkeler aşağıdaki iki kritere göre seçilmiştir.

Kriter 1: GSYİH'sı 10 milyar dolardan büyük

Kriter 2: İthalatı 5 milyar dolardan büyük

Yukarıda ki kriterlerden yola çıkarak gerek verisi olmayan bazı ülkelerin gerekse dünya ticaretinde önemli yere sahip olmayan bazı ülkelerin analiz kapsamı dışında bırakılmasıyla Dünya GSYİH'sının %99'u, Dünya ithalatının ise %98,4'ünü teşkil eden 127 ülke seçilmiştir.

Birinci aşama sonrasında belirlenen ülkeler ele alınarak ikinci aşamada aşağıdaki dört yöntem kullanılarak ülke seçimine devam edilmiştir;

Yöntem 1: İlgili Genel Müdürlük ve Ülke Masalarının Görüşleri (95 Ülke)

Yöntem 2: Makro Ekonomik Göstergeler Analizi

Yöntem 3: Büyüme-Pay (BCG) Matrisi Analizi

¹⁷² Ekonomi Bakanlığı, Hedef ve Öncelikli Ülkeler, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/pazaraGiris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler?>

Yöntem 4: Diğer Unsurlar (Sosyoekonomik ve Demografik Göstergeler, Diğer Uzman Görüşleri).

Yukarıda özetlenen aşamalar sonrasında Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından Hedef ve Öncelikli olmak üzere iki ülke grubu oluşturulmuştur. Bakanlığın tanımlamasına göre hedef ülke grubu Türkiye ihracatı için en önemli potansiyele sahip olan ülkelere oluşurken, öncelikli ülke grubunda yer alan ülkeler ise pazara giriş faaliyetlerinin yoğunlaştırılması planlanan ülkelere oluşmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 3.1 ve 3.2’de bakanlık tarafından belirlenmiş ülke grupları gösterilmektedir.

Tablo 3.1: 2023 İhracat Stratejisi Hedef Ülkeler

Çin Halk Cum.	Brezilya	Endonezya	Kazakistan
Rusya	İran	S.Arabistan	Japonya
Hindistan	Nijerya	Irak	
ABD	Mısır	G. Afrika	
Polanya	Libya	Ukrayna	

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Hedef ve Öncelikli Ülkeler, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/pazaraGiris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler?>

Yukarıdaki Tablo 3.1’de yer alan ülkeler Türkiye ihracatı için en yüksek potansiyele sahip olan ülkelerdir. Söz konusu ülke grubunda ABD, Rusya, Çin gibi küresel dış ticaret içerisinde önemli yeri olan ülkeler bulunmaktadır.

Tablo 3.2: İhracat Stratejisi Öncelikli Ülkeler

Türkmenistan	Vietnam	Romanya	İsveç
Azerbaycan	Kenya	Etiyopya	Norveç
Meksika	Cezayir	Singapur	Angola
Peru	Gana	Kuveyt	Kanada
Şili	Tanzanya	Arjantin	Ürdün
G. Kore	BAE	Kolombiya	Katar
Malezya	Almanya	Slovakya	

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Hedef ve Öncelikli Ülkeler, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/pazaraGiris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler?>

Yukarıdaki Tablo 3.2’de ise Türkiye ihracatının geliştirilmesi için pazara giriş faaliyetlerinin artırılması için tercih edilen ülkeler bulunmaktadır. Bu grupta bulunan Almanya haricindeki ülkelerin hedef ülke grubuna kıyasla küresel dış ticaret hacmi içerisinde göreceli olarak daha az paya sahip olan ülkelere oluştuğu görülmektedir.

Yukarıdaki tablolardan görülebildiği gibi 17 adet hedef ülke ve 27 adet öncelikli ülke olmak üzere toplamda 44 ülke Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye ihracatçılarına önerilmektedir. Ancak bu 44 ülkenin tamamına analizde yer verilmemiştir. Bunun sebebi, dış gelir değişkeninin varlığı ve bazı ülkelerin dış ticaret ve döviz kuruna ilişkin verilerinin Dünya Bankası veri tabanından ulaşılamamasıdır. Modelde kullanılan ve model dışı bırakılan ülkeler Tablo 3.3’ de gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Analize Dâhil Edilen ve Analiz Dışı Bırakılan Ülkeler

Kullanılan Ülkeler			Kullanılmayan Ülkeler
Angola	Kazakistan	Romanya	ABD
Arjantin	Kenya	Singapur	Almanya
Brezilya	Kolombiya	Slovakya	Rusya
Cezayir	Kuveyt	Suudi Arabistan	Japonya
Çin Halk Cumhuriyeti	Libya	Şili	Kanada
Endonezya	Malezya	Tanzanya	Ürdün
Gana	Meksika	Ukrayna	Katar
Güney Afrika	Mısır	Vietnam	Etiyopya
Güney Kore	Nijerya		BAE
Hindistan	Norveç		Azerbaycan
İran	Peru		Türkmenistan
İsveç	Polonya		İrak

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Hedef ve Öncelikli Ülkeler, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/pazaraGiris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler?>

Yukarıdaki tablodan da görülebildiği gibi, analize katılan ülke sayısı 32 iken, analiz dışı bırakılan ülke sayısı ise 12’dir. Çalışmamızda dış dünya geliri olarak kullandığımız değişken (F) G8 Ülkelerinin milli gelirlerinden oluştuğu için, ABD, Rusya, Almanya, Japonya ve Kanada analiz dışında bırakılmıştır. Ayrıca bazı ülkelerin analiz dönemi içerisinde döviz kurlarına ait verilerin eksikliği ya da döviz kuru sistemlerinde yaşanan değişimler nedeni ile verilere ulaşılmamasında yaşanan problemler nedeni ile analiz dışında bırakılmıştır.

Analize dâhil edilen ülkeler üzerinde ihracat ve ithalat olmak üzere iki ayrı denklem oluşturulmuştur.

$$\text{Model 1: } X_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 VOLREER_{i,t} + \beta_2 M_{i,t} + \beta_3 GDPX_{i,t} + \beta_4 F_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\text{Model 2: } M_{i,t} = \theta_i + \delta_1 VOLREER_{i,t} + \delta_2 GDP_{i,t} + u_{i,t}$$

Bu kapsamda 2003-2014 dönemi için Tablo 3.3'de belirtilen 32 ülkeye ilişkin

- (X) İhracat, milyar ABD doları
- (M) İthalat, milyar ABD doları
- (VOLREER) Döviz kuru oynaklığı
- (GDP) Gayrisafi yurtiçi hâsıla, milyar ABD doları,
- (GDPX) İhracattan arındırılmış gayrisafi yurtiçi hâsıla, milyar ABD doları
- (F) Dış gelir, milyar ABD doları,

Yukarıdaki değişkenlere ait yıllık veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Ayrıca döviz kurlarındaki değişimlerin dış ticaret üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda, döviz kuru oynaklığı hesaplanırken reel ve nominal döviz kur arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Dolayısı ile analizimizde nominal döviz kurlarını kullanılmıştır. Kur oynaklığı hesaplanırken GARCH 1.1 yöntemi ile analiz dönemi (2003-2014) döneminden daha geçmiş tarihlere kadar gidilerek kur oynaklığı verileri hesaplanmıştır. Ayrıca döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmaların nominal ve reel döviz kuru ayrımının önemli olmadığı diğer bir ifade ile çalışmalarda hem reel hem de nominal döviz kurlarının kullanıldığı çalışmaların aynı sonuca ulaştığı görülmektedir.

3. Ekonometrik Yöntem

Ekonometrik analizlerde farklı veri setleri ve yöntemleri kullanılabilir. Döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerine etkilerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların birçoğu seçilmiş ülke gurupları üzerinde ve belirli zaman aralıklarını kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle ekonometrik analiz yöntemi olarak daha sağlıklı sonuçlara ulaşmak için panel veri analizi yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda yukarıda ki gerekçeler nedeni ile panel veri analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu bölümde panel veri analizi yönteminin teorik altyapısı hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Panel Veri Analizi

Ekonomik araştırmaların en önemli aşamalarından birisi değişkenlere ait verilerin toplanması aşamasıdır. Güvenilir kaynaklardan ve doğru olarak veri toplanmasının yanı sıra, kullanılacak modele uygun olacak şekilde veri toplanması da ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu noktada ekonometrik analizlerde

kullanılan üç çeşit veri türünden söz etmek mümkündür. Bunlar; zaman serileri, yatay kesit verileri ve panel verilerdir¹⁷³.

Yatay kesit veri birçok birim için sadece bir dönem hakkında bilgi verirken, zaman serisi verisi sadece bir birimin dönemlere göre bilgisini vermektedir. Hem dönemlere hem de birimlere göre bilgiler üzerinde analiz yapılmak istenildiğinde panel veriler kullanılmaktadır¹⁷⁴.

Panel veri çalışmalarında gözlemlerden bazılarının kayıp olup olmadığını ortaya koymak üzere bazı ek ifadeler kullanılmaktadır. Bu ifadeler dengeli panel ve dengeli panel kavramlarıdır. Dengeli panel değişkenlerin her bir birim ve her bir zaman aralığı için bütün gözlemlerin mevcut olduğu panel veri setleridir. Dengesiz panel ise değişkenlerin en azından bir birim için ve en az bir zaman dönemindeki verinin eksik olduğu panel veri setleridir¹⁷⁵.

Panel veri analizinin diğer analiz türlerine kıyasla birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlardan birisi modele ait parametrelerin daha doğru tahmin edilmesini sağlamasıdır. Diğer bir ifade ile panel veri analizinde yatay kesit ve zaman serisi verileri bir arada kullanıldığı için gözlem sayısı çok sayıdadır. Gözlem sayısının yüksekliği nedeni ile serbestlik derecesini yükseltmekte ve açıklayıcı değişkenler arasında yüksek derecede doğrusal ilişki bulunma olasılığını azaltmaktadır. Bu nedenle panel veri analizinin göreceli olarak daha güvenilir modellerin inşa edilmesine olanak sağlar¹⁷⁶.

Panel veri analizinin yatay kesit ve zaman serisi analizlerine kıyasla diğer bir üstünlüğü de daha karmaşık bireysel davranış modellerinin kurulmasına olanak tanımasıdır. Diğer analiz türlerinde karşılaşılan dışlanan değişkenler probleminin panel veri analizlerinde karşılaşılmaması da bu üstünlük nedenindedir¹⁷⁷.

Zaman boyutuna sahip yatay kesit verilerin, yani panel verilerin kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi

¹⁷³ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Basım A.Ş., İstanbul 2012, s. 1.

¹⁷⁴ Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Wiley, New Jersey 1995, s. 5.

¹⁷⁵ James H. Stock and Mark W. Watson, *Ekonometriye Giriş*, (çev. Bedriye Saraçoğlu), Eflatun Basım Dağıtım ve Yayıncılık, Ankara 2007, s. 353.

¹⁷⁶ Cheng Hsiau, *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, Third Edition, Cambridge 2014, s. 4.

¹⁷⁷ Cheng Hsiau, *Analysis of Panel Data*, s. 4.

yöntemine “panel veri analizi” adı verilmektedir. Yani panel veri analizleri yatay kesit veri ile zaman serisi analizini birleştirir¹⁷⁸.

Zaman boyutuna sahip kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi adı verilmektedir. Bu analizde zaman serileri ile kesit serileri bir araya getirilerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip veri seti oluşturulmaktadır. Günümüzde birçok çalışmada zaman ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesi ile elde edilen veri setleri oluşturulmaya başlanmıştır¹⁷⁹.

Panel veri modeli aşağıda ki eşitlikteki gibi ifade edilebilir.

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (3.1)$$

$$i = 1, \dots, N \quad t = 1 \dots, T$$

Yukarıdaki denklemlerde kullanılan değişkenler sırası ile N, t ve Y’ dir. N birimleri, t ise zamanı göstermektedir. Y değişkeni, birimden birime ve bir zaman periyodundan ardışık zaman periyoduna farklı değerler alan bağımlı bir değişken olduğunda, kesit boyutu için i, zaman periyodu için t olmak üzere iki alt indisle ifade edilmektedir.

3.1.1. Hausman Testi

Hausman testi panel data analizlerinde kullanılacak olan sabit etkiler (fixed effects) ve rassal etkiler (random effects) modelleri arasında tercih yapılırken kullanılan standart testtir¹⁸⁰. Diğer bir ifade ile birim veya birim zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani tesadüf etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliği, Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenebilmektedir¹⁸¹.

Sabit ve tesadüf etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan birisi, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığıdır. Eğer aralarında korelasyon

¹⁷⁸ Osman Uluyol ve Veysel Eren Türk, “Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)’ da Bir Uygulama”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, s. 373.

¹⁷⁹ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Ö. Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 508, 2007, s. 37.

¹⁸⁰ Raymond O’Brien and Eleonara Patacchini, “The Hausman Test For Correlated Effectes in Panel Data Models under Misspecification”, University of Rome, 2003, s. 2. (http://www.wise.xmu.edu.cn/labor2006/paper/day%201/4A/030_OBrien_Raymond/030_OBrien_Raymond_paper_obrienpatac0906.pdf)

¹⁸¹ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Ö. Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ...”, s. 39.

yoksa, tesadüfi etkiler modeli daha etkindir, geçerlidir. Bu bilgi kullanılarak sabit etkiler modeli için grup içi tahminci ve tesadüfi etkiler modeli için esnek genelleştirilmiş EKK tahmincisi arasında seçim yapılabilmektedir¹⁸².

- Temel hipotez; H_0 : Açıklayıcı değişkenler ve birim (spesifik) etki arasında korelasyon yoktur, şeklindedir. Bu durumda her iki tahminci de tutarlı olduğundan sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasındaki farkın çok küçük olacağı beklenmektedir. Tesadüfi etkiler tahmincisi daha etkin olduğundan kullanımı uygun olacaktır.
- Alternatif hipotez; H_1 : Açıklayıcı değişkenler ile birim (spesifik) etki arasında korelasyon vardır, şeklinde kurulur. Bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisi sapmalıdır ve tahminciler arasındaki farkın büyük olacağı beklenir. Dolayısıyla sabit etkiler modeli tutarlı olduğundan tercih edilmelidir.

Hausman testi, tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçiminde ki temel hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik yardımı ile test etmektedir. Hausman test istatistiği hesaplanırken, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryans matrislerinin arasında ki farktan yararlanılarak, H istatistiği hesaplanır. Hausman istatistiği bu farkın sifıra eşitliğini test ederi parametreler arasındaki fark sistematik değil ise bu durumdan tesadüfi etkiler (random effect) modeli uygundur. Ancak parametreler arasında ki fark sistematik ise diğer bir ifade ile grup içi tahmincisinin ve genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinin varyans ve kovaryans matrisleri arasında ki fark büyükse, sabit etkiler (fixed effects) modeli geçerli olacaktır. Hausman test istatistiğinin hesaplanması aşağıda açıklanmaktadır¹⁸³.

$$H = (\beta_{SE} - \beta_{TE}) [Avar(\beta_{SE}) - Avar(\beta_{TE})]^{-1} (\beta_{SE} - \beta_{TE}) \quad (3.2)$$

Bu eşitlikte TE alt indisi, tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini; SE indisi ise sabit etkiler modelinin tahmincilerini göstermektedir. Sabit etkiler modelinin asimptotik varyans ve kovaryans matrisleri $Avar(\beta_{SE})$ değişkeni ile gösterilirken, rassal etkiler modelinin asimptotik varyans kovaryans matrisleri de $Avar(\beta_{TE})$ ile gösterilmektedir.

¹⁸² Osman Uluyol ve Veysel E. Türk, "Finansal Rasyoların ...", s. 377.

¹⁸³ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, ss. 180-181.

$$Avar(\beta_{FE}) = \sigma_u^2 [E(\ddot{x}_i \ddot{x}_i)]^{-1} / N$$

$$\ddot{x} = X_{it} - \bar{X}_i \quad ve \quad \check{x}_i = X_{it} - \theta \bar{X}_i$$

$$Avar(\beta_{TE}) = \sigma_u^2 [E(\check{x}_i \check{x}_i)]^{-1} / N$$

$$\begin{aligned} E(\check{X}_i \check{X}_i) - E(\ddot{x}_i \ddot{x}_i) &= E[X_i(I_t - \theta P_t)X_i] - E[X_i(I_t - P_t)X_i] \\ &= (1 - \theta)E[X_i P_t X_i] \\ &= (1 - \theta)E[\bar{X}_i \bar{X}_i] \end{aligned}$$

(3.3)

Hausman istatistiği β_{SE} ve β_{TE} 'deki parametre sayısına eşit serbestlik derecesiyle asimptotik χ^2 dağılmaktadır.

3.1.2. Havuzlanmış (Pooled) Regresyon

Eğer a_i 'ler sadece sabit terim içerirse yani bireysel etkilerin tüm ülkeler için aynı olduğunun varsayımını yaparak heterojeniteyi reddedersek o zaman En Küçük Kareler (EKK) yöntemi, ortak a_i ve eğim katsayısı için tutarlı ve etkin tahminler sağlar¹⁸⁴. En basit haliyle havuzlanmış veriyi şu şekilde modelleyebiliriz:

$$Y_{it} = a + \pi\beta X_{it} + u_{it}$$

Yukarıda ki eşitlikte görüldüğü gibi a ve β 'nin indisleri yoktur. Dolayısı ile EKK yöntemi ile tahmin sonucu her bir yatay kesit için toplamda bir adet a ve β tahmin sonucuna ulaştırır. Havuzlanmış veride yatay kesit heterojenitesine yer verilmemektedir.

Panel ve havuzlanmış verileri ikisi de yatay kesit verileri ve yatay kesit verileri ve yatay kesit tanımlayıcıları içerirler. Genelde bu iki yöntem arasında ki fark, az miktarda yatay kesit serisinin havuzlanmış verilerde yer alırken, panel verilerde az sayıda yatay kesit verisi tek seride yığın halinde bulunmaktadır¹⁸⁵.

¹⁸⁴ William H. Greene, *Econometric Analysis*, Prentice-Hall, New Jersey 2003, p. 183.; Aktaran: Feyza Arıca, Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyelinin Genişletilmiş Linder Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Bir Panel Data Analizi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2014, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, s. 182.

¹⁸⁵ EViews, Panel And Pooled Data, www.eviews.com/help/helpintro.html#page/content/sec_panel.html, Erişim Tarihi: 10.02.2017.

Panel veri modellerinde havuzlanmış En Küçük Kareler Yönteminin önemli özelliklerine değinecek olur isek ¹⁸⁶.

- Hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri yoksa havuzlanmış en küçük kareler iyi bir tahmin yöntemidir, tutarlı tahminciler vermektedir.
- Hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri varsa, havuzlanmış en küçük kareler yönteminde hata terimi $v_{it} = \mu_i + \lambda_t + u_{it}$ ’ dir.
- Eğer hata teriminde birim ve/veya zaman etkileri varsa; havuzlanmış en küçük kareler tahmincileri, sadece bu etkiler bağımsız değişkenlerle korelasyonsuzsa

$$E(X_{it}\mu_i) = 0 \text{ ve } E(X_{it}\lambda_t) = 0$$

Eşitlik yukarıda ki şekilde oluşacaktır. Örneğin, otoregresif modellerde bağımsız değişkenler ile birim etki korelasyonludur. Bu nedenle dışsallık varsayımı bozulmaktadır. Bu varsayım sağlansa bile, her bir hata teriminde birim etkiler olması nedeniyle, otokorelasyonla karşılaşmaktadır. Dolayısı ile tutarlılık sağlansa bile, tahminciler (genelde) etkin değildir.

- Hata terimi heteroskedastik ise, etkin tahminciler elde edilememektedir. Bu durumda dirençli standart hataların kullanılması ya da genelleştirilmiş en küçük kareler (GEKK) yönteminin kullanılması gerekecektir.

3.1.3. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalarda birimler arasındaki farklılıklardan veya birimler arasında ve zaman içinde meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi, modele dâhil etmenin bir yolu; mevcut değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktadır. Katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere “Sabit Etkili Modeller” denmektedir¹⁸⁷. Sabit etkiler modelinin iki şekilde tahmin etme şansımız bulunmaktadır. Bunlar kukla değişkenlerin kullanıldığı LSDV modeli ve within tahmincisi ile sabit etkiler modeli tahminlemesidir.

Modelin genel formülasyonu, birimler arasındaki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarda yakalanabildiğini varsaymaktadır. Bu amaçla panel veri modeli kukla değişken yardımıyla tahmin edilmektedir.

¹⁸⁶ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, s. 41.

¹⁸⁷ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Ö. Kiren Güler, “Telekomünikasyon Yatırımları ...”, s. 37.

$$\beta_{1it} = \beta_1; \beta_{2it} = \beta_2; \beta_{3it} = \beta_3 \quad (3.4)$$

Olduğu varsayılmaktadır. Burada yalnızca sabit parametre değişmekte ve sabit terim zamana göre değil ama kesit bazında farklılıklar göstermektedir. Yani zaman boyutu sabit tarafından muhafaza edilmesine rağmen bireyler arasındaki davranışlarında farklılık gösterdiği ifade edilmektedir.

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (3.2)$$

Haline gelir. Bu modeli β_{1it} ifadesi açılarak tekrar yazılır ise;

$$y_{it} = \beta_{1i} D_{1i} + \beta_2 D_{2i} + \dots + \beta_{1N} D_{Ni} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (3.5)$$

$$y_{it} = \beta_{1i} D_{1i} + \beta_2 D_{2i} + \dots + \beta_{1N} D_{Ni} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad (3.6)$$

$$- \sum_{j=1}^N \beta_{1j} D_{ji} + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it}$$

Elde edilmiş olur. Bu eşitlikte N birey ve K-1 tane açıklayıcı değişken vardır. Ayrıca

$$D_{1i} = \begin{cases} 1 & i = 1 \\ 0 & \text{diğer durumlar} \end{cases} \quad (3.7)$$

$$D_{1N} = \begin{cases} 1 & i = N \\ 0 & \text{diğer durumlar} \end{cases} \quad (3.8)$$

Bu modelde, sabit katsayısı yer almadığından N sayıda birim arasında ki farklılık N sayıda kukla değişken kullanılarak incelenmektedir¹⁸⁸.

Eğer bireysel etkiler olan α_i 'ler gözlemlenemiyorsa, fakat X_{it} ile ilişkiliyse o zaman β 'nin En Küçük Kareler tahmincisi sapmalı ve tutarsız olur. Sabit etkiler modelinin matris yöntemi ile gösterimi aşağıda ki gibidir¹⁸⁹:

¹⁸⁸ M. Vedat Pazarhoğlu ve Ö. Kiren Gürler, "Telekomünikasyon Yatırımları ...", s. 39.

¹⁸⁹ William H. Greene, *Econometric Analysis*,... s. 360.

$$Y_{it} = X_{it}\beta + i.\alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (3.9)$$

Yukarıdaki eşitlikte sabit terim bulunmaktadır ve i 'ler gölge değişkenini temsil eder. Matris gösterimiyle:

$$\begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix} \cdot \beta + \begin{bmatrix} i & 0 \dots & 0 \\ 0 & \ddots & 0 \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & i \end{bmatrix} \cdot \begin{pmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \\ \vdots \\ \alpha_n \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \vdots \\ \varepsilon_n \end{pmatrix}$$

d_i Değişkeni i 'inci birimin kukla değişkenini göstermektedir

$$y = (X \ d_1 \ d_2 \ \dots \ d_n) \cdot \begin{bmatrix} \beta \\ \alpha \end{bmatrix} + \varepsilon \quad (3.10)$$

Burada d_i , i 'inci birimin gölge değişkenini göstermektedir. $nT \times n$ 'lik bir matris olan $D = (d_1, d_2, \dots, d_n)$ 'den oluşmaktadır. Söz konusu matris gösterimiyle elde edilen denklem aşağıdaki gibidir.

$$y = \chi\beta + D \cdot \alpha + \varepsilon \quad (3.11)$$

Denklem (3.x) eşitliğiyle Kukla Değişkenli En Küçük Kareler (LSDV) modeli elde edilmiş olur. Model En Küçük Kareler (EKK) metodu ile tahmin edildiğinde aşağıdaki denklemle β 'nın tahmincisi hesaplanır.

$$b = (X'M_d X)^{-1} (X'M_d y) = b_{within} \quad (3.12)$$

$M_d = I - D(D'D)^{-1}D'$ Buradaki M_d matrisi simetrik ve eş güçlü bir matristir. Bu nedenle $M = M^{-1}$ ve $M \cdot M = M$, $M \cdot M \cdot M = M$ özelliklerini taşımaktadır.

Modelin sabit terim içerdiği varsayılırsa;

$$Y_{it} = i\bar{\beta}_0 + X_i + D\alpha_i + \varepsilon_i \quad (3.13)$$

şeklinde ifade edilebilir. Daha açık gösterimiyle;

$$\begin{pmatrix} y_1 \\ y_2 \\ \vdots \\ y_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} i \\ i \\ \vdots \\ i \end{pmatrix} \bar{\beta}_0 + \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \vdots \\ \beta_{k-1} \end{pmatrix} + \begin{bmatrix} i & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & i & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & i \end{bmatrix} \cdot \begin{pmatrix} \alpha_1 \\ \alpha_2 \\ \vdots \\ \alpha_n \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} \varepsilon_1 \\ \varepsilon_2 \\ \vdots \\ \varepsilon_n \end{pmatrix}$$

(3.14)

şeklinde ifade edilebilir.

$\bar{\beta}_{0i}$ ortalama sabit terimi göstermektedir. α_i ise i 'inci birim için ortalama sabit terimden farklılığı temsil etmektedir. Eğer α_i 'ler sabitse LSDV modelini ancak α_i 'ler rassal ise Hata Bileşenler Modelini (ECM) kullanmak gerekir. Sabit terimli modelde n tane gölge değişken olduğu için Tam Çoklu Doğrusallık (Perfect Multi-Collinearity) sorunu ile karşı karşıya kalırız. Bu durumda, bazı kısıtlamalarla bu problemi aşmamız mümkündür. Söz konusu kısıtlamalar aşağıdaki gibidir.

$$\sum_{i=1}^n \alpha_i = 0 \text{ yani } \alpha_1 + \alpha_2 + \cdots + \alpha_n = 0$$

$$\alpha_1 = - \sum_{i=2}^n \alpha_i$$

$$\bar{\beta}_0 = \sum_{i=1}^n \alpha_i / n$$

(3.15)

Ortalaması sıfır olan ε_i hata terimleri, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını içermiyor ise modelin EKK yöntemi ile tahmin edilmesi sonucunda tahminciler doğrusal en iyi sapmasızlık özelliklerini taşır¹⁹⁰.

3.1.4. Rassal Etkiler Modeli

Ekonometrik analiz yöntemi olarak panel veri analiz yöntemi tercih edildiğinde birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen farklılıklardan kaynaklanan değişim sabit etkiler modeli (fixed effects) kullanılarak incelenebildiği gibi tesadüfi etkiler modellerinde de birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Bunun temel sebebi sabit

¹⁹⁰ Greene 2008, Aktaran Feyza Arıca...s. 140.

etkiler modellerinde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmek isteniyor olmasıdır¹⁹¹.

Tesadüfi (rassal) etkiler modelinde aşağıda ki genel varsayımların yanı sıra tesadüfi etkiler modeline özgü üç varsayım yapılmaktadır¹⁹².

- Tesadüfi değişkenler μ_i ve u_{it} , her i ve t için birbiriyle korelasyonsuzdur.

$$[E(\mu_i u_{it} = 0)]$$

- μ_i ve u_{it} 'nin ortalamaları sıfırdır.
- u_{it} 'nin varyansı;

$$E(u_{it} u_{it}) = \sigma_u^2 \quad i=i, t=t \text{ ve } 0 \text{ diğer durumlar için}$$

- μ_i 'nin varyansı:
- $$E(\mu_i \mu_i) = \sigma_\mu^2 \quad i=i \text{ ve } 0 \text{ diğer durumlar için.}$$
- u_{it} normal dağılmaktadır. $u_{it} \sim N(0, \sigma_u^2)$.
 - μ_{it} normal dağılmaktadır. $\mu_{it} \sim N(0, \sigma_\mu^2)$.
 - X matrisi deterministiktir.

Bu varsayımlara ek olarak tesadüfi etkiler modeline özgü üç varsayım ise;

- $E(v_{it} | X_i \mu_i) = 0$ ve $u_{it} E(\mu_i | X_i) = E(\mu_i) = 0$

Yukarıda ki varsayımların ilkinde katı dışsallık ikincisinde ise birim etkiler ve açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmadığı ifade edilmektedir.

- $\text{Rank } E(X_i \Omega^{-1} X_i) = K$

Bu varsayım ise X bağımsız değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağlantı olmadığını ifade etmektedir.

- $u_{it} E(u_i u_i | X_i, \mu_i) = \sigma_u^2 I_T$ ve $E(\mu_i^2 | X_i) = \sigma_\mu^2$

Bu varsayımlar artık hata ögesine ait diğer varsayımlardan oluşmaktadır. Özetle bu varsayımlarda homoskedasite, koşulsuz varyansın zamana göre sabit ve otokorelasyonsuz olduğu yer almaktadır.

Yukarıda ki varsayımlar ışığında tesadüfi (rassal) etkiler modelini aşağıda ki gibi oluşturmak mümkündür¹⁹³.

¹⁹¹ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Ö. Kiren Gürler, "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt 44, Sayı 508, 2007, s 41.

¹⁹² Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Basım A.Ş. İstanbul 2012, s 105-106.

¹⁹³ M. Vedat Pazarlıoğlu ve Ö. Kiren Gürler, "Telekomünikasyon Yatırımları ...", s. 42.

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + e_{it} \quad (3.16)$$

Denklem 3.x'de β_{1i} tesadüfi değişken olarak alınıp

$\beta_{1i} = \bar{\beta}_1 + \mu_i$ Eşitliği kullanıldığında başlangıçta ki denklemimiz aşağıda ki şekli almaktadır;

$$Y_{it} = (\bar{\beta}_1 + \mu_i) + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it} \quad (3.17)$$

Eşitlik son olarak aşağıda ki hale gelecektir.

$$= \bar{\beta}_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + (e_{it} + \mu_i) \quad (3.18)$$

Denklem 3.x hata bileşen modelinin genel bir gösterimidir. Tanımlamada kullanılan hata bileşen ifadesi $e_{it} + \mu_i$ teriminden kaynaklanmaktadır. e_{it} tüm hataları gösterirken μ_i bireysel diğer bir ifade ile spesifik hataları, bireysel farklılıkları ve sabit zamana göre bireyler arasında ki değişmeyi gösterir.

4. Döviz Kuru Değişimlerinin İncelendiği Çalışmaları

Bretton Woods sisteminin sabit ama ayarlanabilir kur uygulamalarının sona ermesini izleyen on yıllarda iktisat literatüründe döviz kuru ve dış ticaret arasında ki ilişkiyi açıklamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar döviz kurunda yaşanan oynaklığın dış ticaret üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışmaların farklı sonuçlara ulaştığı görülmektedir¹⁹⁴. İktisat literatüründe döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasında negatif ve pozitif ilişkilerin tespit edildiği çalışmaların olduğu gibi söz konusu değişkenler arasında bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Çalışmamızın bu bölümünde döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasında ilişkiyi analiz eden çalışmalara ve ulaştıkları sonuçlara değinilecektir.

Ayrıca döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerinde yarattığı etkilerin analiz edildiği çalışmalar hakkında literatür özetlenirken seçilen ülke grubu ve kullanılan ekonometrik yöntem belirtilmektedir. Söz konusu ilişkinin ülke bazında araştırıldığı

¹⁹⁴ Marc Auboin and Michele Ruta, *The Relationship Between Exchange Rates and International Trade: A Review of Economic Literature*, World Trade Organization, Staff Working Paper, 2011/17, p. 18.

çalışmaların olduğu gibi ülke grupları bazında yapılan çalışmalarında bulunduğu görülmektedir. Çalışmamızda literatür özetlenirken baz alınacak nokta ilişkinin yönüdür. Kullanılan yöntem ya da ülke grubundan ziyade çalışmanın ulaştığı sonucun teorik olarak döviz kuru değişimleri ile dış ticaret arasında ki ilişkinin yönü hakkındaki bulguları önem arz etmektedir. Bu nedenle literatür özetlenirken sadece Türkiye ekonomisi üzerine yapılmış çalışmalar ile diğer dünya ülke ve ülke grupları üzerine yapılmış olan çalışmalar olmak üzere iki alt başlık kullanılacaktır.

4.1. Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Nezir Köse, Ahmet Ay ve Nurgün Topallı'nın (2008), "Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)"¹⁹⁵. İsimli çalışmalarında 1995-2008 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Türkiye Ekonomisi üzerine yapılan çalışmada Johansen Eş-Bütünleşme Testi, Hata Düzeltme Modeli ve öngörü hatasının varyans araştırması yöntemleri yardımı ile reel döviz kurunda yaşanan değişimlerin Türkiye ihracatı üzerinde ki etkileri analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Reel döviz kuru oynaklığı hem kısa dönemde hem de uzun dönemde Türkiye ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bilal Kargı'nın 2015 yılında yapmış olduğu çalışmada¹⁹⁶ Türkiye ekonomisi üzerinde döviz kuru değişimlerinin etkileri araştırılmıştır. Çalışmada ekonometrik yöntem olarak zaman serisi analizi kullanılmıştır. 1992:01 ile 2014:01 dönemleri arasında aylık verilerin kullanıldığı çalışmanın sonucunda döviz kurunun dış ticaret üzerinde etkili olduğu sonucunda varılmıştır.

Mithat Zeki Dinçer, Füsün İstanbullu Dinçer, Murat Ustaoglu'nun "Reel Effective Exchange Rate Volatilities Impact On Tourism Sector In Turkey: An Empirical Analysis Of 2003-2014"¹⁹⁷. isimli çalışmalarında Türkiye ekonomisi üzerinde döviz kuru oynaklığının turizm gelirleri üzerinde ki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada zaman serisi analizi kullanılmıştır. 2003 ve 2014 yılları arasındaki dönemi kapsayan çalışmanın

¹⁹⁵ Nezir Köse, Ahmet Ay ve Nurgün Topallı, "Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği: (1995-2008)", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, ss. 25-45.

¹⁹⁶Bilal, Kargı. "Time Series Analysis About The Relationship Between Foreign Trade and Exchange Rate in Turkish Economy", *Timisoara Journal of Economics and Business*, Vol: 7, 2015, pp. 123-133.

¹⁹⁷ Mithat Zeki Dinçer, Füsün İstanbullu Dinçer, Murat Ustaoglu, "Reel Effective Exchange Rate Volatilities Impact On Tourism Sector In Turkey: An Empirical Analysis Of 2003-2014", *II. Global Conference on Business, Economics, Management and Tourism*, Prague 30-31 October 2014, Czech Republic.

sonuncunda uzun dönemde döviz kuru oynaklığı ile turizm gelirleri arasında bir ilişki olmadığı ortaya konulmuştur.

Recep Tarı ve Durmuş Çağrı Yıldırım'ın 2009 yılında çeyreklik (3 Aylık) verileri kullanarak yaptıkları çalışmada¹⁹⁸ Türkiye'de döviz kuru değişimleri ile ihracat arasında ki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda, Türkiye'de döviz kuru belirsizliği uzun dönemde ihracat hacmini negatif etkilerken, kısa dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde etkiye sahip olmadığı bulgusunu elde etmişlerdir.

Selim Dönmez ve Murat Ustaoglu' nun (2012) "Exchange-Rate Volatility's Impact on Turkey's Exports: An Empirical Analyze for 1992-2010"¹⁹⁹ isimli çalışmalarında 1992 Ocak ile 2010 Aralık dönemleri arasındaki aylık döviz kuru ve ihracat verilerini kullanarak döviz kuru değişimleri ile ihracat arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Çalışmalarında ulaştıkları sonuca göre Türkiye'de ihracatın döviz kurunda yaşanan değişimlerden etkilenmediği görülmektedir.

Volkan Alptekin ve Doğan Uysal'ın (2012) "Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Uzun Dönemli Etkilerinin Analizi"²⁰⁰ isimli çalışmada aylık veriler kullanılarak Türkiye ekonomisi üzerinde 1992:1 ile 2009:1 dönemi arasında döviz kuru değişimleri ile dış ticaret arasında ki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada sınır testi yöntemi kullanılmış ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Pınar Özbay'ın (1999) "The Effect of Exchange Rate Uncertainty on Exports: A Case Study For Turkey"²⁰¹ isimli çalışmasında çeyreklik veriler kullanılarak 1988'in ikinci çeyreği ile 1997 yılının ikinci çeyreği arasında ki dönemde Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin dış ticaret üzerine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde negatif bir etki yarattığını ancak ithalat ile arasında istatistiki olarak bir ilişki kurulmadığı görülmektedir.

¹⁹⁸ Recep Tarı ve Durmuş, Ç. Yıldırım. "Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama", *Yönetim ve Ekonomi* Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:2, ss. 95-106.

¹⁹⁹ Selim Dönmez ve Murat Ustaoglu, "Exchange-Rate Volatility's Impact on Turkey's Exports: An Empirical Analyze for 1992-2010", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol: 41, 2012, ss. 168-176.

²⁰⁰ Volkan Alptekin ve Doğan Uysal, "Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Uzun Dönemli Etkilerinin Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2012, ss. 1-22.

²⁰¹ Pınar Özbay, *The Effect of Exchange Rate Uncertainty On Exports: A Case Study For Turkey*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Departmanı, Ankara 1999.

Adnan Kasman ve Saadet Kasman'ın (2005) "Exchange Rate Uncertainty in Turkey and its Impact on Export Volume"²⁰² isimli çalışmasında döviz kuru oynaklığının Türkiye'nin temel ticaret partnerlerine olan ihracatını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışma 1982 ile 2001 yılları arasında ki dönemi kapsamaktadır ve ulaşılan sonuçlara göre döviz kuru oynaklığı Türkiye ihracatını pozitif yönde etkilemektedir.

Murat Karagöz ve Çetin Doğan'ın 2005 yılında yaptıkları çalışmada²⁰³ Türkiye'de döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerinde ki etkileri araştırmışlardır. Çalışmada 1995 Ocak ile 2004 Haziran dönemi arasında ki aylık veriler kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre döviz kuru değişimleri ile ihracat ve ithalat arasında bir ilişki gözlemlenememiştir.

Erdal Demirhan ve Banu Demirhan,(2010) "The Dynamic Effect of ExchangeRate volatility on Turkish Exports: Parsimonious Error-Correction Model Approach"²⁰⁴ isimli çalışmalarında döviz kuru oynaklığının Türkiye ihracatı üzerinde yarattığı etkileri araştırmışlardır. 2001 yılı ile 2010 yılları arasında ki aylık verilerin kullanıldığı çalışmada hem kısa dönemde hem de uzun dönemde döviz kurlarının sabitliği Türkiye ihracatı üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

Tablo 3.4: Türkiye Üzerinde Yapılmış Çalışmalar

Yazarlar	Analiz Dönemi	Sonuç
Pınar Özbay (1999)	1988:2-1997:2 (Aylık) Zaman Serisi	Döviz kuru değişimleri ihracatı negatif yönde etkilemekte, ithalat ile ise istatistiki olarak bir ilişki bulunmamaktadır.
Adem Kasman ve Saadet Kasman (2005)	1982-2001 Zaman Serisi	Döviz kuru oynaklığı ihracatı pozitif yönde etkilemektedir.
Murat Karagöz ve Çetin Doğan (2005)	1995:1-2004:6 (Aylık) Zaman Serisi	Döviz kuru değişimleri ile ihracat ve ithalat arasında bir ilişki gözlemlenememiştir.
Nezir Köse, Ahmet Ay ve Nurgül Topallı (2008)	1995-2008 Johansen Eş Bütünleşme ve Hata Düzeltme	Döviz kuru oynaklığı Türkiye ihracatı üzerinde hem kısa ve uzun dönemde negatif etki yaratmıştır.
Recep Tarı ve Durmuş Çağrı Yıldırım (2009)	1989:1-2007:3 (Çeyreklik) Johansen Eş Bütünleşme	Döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerine uzun dönemde negatif etkisi olduğu, kısa dönemde ise etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

²⁰² Adnan Kasman ve Saadet Kasman, "Exchange Rate Uncertainty in Turkey and its Impact on Export Volume", METU Studies in Development, Vol: 32, 2005, ss. 41-58.

²⁰³ Murat Karagöz ve Çetin Doğan, "Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2005, ss. 219-228.

²⁰⁴ Erdal Demirhan ve Banu Demirhan, "The Dynamic Effect of ExchangeRate volatility on Turkish Exports: Parsimonious Error-Correction Model Approach", *Panoeconomicus*, Vol: 62, Issue: 4, 2015, pp. 429-451.

Selim Dönmez ve Murat Ustaoglu (2012)	1992-2010 (Aylık) Zaman Serisi	İhracat döviz kuru değişimlerinden etkilenmemektedir.
Volkan Alptekin ve Doğan Uysal (2012)	1992-2009 (Aylık) Sınır Testi	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.
Mithat Zeki Dinçer vd., (2014)	2003-2014 Zaman Serisi	Kur değişimleri ile turizm gelirleri arasında bir ilişki yoktur
Bilal Kargı (2015)	1992-2014 (aylık) Zaman Serisi	Döviz kuru değişimleri ile ihracat arasında ilişki bulunmaktadır.
Erdal Demirhan ve Banu Demirhan (2015)	2001-2010 (Aylık) Johansen Eş Bütünleşme	Döviz kurunun sabitliği Türkiye ihracatı üzerine pozitif etki yaratmaktadır.

4.2. Diğer Ülke ve Ülke Grupları Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Roberto Alvarez, Micheal Doyle ve Ricardo A. Lopez'in 2009 yılında yapmış oldukları çalışmada²⁰⁵ döviz kuru oynaklığının geniş ihracat malları ve yoğunlaşmış ihracat malları üzerinde yarattığı etkiyi araştırmışlardır. Ulaştıkları sonuçlara göre döviz kuru oynaklığı ihracat üzerinde olumsuz etki yarattığı ortaya konulmuştur. Ayrıca politikacıların döviz kuru rejimi tercihinde bulunurken, kur değişimlerinin potansiyel olarak ülkelerin dar bir mal gurubuna daha bağımlı hale gelebileceğini göz ardı etmemeleri gerekmektedir önermesinde bulunmuşlardır.

Mohammed B. Yusoff ve Ahmed Hossain Sabit'in 2015 yılında yaptıkları çalışmada²⁰⁶ döviz kuru oynaklığının Çin'in milli gelir düzeyi ve Güney Doğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ülkeleri ile gerçekleştirdikleri dış ticaret üzerinde yarattığı etkiler araştırılmıştır. Genelleştirilmiş Momentler Yönteminin kullanıldığı çalışmada ASEAN ülkeler (Malezya, Singapur, Endonezya, Filipinler ve Tayland) için panel analiz yöntemi uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre döviz kuru oynaklığı ihracatı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca döviz kuru oynaklığının yarattığı olumsuz etkinin inelastic olduğu yani döviz kuru değişimlerinde yaşanan %1'lik artışın ihracat üzerinde %0,21'lik bir artışa neden olduğu belirtilmiştir.

Myint Moe Chit, Marian Rizov ve Dirk Willenback'un 2008 "Exchange Rate Volatility and Exports: New Empirical Evidence from the Emerging East Asian

²⁰⁵ Roberto, Alvarez; Micheal, Doyle and Ricardo, A. Lopez. "Financial Stability, Monetary Policy and Central Banking: An Overview", Central Bank of Chile Working Papers, No: 554, 2009, p. 7.

²⁰⁶ Mohommed, B. Yusoff and Ahmed, Hossain "The Effects of Exchange Rate Volatility on ASEAN-China Bilateral Exports", *Journal of Economics Business and Management*, Vol: 3, No: 5, 2015, pp. 469-484.

Economies”²⁰⁷ adlı çalışmalarında zaman serisi analizi kullanılarak 1970-2011 yılları arasında döviz kuru oynaklığı ile Hindistan’ın dış ticareti arasında ki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda Hindistan’ın ihracatının döviz kuru oynaklığından olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Benson U. Omojimate ve Godwin Akpokdje’nin 2010 yılında²⁰⁸ Afrika Mali Topluluğu (CFA)’na dahil olan ülkeler ve dahil olmayan ülkeler üzerinde döviz kuru oynaklığının yarattığı etkileri incelemişlerdir. CFA’ya dahil olan ülkeler Brundi, Kamerun, Afrika Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Ekvator Ginesi, Gabon ve Toga iken, CFA’ya dahil olmayan ülkeler ise Gana, Lesoto, Malavi, Nijerya, Güney Afrika, Sierra Leone, Uganda ve Zambiya olarak belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda döviz kuru oynaklığının CFA’ya dahil olan ve olmayan tüm ülkelerde dış ticaret üzerinde olumsuz etkiler yarattığı sonucuna varılmıştır.

Stephen Hall vd, nin 2010 yılında yapmış oldukları çalışmada²⁰⁹ döviz kuru oynaklığının ihracat üzerine etkilerini araştırmışlardır. Çalışmalarında yükselen piyasa ekonomileri ve diğer gelişmekte olan ülkeler olmak üzere iki ülke gurubu yer almaktadır. Bu çalışmada Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ve zamanla değişen katsayı yöntemi (TVC) yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Imre Ferto ve Josef Fogarasi’nin (2011) “On Trade Impact of Exchange Rate Volatility and Institutional Quality: The Case of Central European Countries”²¹⁰, isimli çalışmalarında döviz kuru oynaklığının Merkez Avrupa Ülkelerinin tarımsal ürün ihracatlarını negatif yönde etkileyip etkilemediği araştırmışlardır. Analize dâhil olan ülkeler Polanya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Slovenya ve Slovakya’dır. Analiz dönemi 1999-2008 yılları arasında ki dönemi kapsamaktadır. Çalışmada panel veri

²⁰⁷ Myint Moe Chit, Marian Rizov and Dirk Willenback, “Exchange Rate Volatility and Exports: New Empirical Evidence from the Emerging East Asian Economies”, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/9014/> MPRA Paper No. 9014.

²⁰⁸ Benson U. Omojimate ve Godwin Akpokdje. “A Comparative Analysis of the Effect of Exchange Rate Volatility on Exports in the CFA and Non-CFA Countries of Africa”, *Journal of Social Sciences*, Vol: 24, No: 1, 2010, pp.-. 23-31.

²⁰⁹ Stephen, Hall; Georage Hondroyiannis; P.A.V.B. Swamy; George Tavlas and Michael Ulan. “Exchange-Rate Volatility and Export Performance: Do Emerging Market Economies Resemble Industrial Countries or other Developing Countries?,” *Economic Modelling*, Vol: 27, Issue: 6, 2010, pp. 1514-1521

²¹⁰ Imre Fertö and Jozsef Fogarasi, “On Trade Impact of Exchange Rate Volatility and Institutional Quality: The Case of Central European Countries”, *123. EAAE Seminar*, Dublin 23-24.02.2012, p. 140.

analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre döviz kuru oynaklığının ihracatçıları olumsuz etkiledikleri ortaya konulmuştur.

Silvana Tereyro'nun (2007) "On the Trade Impact of Nominal Exchange Rate Volatility" isimli çalışmasında 1970-1997 dönemini kapsayan çalışmasında döviz kurlarında yaşanan değişimlerin ihracat akımları üzerinde bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Diğer bir ifade ile döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasında uzun dönemde bir ilişki tespit edilememiştir²¹¹.

Christopher F. Baum ve Mustafa Çağlayan'ın (2009), "The volatility of international trade flows and exchange rate uncertainty"²¹² isimli çalışmalarında döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasında ki ilişki incelenmiştir. Çalışma 22 ülke üzerinde uygulanmış ve 1980-2006 yılları arasında ki veriler kullanılmıştır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılmış ve döviz kuru değişimlerinin ticaret akımlarının oynaklığı üzerinde önemli etkileri olduğu ortaya konulmuştur.

Dimitrios Serenis ve Nicholas Tsounis' in "Exchange Rate Volatility and Foreign Trade: The case for Cyprus and Croatia"²¹³ isimli çalışmalarında Hırvatistan ve Kıbrıs arasında ki dış ticaretin döviz kurunda yaşanan değişimlerin etkisi araştırılmıştır. Çalışma 1990 birinci çeyreğinden 2012 yılı birinci çeyreği arasında üçer aylık veriler kullanılarak zaman serisi analizi yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre uzun dönemde döviz kuru oynaklığının hem Hırvatistan hem de Kıbrıs'ın ihracatı üzerinde etkili olmadığı sonucunda ulaşılmıştır.

Zahoor Hussain Javed ve Muhammad Farooq'un "Economic Growth and Exchange Rate Volatility in Case of Pakistan"²¹⁴ isimli çalışmalarında üçer aylık veriler kullanılarak 1982 yılının birinci çeyreği ile 2007 yılının dördüncü çeyreği arasında ki dönemde döviz kuru oynaklığının Pakistan'ın makroekonomik verileri üzerinde yarattığı etkiler araştırılmıştır. Çalışmada ulaşıldıkları sonuca göre döviz kuru oynaklığı Pakistan'ın ihracatı üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.

²¹¹ Silvana Tenreyro, "On the Trade Impact of Nominal Exchange Rate Volatility", *Journal of Development Economics*, Vol: 82, 2007, pp. 485-508.

²¹² Christopher F. Baum and Mustafa Çağlayan , "The volatility of international trade flows and exchange rate uncertainty", *Journal of International Money and Finance*, No: 21, Vol: 2, 2002, pp. 481-496.

²¹³ Dimitrios Serenis and Nicholas Tsounis. "Exchange Rate Volatility and Foreign Trade: The case for Cyprus and Croatia", *Procedia Economics and Finance*, Vol: 5, 2013, pp. 677-685.

²¹⁴ Zahoor Hussain Javed and Muhammad Farooq, "Economic Growth and Exchange Rate Volatility in Case of Pakistan", *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, Vol: 7, Issue: 2, pp. 112-118.

Olugbenga A. Onafowora ve Oluwale Owoye'nin "Exchange rate volatility and export growth in Nigeria"²¹⁵ isimli çalışmalarında üçer aylık veriler kullanılarak 1980 yılı 2001 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde Nijerya'nın A.B.D. ye gerçekleştirildiği ihracatın döviz kuru oynaklığından etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Çalışmalarında zaman serisi analizi kullanılmış, eşbütünleşme ve hata düzeltme yöntemlerine başvurulmuştur. Çalışmanın sonucunda söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur.

Joseph P. Byrne, Julia Darby, Ronald MacDonald'ın (2008), "US trade and exchange rate volatility: A real sectoral bilateral analysis"²¹⁶ isimli çalışmalarında Amerika'nın dış ticaretinin döviz kuru oynaklığına nasıl tepki gösterdiğini araştırmışlardır. Homojen mallar ve farklılaştırılmış mallar olmak üzere bir ayrıma gidilmiştir. Ayrıca hem ithalat hem de ihracat açısından her sektörde döviz kuru oynaklığının olumsuz etkiler yarattığı görülmektedir. Ancak özellikle farklılaştırılmış ihracat mallarında söz konusu etkinin daha büyük olduğu vurgulanmaktadır.

Glauco de Vitan ve Andrew Abbottn, "The Impact Of Exchange Rate Volatility On U.K Exports To Eu Countries"²¹⁷ isimli çalışmalarında İngiltere'nin 14 Avrupa Ülkesi olan dış ticaretinin döviz kuru oynaklığından nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Çalışmada 1993 yılından 2001 yılına kadar olan aylık veriler üzerinden hareket edilmiştir. Sonuç olarak döviz kuru oynaklığının kısa dönemde İngiltere'nin Avrupa ülkelerine ihracatını etkilemediği ancak uzun dönemde negatif etkinin gözlemlendiği yönündedir.

Celal Kızıldere, Burhan Kabadayı ve Ömer Selçuk Emsen'in 2013 yılındaki çalışmalarında²¹⁸ döviz kuru oynaklığının yükselen ekonomiler adında gruplandıkları ülkelerin dış ticaretleri üzerinde yarattığı etkileri analiz etmişlerdir. Bu çalışmada seçilen ülke gurubu Standard and Poor's (S&P) kredi derecelendirme kuruluşunun yükselen ekonomiler başlığı altında ele aldığı ülke gurubundan yola çıkmıştır. İhracat ve ithalat olmak üzere iki model kurularak elde edilen sonuçlar ışığında yükselen ekonomilerin

²¹⁵ Olugbenga A. Onafowora and Oluwale Owoye, "Exchange rate volatility and export growth in Nigeria", *Applied Economics*, 2011, <http://www.tandfonline.com/loi/raec20>.

²¹⁶ Joseph P. Byrne, Julia Darby and Ronald MacDonald "US trade and exchange rate volatility: A real sectoral bilateral analysis", *Journal of Macroeconomics*, Vol: 30, Issue: 1, 2008, pp. 238-259.

²¹⁷ Glauco de Vitan and Andrew Abbottn, "The Impact Of Exchange Rate Volatility on UK Exports to EU Countries", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol: 51, No: 1, 2004.

²¹⁸ Celal, Kızıldere; Burhan, Kabadayı ve Ömer, S. Emsen, "Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, 2013, pp. 41-54.

ihracatını uzun ve kısa dönemde etkileyen en önemli değişken ithalat olarak belirlenmiştir. Bu nedenle yükselen ekonomilerin ihracatlarının ithalata bağımlı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yükselen ekonomilerin ithalatını etkileyen en önemli değişkenin gelir düzeyi olduğu ortaya konulmuştur.

Augustine C. Arize, Thomas Osang, Daniel J. Slottje'nin (2008) "Exchange-rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade"²¹⁹ isimli çalışmalarında Latin Amerika ülkeleri üzerine çeyreklik verileri kullanarak 1971 ve 2004 yılları arasında döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde ki etkilerini araştırmışlardır. Yazarlar çalışmalarında eş-bütünleşme analizi kullanmışlardır. Ulaştıkları sonuca göre sekiz Latin Amerika ülkesinde döviz kuru değişimlerinin yani döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde önemli negatif etki yarattığı ortaya konulmuştur.

Elif Güneren Genç ve Okşan Kibritçi Artar'ın (2014), "The Effect Of Exchange Rates On Exports And Imports Of Emerging Countries"²²⁰ isimli çalışmalarında eş bütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir. 1985-2012 yılları arasında yıllık veriler kullanılarak gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptıkları çalışmanın sonucunda ihracat-ithalat ve döviz kuru değişimleri arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

Alessandro Nicita (2013), "Exchange Rates, International Trade And Trade Policies"²²¹ isimli çalışmasında panel veri analizi yöntemini kullanmıştır. Sabit etkiler (Fixed Effect's) modelinin tercih edildiği çalışmada 100 ülke üzerinde 1993-2013 yılları arasında ki veriler kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre döviz kurunda ki düşüşlerin ihracatı teşvik ettiği ithalatı ise sınırladığı görülmüştür. Ayrıca çalışmada ilgi çekici sonuçlardan biriside döviz kurlarındaki belirsizliğin dünya ticaretini %1 oranında etkilediği belirtilmiştir.

Dimitrios Asteriou, Kaan Masatci, Keith Pilbeam'ın (2015), "Exchange rate volatility and international trade: International evidence from the MINT countries"²²² isimli çalışmalarında döviz kuru oynaklığı ve ithalat-ihracat arasında ki ilişki

²¹⁹ Augustine C. Arize, Thomas Osang and Daniel J. Slottje, "Exchange-rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade", *International Review of Economics and Finance*, Vol: 17, 2008, pp. 33–44.

²²⁰ Elif Güneren Genç ve Okşan Kibritçi Artar, "The Effect Of Exchange Rates On Exports And Imports Of Emerging Countries", *European Scientific Journal*, Vol: 10, No: 13, 2014.

²²¹ Alessandro Nicita, *Exchange Rates, International Trade And Trade Policies*, Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series, No: 56, p. 25.

²²² Dimitrios Asteriou, Kaan Masatci and Keith Pilbeam, "Exchange rate volatility and international trade: International evidence from the MINT countries", *Economic Modelling* 58 (2016), ss. 133–140.

araştırılmıştır. Araştırmayı MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) ülkeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. 1995-2012 yılları arasında aylık verilerin kullanıldığı çalışmada döviz kuru oynaklığı GARCH yöntemi ile hesaplanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre uzun dönemde Türkiye ihracatı ve ithalatı üzerinde döviz kuru oynaklığının etkisi olmadığı görülmüştür. Özellikle Endonezya ve Meksika ekonomilerinde kısa dönemde döviz kuru oynaklığının etkisi gözlemlenmiştir.

Sijia Zhang ve Joseph Buongiorno'nun (2009), "Exchange Rate Volatility Impacts on Export Volume and Price of U.S. Forest Products"²²³ isimli çalışmalarında Amerika'nın sekiz orman ürününün dokuz farklı ülkeye gerçekleştirdiği ihracatın döviz kuru oynaklığına gösterdiği tepkiyi analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde olumsuz etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Serge Rey'in "Effective Exchange Rate Volatility and MENA Countries' Exports to the EU"²²⁴ adlı çalışmasında nominal ve reel döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde ki etkisini 6 MENA (Orta Afrika ve Kuzey Afrika Ülkeleri) ve Avrupa Birliği üyesi 15 ülke üzerinde araştırmıştır. Eş-bütünleşme analizinin sonuçlarına göre 4 ülkede (Cezayir, Mısır, Tunus ve Türkiye) döviz kuru oynaklığının etkisi negatif iken, İsrail ve Fas için pozitif olarak tespit edilmiştir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise daha karışık sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 3.5: Ülke Grupları Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Yazarlar	Analiz Dönemi	Sonuç
Glauco de Vitan ve Andrew Abbottn (2004)	1993-2001 (Aylık) Panel Analiz	Döviz kuru oynaklığının kısa dönemde İngiltere'nin Avrupa ülkelerine ihracatını etkilemediği ancak uzun dönemde negatif etkinin gözlemlendiği yönündedir.
Serge Rey (2006)	1970:1-2002:4 Eş Bütünleşme	Cezayir, Mısır, Tunus ve Türkiye'de döviz kuru oynaklığının etkisi negatif iken, İsrail ve Fas için pozitif olarak tespit edilmiştir.
Silvana Tenreyro (2007)	1970-1997 Panel Analiz	Döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasında uzun dönemde bir ilişki tespit edilememiştir.
Olugbenga A. Onafowora ve Oluwole Owoye (2008)	1980:1-2001:4 (Çeyreklik) Eş Bütünleşme ve Hata Düzeltme	Döviz kuru oynaklığı ve dış ticaret arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur.
Joseph P. Byrne, Julia Darby, Ronald	1989-2001 Panel Analiz	Hem ithalat hem de ihracat açısından her sektörde döviz kuru oynaklığının olumsuz etkiler

²²³ Sijia Zhang ve Joseph Buongiorno, "Exchange Rate Volatility Impacts On Export Volume And Price Of U.S. Forest Products", GA. Athens (GA): Center for Forest Business, Warnell School of Forestry and Natural Resources, University of Georgia. Center for Forest Business Publication No. 30.

²²⁴ Serge Rey, "Effective Exchange Rate Volatility And Mena Countries' Exports To The EU", Journal of Economic Development, No:23, Volume 31, Number 2, December 2006.

MacDonald (2008)		yarattığı görülmektedir. Ayrıca, özellikle farklılaştırılmış ihracat mallarında söz konusu etkinin daha büyük olduğu vurgulanmaktadır.
Augustine C. Arize, Thomas Osang, Daniel J. Slottje (2008)	1971-2004 Panel Analiz	Sekiz Latin Amerika ülkesinde döviz kuru değişimlerinin yani döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde önemli negatif etki yarattığı ortaya konulmuştur.
Myint Moe Chit, Marian Rizov ve Dirk Willenback (2008)	1979-2011 Eş Bütünleşme	Döviz kuru oynaklığı Hindistan'ın ihracatını olumsuz etkilemektedir.
Sijia Zhang ve Joseph Buongiorno (2009)	1989-2007 (Aylık) ADL Model	Döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde olumsuz etkisi olduğu ortaya konulmuştur.
Zahoor Hussain Javed ve Muhammad Farooq (2009)	1982:1-2007:4 (Çeyreklik)	Döviz kuru oynaklığı Pakistan'ın ihracatı üzerinde pozitif etki yaratmaktadır.
Christopher F. Baum ve Mustafa Çağlayan (2009)	1980-2006 Panel Veri	Döviz kuru oynaklığının ticaret akımları üzerinde önemli etkiler yarattığı tespit edilmiştir.
Roberto Alvarez, Micheal Doyle ve Ricardo A. Lopez (2009)	1972-2001 OLS	Döviz kuru oynaklığı ihracat üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ayrıca, kur değişimleri ülkelerin dar bir mal grubuna bağımlılık düzeyini arttırabilir.
Benson U. Omojimate ve Godwin Akpokdje (2010)	Panel Analiz	Hem CFA ülkeleri hem de CFA'ya dahil olmayan Afrika ülkelerinin ihracatları üzerinde döviz kuru oynaklığı negatif etki yaratmaktadır.
Stephen Hall and etc. (2010)	GMM ve TVC	Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Imre Ferto ve Josef Fogarasi (2011)	1999-2008 Panel Veri	Döviz kuru oynaklığı ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir.
Alessandro Nicita (2013)	1993-2013 Panel Analiz	Döviz kurunda ki düşüşlerin ihracatı teşvik ettiği ithalatı ise sınırladığı görülmüştür.
Dimitrios Serenis ve Nicholas Tsounis (2013)	1990:1-2012:1 (Çeyreklik) Zaman Serisi	Uzun dönemde döviz kuru oynaklığının hem Hırvatistan hem de Kıbrıs'ın ihracatı üzerinde etkili olmadığı sonucunda ulaşılmıştır.
Celal Kızıldere, Burhan Kabadayı ve Ömer Selçuk Emsen (2013)	1991-2010 Panel Analiz	Yükselen ekonomilerin ihracatını uzun ve kısa dönemde etkileyen en önemli değişken ithalat olarak belirlenmiştir.
Elif Güneren Genç ve Okşan Kibritçi Artar (2014)	1985-2012 Eş Bütünleşme	İhracat-ithalat ve döviz kuru değişimleri arasında uzun dönemde eş-bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucu ortaya konulmuştur.
Mohammed B. Yusoff ve Ahmed Hossain Sabit (2015)	1992-2011 Panel Analiz	Döviz kuru oynaklığı ASEAN ülkelerinin Çin'e olan ihracatını olumsuz etkilemektedir.
Dimitrios Asteriou, Kaan Masatci, Keith Pilbeam (2015)	1995-2010 (Aylık) Panel Analiz	Türkiye ihracatı ve ithalatı üzerinde döviz kuru oynaklığının etkisi olmadığı görülmüştür. Ayrıca, Endonezya ve Meksika ekonomilerinde kısa dönemde kuroynaklığının etkisi gözlemlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerinde yarattığı etkilerin araştırıldığı çalışmaların teorik olarak söz konusu ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü net olarak ifade etmediği görülmektedir. Döviz kurundaki belirsizliğin dış ticaret üzerinde negatif etki yarattığının tespit edildiği çalışmalar bulunduğu gibi, değişkenler arasında bir ilişkinin bulunmadığı çalışmalar da görülmektedir. Bu nedenle teorik olarak net bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Her çalışma inceleme alanı ve kullandığı yöntemler özelinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla çalışmamızın ulaştığı sonuçlarda bu açıdan değerlendirildiğinde inceleme alanı ve dönemi özelinde değerlendirilmelidir.

5. Panel Veri Analiz Bulguları

Döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerine etkilerinin araştırıldığı iktisat literatüründe çalışmamıza dayanak olarak kullandığımız Benson U. Omojimate ve Godwin Akpokdje (2010) ile Celal Kızıldere, Burhan Kabadayı ve Ömer Selçuk Emsen (2013) çalışmalarında başvurulduğu gibi dış ticaret ihracat ve ithalat denklemi olmak üzere iki farklı modelde ifade edilmiştir. Bu modeller, aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$\textbf{Model 1: } X_{i,t} = \alpha_i + \beta_1 VOLREER_{i,t} + \beta_2 M_{i,t} + \beta_3 GDPX_{i,t} + \beta_4 F_{i,t} + u_{i,t}$$

$$\textbf{Model 2: } M_{i,t} = \theta_i + \delta_1 VOLREER_{i,t} + \delta_2 GDP_{i,t} + v_{i,t}$$

Çalışmada yukarıda belirtildiği üzere döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerine etkileri araştırılmıştır. Birinci modelde ihracat üzerinde döviz kuru oynaklığı ele alınırken, ithalat, ihracattan arındırılmış gayrisafi yurtiçi hâsıla ve dış gelir değişkenleri kontrol değişkenleri ele alınırken, ikinci model ithalat üzerinde döviz kuru oynaklığı ele alınırken yalnızca Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla değişkeni kontrol değişkeni olarak belirlenmiştir.

Tablo 3.6: Özet İstatistikler

	Ortalama	Std. Hata	Ortanca	Std. Sapma
X	176.81	14.47	83.48	288.02
M	156.80	12.85	73.77	255.73
GDP	539.02	54.86	214.05	1091.66
GDPX	362.20	41.62	126.11	828.31
F	32953.20	198.48	33594.14	3949.66
VOLREER	4820.94	1710.24	4.50	34033.40
	Basıklık	Çarpıklık	En Küçük	En Büyük
X	29.79	4.85	2.16	2475.70
M	29.94	4.81	2.66	2191.44
GDP	40.06	5.72	7.63	10351.11
GDPX	39.53	5.65	-282.18	7875.41
F	-0.87	-0.55	25088.33	37692.93
VOLREER	96.89	9.35	0.03	433619.44

Yukarıdaki Tablo 3.6' da çalışmada kullanılan serilere ilişkin özet istatistiklere bakıldığında öncelikle tüm ülkeler bir arada düşünüldüğünde ortalama 176.81 milyar ABD doları ihracata, 156.8 Milyar ABD doları ithalata sahip oldukları söylenebilir. Ülkelerin ortalama gayrisafi yurtiçi hasılası 539.02 milyar ABD doları iken, ihracattan arındırılmış gayrisafi yurtiçi hasıla ortalamaları 362.2 milyar ABD doları olmuştur. Bunun yanında ülkelerin dış gelir ortalamaları 32953.2 milyar dolardır. Tüm seri ele alındığında oynaklık ortalama değeri ise 4820.94 olarak tahmin edilmiştir.

Serilerin simetriklik durumunu gösteren çarpıklık değerine bakıldığında F dışındaki tüm serilerin sağa çarpık bir yapıda olduğu, F serisinin ise hafif sola çarpık bir yapı sergilediği söylenebilir. Serilerin normal dağılıma göre basıklık veya sivrilik durumunu gösteren basıklık değerlerine göre çarpıklık katsayılarına benzer olarak yalnız F değişkeninin normal dağılıma göre daha basık bir yapı sergilediği, bunun dışındaki tüm değişkenlerin normal dağılıma göre daha sivri bir yapıda olduğu söylenebilir.

Çalışmada farklı karakteristiklerde ülkeler seçildiğinden serilerdeki değişim göze çarpmaktadır. Buna göre ihracat değişkeni en küçük 2003 yılında Tanzania'da 2.16 milyar ABD doları olarak gerçekleşmişken, bu değişken 2014 yılında Çin'de 2475.7 milyar ABD doları ile en yüksek değerine ulaşmıştır. İthalat değişkenine bakıldığında serilerin 2.66 milyar ABD doları ile 2191.44 milyar ABD doları arasında değişim gösterdiği

görülmektedir. İhracat değerlerinde paralel olarak en küçük ithalat değeri 2003 yılında Tanzanya'da en yüksek ithalat değeri ise 2014 yılında Çin'de gözlemlenmiştir. GDP değişkeni ise en küçük 7.63 milyar ABD doları ile 2003 yılında Gana'da en yüksek 10351.11 milyar ABD doları ile 2014 yılında Çin'de gerçekleşmiştir. GDPX değişkenine bakıldığında benzer olarak 2014 yılında Çin'de 7875.41 milyar ABD doları olarak, Singapur'da ise 2014 yılında -282.18 milyar ABD doları olarak hesaplanmıştır. F değişkeni olarak tüm ülkeler için G8 Ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasıla değerleri toplamı alınmıştır. Tahmin edilen oynaklık değerlerinde ise en küçük değer 2011 yılında Gana'da en yüksek değer ise 2014 yılında İran'da mevcut olduğu söylenebilir.

5.1. İhracat Denkleminin Bulguları

Çalışmada panel veri modeli kurulmadan önce serilerin durağanlığı araştırılmıştır. Durağanlık araştırması ise serilerde yatay kesit bağımlılığın varlığına göre birinci ve ikinci jenerasyon birim kök testleri olarak farklılaşmaktadır. Bu nedenle öncelikle durağanlığın araştırılması için uygun testin belirlenmesi amacıyla yatay kesit bağımlılığı araştırılmıştır. Burada çalışmada kullanılan serilerin zaman boyutunun, T, 12 yıl olması ve birim sayısının, N, 33 olmasından kaynaklı N>T durumu için geçerli olan Pesaran (2004) testi kullanılmıştır²²⁵. Model 1'e ilişkin test sonuçları Tablo 3'de belirtilmiştir.

Tablo 3.7: İhracat Denklemi (Model 1)'e İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı

VOLREER	0.0001 (0.2830)*	Sabit	10.7135 (0.0000)*
M	1.0994 (0.0000)*	R2	0.9808
GDPX	-0.0070 (0.2860)*	F-Test	3637.2300 (0.0000)*
F	-0.0001 (0.7110)*	Pesaran (2004) Testi	3.9700 (0.0001)*

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.7'den görüldüğü üzere kurulan modele ilişkin Pesaran (2004) test istatistiği 3.97 ve bu test istatistiğine ilişkin p-olasılık değeri 0.0001 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığının olmadığı boş hipotezi %99 güven düzeyinde reddedilmiştir. Sonuç olarak serilerin durağanlığının araştırılması için ikinci jenerasyon birim kök testlerinin kullanılması gerektiği ortaya konulmuştur.

²²⁵ M. Hassem, Pesaran. "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", Discussion Paper No. 1240, 2004.

5.1.1. Birim Kök Test Bulguları

Pesaran (2007) testi ikinci jenerasyon testleri arasında literatürde sıklıkla kullanılan testler arasındadır²²⁶. Bu test için kurulan;

- Yalnız sabitli
- Sabitli ve trendli.

Tablo 3.8: Model 1'e İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları

	Gecikme sayısı	Sabitli	Sabitli ve Trendli
		t istatistiği	t istatistiği
X	0	-0.950 (1.000)*	-1.268 (1.000)*
DX	0	-1.984 (0.082)*	-2.103 (0.791)*
VOLREER	1	-2.552 (0.000)*	-2.617 (0.032)*
M	1	-2.437 (0.000)*	1.700 (1.000)*
GDPX	1	-2.107 (0.021)*	-1.465 (1.000)*
F	2	-2.997 (0.000)*	-3.340 (0.000)*

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.8' den görüldüğü üzere X değişkenine ilişkin yalnız sabitli model ile sabitli ve trendli modelde hesaplanan test istatistiğine ilişkin p olasılık değeri 1 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla X değişkeni için birim kökün varlığı boş hipotezi reddedilmemiştir. Bu nedenle bu değişkene ilişkin birinci sıra fark (DX) alınarak test yenilenmiş ve sabitli modelde %90 güven düzeyinde birim kökün varlığı boş hipotezi reddedilmiştir.

Diğer taraftan VOLREER, M, GDPX ve F değişkenlerine bakıldığında sabitli modelde hesaplanan test istatistiklerine ilişkin p olasılık değerlerinin 0.1'den küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlere ilişkin birim kökün varlığı boş hipotezi düzeyde reddedilmiştir. Sonuç olarak kurulan modelde X değişkeni birinci sıra farkı alınarak, diğer değişkenler ise düzeyde dâhil edilmiştir.

²²⁶ M. Hassem, Pesaran. "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross- Section Dependence". Journal of Applied Econometrics, Vol:22, No: 2, 2007, pp. 265-312.

5.1.2. Hausman Testi Bulguları

Panel veri modelleri sabit etkiler veya rassal etkiler modeli olarak iki ayrı yapıda ele alınabilir. Hausman çalışmasında, sabit etkiler modeline ilişkin parametre tahmin edicileri ile rassal etkiler modelinin parametre tahmin edicileri arasındaki farka ilişkin bir test geliştirmiştir. Bu amaçla Genelleştirilmiş En Küçük Kareler tahmin edicisi ile grup içi tahmin ediciyi karşılaştırmıştır. Oluşturulan test istatistiği asimptotik olarak dağılımına sahiptir. Teste ilişkin boş ve alternatif hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur.

H_0 : Birey etkileri rassaldır.

H_1 : Birey etkileri sabittir.

Tablo 3.9: İhracat Denklemi (Model 1) Hausman Testi Sonuçları

	Katsayılar			
	b	B	b-B	Sgrt (diag(V_b- V_B)
	SABİT ETKİ	TESADÜFİ ETKİ	FARK	S.E
VOLREER	-0,0000349	-0,0000188	-0,0000161	0,0000751
M	0.3190929	0,1479813	0.1711116	0,0491038
GDPX	-0,0738671	-0,0099145	-0,639526	0,0121023
F	0,00002261	0,00002211	0,0000491	0,0003584
χ^2	42,28			
Prob	0,00000			

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Buna göre oluşturulan test istatistiği 0'a yakın p olasılık değeri ile 42.28 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla birey etkilerinin rassal olduğu boş hipotezi reddedilerek sabit etkiler modeli geçerli bulunmuştur.

Diğer bir yaklaşımla incelenen yatay kesit verileri geniş bir popülasyondan rassal yöntemler ile toplanmışsa, örneklem bütün popülasyonu kapsayacak kadar geniş olmadığından bireylere ait özel etkilerin yatay kesit gözlemleri boyunca rassal olarak ele almak daha uygun olabilir²²⁷. Ekonometrik olarak, rassal etki gözlenen açıklayıcı değişkenlerle gözlemlenmeyen etki arasındaki korelasyonun olmadığına tekabül etmektedir. Bu çerçevede sabit etki ifadesi genel olarak c_i 'nin rassal olmadığı anlamına gelmemektedir. Sabit etkiler gözlemlenmeyen etki ile gözlenen açıklayıcı değişkenlerin

²²⁷ Karabulut, R. "Hisse Senedi Getirilerinin Panel Veri Analizi İle Tahmini: İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Bir İnceleme", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2009, ss.125-129.

ilişkili olabileceğine olanak vermektedir²²⁸. Bu çalışmada ele alınan birimler sabit olarak belirlendiğinden, sabit etkili panel veri modelleri kullanılmıştır.

5.1.3. İhracat Modeli Çıktıları

Analize dâhil edilen ülkelerin ihracatlarının döviz kuru oynaklığından nasıl etkilendiğini sabit etkiler modeli kullanarak ortaya koyduğumuzda kurulan modele ilişkin tahminler Tablo 3.10'da gösterilmektedir.

Tablo 3.10: İhracat Denklemi (Model 1) Bulguları

	Standart Model	Prais Winsten Standart Hatalı	Driscoll Kraay Standart Hatalı
VOLREER	0.0000 (0.7160)*	0.0000 (0.7660)*	0.0000 (0.4010)*
M	0.3191 (0.0000)*	0.1521 (0.0000)*	0.3191 (0.2400)*
GDPX	-0.0739 (0.0000)*	-0.0102 (0.2410)*	-0.0739 (0.2180)*
F	0.0023 (0.0030)*	0.0026 (0.0000)*	0.0023 (0.0350)*
sabit	68.4119 (0.0030)*	84.8650 (0.0000)*	68.4119 (0.0030)*
R ²	0.2248	0.4238	0.1049
F Test	9.5500 (0.0000)*		
Wald Test	54954 (0.0000)*		
Wooldridge Test	12.8740 (0.0011)*		
Pesaran CD Test	43.5380 (0.0000)*		

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.10'da birinci modele ilişkin elde edilen tahminler yer almaktadır. Standart modele bakıldığında öncelikle VOLREER değişkeninin DX değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Burada VOLREER değişkenine ilişkin katsayı 0'a yakın bir değer olarak tahmin edilmiş ve bu tahmin ediciye ilişkin p olasılık

²²⁸ Hüseyin, Şentürk. "Çevresel Kuznet Eğrisi: Doğrusal Olmayan Regresyon Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2016, s.114.

değeri ise 0.716 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla VOLREER değişkeninin katsayısının 0'a eşit olduğu boş hipotezi reddedilmemiştir.

Diğer taraftan M değişkenine ilişkin katsayı 0.3191 olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunarak, GDPX değişkenine ilişkin katsayı -0.0739 olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunarak ve F değişkenine ilişkin katsayı 0.0023 olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunarak tahmin edilmiştir.

Kurulan modele ilişkin yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının varlığı sırasıyla Pesaran CD testi, Wooldridge testi ve Wald testi ile araştırılmıştır.

- Pesaran CD testi sonuçlarına göre test istatistiği 43.538 olarak 0'a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre yatay kesit bağımlılık sorununun olduğu söylenebilir.
- Wooldridge testi sonuçlarına göre test istatistiği 12.874 olarak 0.0011 p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre otokorelasyon sorunun olduğu söylenebilir.
- Wald testi sonuçlarına göre test istatistiği 54954 olarak 0'a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre değişen varyans sorunun olduğu söylenebilir.
- Prais Winsten standart hatalı model değişen varyans ve otokorelasyon sorununun çözümü için kullanılabilirken Driscoll Kraay standart hatalı model her üç sorununun da çözümü için kullanılabilir.

Driscoll Kraay standart hatalı modele bakıldığında, standart modelde anlamsız bulunan VOLREER değişkeninin anlamsız olarak kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan standart modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunan M ve GDPX değişkenlerinin ise p olasılık değerlerinin sırasıyla 0.24 ve 0.218'e yükseldiği görülmektedir. Bu değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının çözülmesiyle birlikte anlamsız hale geldiği söylenebilir. Diğer taraftan F değişkenine ilişkin katsayısı Driscoll Kraay standart hatalı modelde 0.0023 olarak 0.035 p olasılık değeri ile tahmin edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle dış gelirdeki 1 milyar ABD doları değerinde bir artış, ihracatta 0.0023 milyar ABD doları artışa neden olmaktadır. Kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısı ise 0.1049 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla bağımlı değişkendeki değişimlerin %10.49'unun açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

5.2. İthalat Denkleminin Bulguları

Tıpkı ihracat denkleminde olduğu gibi ithalat denkleminde de sırasıyla Yatay Kesit Bağımlılığı, Birim Kök Testi ve Hausman Testlerinin bulguları ortaya konulacaktır. Çalışmamızda yer alan ikinci model yani ithalat denkleminde ilişkin Yatay Kesit Bağımlılık Testi sonuçları aşağıdaki Tablo 3.11’de gösterilmiştir.

Tablo 3.11: İthalat Denklemi (Model 2)’ye İlişkin Yatay Kesit Bağımlılığı

VOLREER	-0.0001 (0.5790)*
GDP	0.2082 (0.2012)*
Sabit	44.8152 (0.0000)*
R²	0.8876
F-Test	47.5700 (0.0000)*
Paseran (2004) Testi	1691.1600 (0.0000)*

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.11’de gösterilen Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre yatay kesit bağımlılık sorunun varlığı söylenebilir. Burada test istatistiği 1691.16 değeri olarak 0’a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılık sorunun olmadığı boş hipotezi bu modelde de reddedilmiştir. Model 1’de kullanılan değişkenlere ilave olarak bu modelde kullanılan GDP değişkenine ilişkin Pesaran (2007) test sonuçları Tablo 3.11’de gösterilmektedir.

5.2.1. Birim Kök Test Bulguları

Model 2’de kullanılan değişkenler ithalat, döviz kuru oynaklığı ve milli gelirdir. İthalatın ve döviz kuru oynaklığı verilerinin birim kök sınamaları Model 1’de gerçekleştirilmiştir. Model 2’de ihracattan arındırılmış milli gelir (GDP-X) yerine sadece milli gelir (GDP) değişkeni kullanıldığı için Tablo 3.12’ de GDP değişkenine ait birim kök test sonuçları eklenmiştir.

Tablo 3.12: İthalat Denklemi (Model 2)' ye İlişkin Birim Kök Testi Sonuçları

	Gecikme sayısı	Sabitli	Sabitli ve Trendli
		t istatistiği	t istatistiği
VOLREER	1	-2.552 (0.000)*	-2.617 (0.032)*
M	1	-2.437 (0.000)*	1.700 (1.000)*
GDP	2	-2.305 (0,001)*	1.700 (1.000)*

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

GDP değişkenine ilişkin sabitli model ile sabitli ve trendli model sonuçlarına göre GDP değişkeninde birim kökün varlığı boş hipotezi reddedilmiştir. Burada sabitli modelde test istatistiği -2.305 olarak 0.001 p olasılık değeri ile hesaplanmıştır.

5.2.2. Hausman Testi Bulguları

İhracat denkleminde olduğu gibi ithalat denkleminde de kullanılacak yöntem belirlenirken Hausman testi kullanılmıştır. Hausman testine ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir;

H_0 : Birey etkileri rassaldır.

H_1 : Birey etkileri sabittir.

Tablo 3.13: İthalat Denklemi (Model 2) Hausman Testi Sonuçları

	Katsayılar			
	b	B	b-B	Sgrt (diag(V_b-V_B)
	SABİT ETKİ	TESADÜFİ ETKİ	FARK	S.E
VOLREER	-0,0005	-0,0000576	7,59e -06	0,0000154
GDPX	0,2082127	0,2091425	-0,0009298	0,0008535
χ^2	1,34			
Prob	0,5115			

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

İkinci model için Hausmann testi sonuçlarına bakıldığında test istatistiği 0.5115 p olasılık değeri ile 1.34 olarak hesaplanmıştır. P olasılık değeri 0.1'den büyük olduğundan bireylerin etkisinin rassal olduğu boş hipotez reddedilmemiştir. Fakat yukarıda belirtildiği üzere alınan birimler sabit olarak belirlendiğinden, sabit etkili panel veri modelleri ikinci model için de kullanılmıştır.

5.2.3. İthalat Modeli Çıktıları

Bakanlığın açıklamış olduğu hedef ve öncelikli ülke grupları üzerinde kurduğumuz ithalat denkleminde yola çıktığımızda, döviz kuru oynaklığının analize dâhil edilen ülkelerin ithalatları üzerinde yarattığı etkinin yönü ve büyüklüğü aşağıdaki tabloda açıklanmaktadır. Kurulan ithalat modelinin sonuçları Tablo 3.14’te belirtilmiştir.

Tablo 3.14: İthalat Denklemi (Model 2) Bulguları

	Standart Model	Prais Winsten Standart Hatalı	Driscoll Kraay Standart Hatalı
VOLREER	-0.0001 (0.5790)	-0.0001 (0.0380)	-0.0001 (0.0130)
GDP	0.2082 (0.0000)	0.2205 (0.0000)	0.2082 (0.0000)
Sabit	44.8152 (0.0000)	37.5314 (0.0000)	44.8152 (0.0000)
R²	0.8876	0.9666	0.9036
F-Testi	1691.1600 (0.0000)		
Wald Test	6100000 (0.0000)		
Wooldridge Test	97.8550 (0.0000)		
Pesaran CD Test	27.3200 (0.0000)		

* Parantez içindeki değerler p olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3.14’ te ikinci modele ilişkin elde edilen tahminler yer almaktadır. Standart modele bakıldığında öncelikle VOLREER değişkeninin M değişkeni üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Burada VOLREER değişkenine ilişkin katsayı -0.0001 olarak tahmin edilmiş ve bu tahmin ediciye ilişkin p olasılık değeri ise 0.579 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla VOLREER değişkeninin katsayısının 0’a eşit olduğu boş hipotezi reddedilmemiştir.

Diğer taraftan GDP değişkenine ilişkin katsayı 0.2082 olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunarak tahmin edilmiştir.

Kurulan modele ilişkin yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının varlığı sırasıyla Pesaran CD testi, Wooldridge testi ve Wald testi ile

araştırılmıştır. Pesaran CD testi sonuçlarına göre test istatistiği 27.32 olarak 0'a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre yatay kesit bağımlılık sorununun olduğu söylenebilir.

Wooldridge testi sonuçlarına göre test istatistiği 97.855 olarak 0'a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre otokorelasyon sorunun olduğu söylenebilir.

Wald testi sonuçlarına göre test istatistiği 610000 olarak 0'a yakın p olasılık değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre değişen varyans sorunun olduğu söylenebilir.

Driscoll Kraay standart hatalı modele bakıldığında, standart modelde anlamsız bulunan VOLREER değişkeninin anlamlı hale geldiği söylenebilir. Burada -0.0001 olarak tahmin edilen katsayıya ilişkin p olasılık değeri 0.013 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla VOLREER değişkenin katsayısının 0'a eşit olduğu boş hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Sonuç olarak VOLREER değişkeni ile M değişkeni arasında ters yönde bir ilişkin olduğu ve VOLREER değişkenindeki bir birimlik artışın M değişkeninde 0.0001 birimlik bir azalmaya neden olacağı söylenebilir.

Diğer taraftan standart modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunan GDP değişkeninin ise Driscoll Kraay standart hatalı modelde de anlamlı olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle gayrisafi yurtiçi hasıladaki 1 milyar ABD doları değerinde bir artış, ithalatta 0.2082 milyar ABD doları artışa neden olmaktadır. Kurulan modele ilişkin belirlenme katsayısı ise 0.9036 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla bağımlı değişkendeki değişimlerin %90.26'sının açıklayıcı değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir.

SONUÇ

Savaş yılları olarak adlandırılan I. ve II. Dünya savaşları sonrasında ki dönemle başlayarak, özellikle 1990'lı yıllardan sonra etkisini hemen hemen her alanda hissettiren küreselleşme olgusu, dış ticaret alanında da etkisini hissettirmiştir. Ülkeler ister gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olarak tanımlansın, nihai olarak ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için dış ticaretlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye kuruluş yıllarında dış dünya ile olan ilişkilerinde günümüze kıyasla daha çekingen davrandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu durumun bağımsızlık mücadelesinden yeni çıkmış bir ülke olmanın doğal bir sonucu olarak görülmesi gerekmektedir. 1980 yılında daha önceki dönemlerde uygulanan ithal ikameci politikalar terk edilerek ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye dış dünya ile özellikle ekonomik ilişkilerini artırmaya başlamıştır.

İhracata dayalı büyüme stratejisi nedeni ile yurt içi üreticiler yurt dışı piyasalarda yer edinebilmek için teknolojik ilerlemeleri takip ederek maliyet avantajı elde etmeye çalışmışlardır. Bu sayede yurt içi piyasalardaki ürünler daha düşük maliyetlerle üretilmeye başlamış ve üretim hacimleri artış göstermiştir. Başlangıçta büyük oranla tarım ürünleri ihracatı gerçekleştiren bir ülke olan Türkiye günümüzde imalat sanayi ürünlerinin ihracatının yapıldığı bir ülke konumuna gelmiştir. İhracatın miktar ve bileşen olarak değişiminin temelinde 1980 yılında alınan kararlar yatmaktadır.

1980 yılı sonrasında Türkiye dış ticareti açısından önemli bir yere sahip olan diğer bir gelişme ise şüphesiz ki Türkiye ve Avrupa Birliği arasında yürürlüğe giren Gümrük Birliğidir. Gümrük birliği ile Türkiye Avrupa'dan ithal ettiği mallara uyguladığı gümrük vergisi ve benzeri kısıtlamalardan vazgeçmiştir. Benzer şekilde Türkiye'nin ihraç malları açısından da mevcut kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişmenin Türkiye dış ticareti üzerinde yarattığı etkiler konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Gümrük Birliği yürürlüğe girdikten sonra Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı konumuna geldiği görülmektedir. Dolayısı ile Türkiye gerçekleştirdiği ihracat rakamlarını artırmak için Avrupa ülkeleri ile olan ticari bağlarını geliştirmek zorundadır. Ayrıca

yüksek düzeyde ki bu ticari ortaklık Avrupa Birliğinde yaşanan ekonomik krizlerin Türkiye ekonomisi üzerinde hissedilmesine neden olmaktadır.

1980 yılı ve sonrasında gelen Gümrük Birliği ile beraber Türkiye geçmişe kıyasla dış dünya ile olan ticari bağlarını güçlendirmiştir. Aynı dönemlerde küresel anlamda mal ticareti ve küresel finansal hareketler hız kazanmıştır. Günümüzde ülkelerin neredeyse tamamı dış dünya ile olan ticari ilişkilerinde ihracatın geliştirilmesine yönelik çabalar göstermektedirler. Diğer bir ifade ile ülkeler sahip oldukları ihracat potansiyellerinden mümkün olan en etkin şekilde yararlanmak istemektedirler. Küresel ekonominin ağırlığının her geçen gün daha fazla hissedildiği bu dönemde ülkeler küresel ekonomiden aldıkları payları artırmaya çalışmaktadırlar.

Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı tarafından 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu eylem planına paralel olarak Ekonomi Bakanlığı tarafından Türkiye ihracatçılarına yol haritası oluşturması için dünya genelindeki ülkeler hedef ve öncelikli ülke gurupları olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada hem mevcut dış ticaret pazarlarında gerçekleştirilen ihracat düzeyinin artırılması hem de yeni dış ticaret pazarlarına açılma yolu ile ihracat rakamlarının yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

İktisat yazınında döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerine etkilerinin araştırıldığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar hem kullandıkları ülke gurupları hem de ulaştıkları sonuçlar bakımından birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu nedenle literatürde döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisi net bir şekilde ifade edilememektedir. Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlarında bu bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulaştığımız sonuçları aşağıda ki başlıklar altında özetlemek mümkündür.

Döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerine etkilerini araştırdığımız çalışmamızda kullandığımız ülke grubunun literatürdeki diğer çalışmalarda kullanılan ülke guruplarından farklı olduğunu belirtmek gerekir. Bakanlık tarafından çeşitli yöntemler kullanılarak seçilen ülkeler genel özellikleri bakımından birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu nedenle ekonometrik çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan yatay kesit bağımlılığı sorunu, otokeralasyon sorunu ve değişen varyans sorunuyla karşılaşma olasılığımız oldukça yüksektir. Standart sabit etkiler modeli ile ulaştığımız sonuçların adı geçen sorunları içermesi nedeni ile hem ihracat hem de ithalat denklemi için Prais Winsten Standart Hatalı Modeli ve Driscoll Kraay standart hatalı Modeli sonuçları da eklenmiştir. Söz konusu sorunların her üçü

içinde çözüm yolu olarak Driscoll Kraay standart hatalı modeli gösterilmektedir. Bu nedenle nihai analiz sonuçları Driscoll Kraay standart hatalı model sonuçları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Döviz kuru oynaklığının, analize dâhil edilen ülkelerin ihracatları üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Bakanlık tarafından Türkiye ihracatçılarına yol gösterici olarak ilan edilen hedef ve öncelikli ülkelerin ihracatlarının özellikle son yıllarda yaşanan döviz kuru değişimlerinden olumsuz etkilenmediği sonucuna ulaşabiliriz. Standart sabit etkiler modelinde istatistiki olarak anlamsız çıkan döviz kuru oynaklığı ile ihracat arasındaki ilişki Driscoll Kraay standart hatalı modeli kullanılarak giderilmeye çalışılmış ancak Driscoll Kraay standart hatalı modeli kullanılarak elde edilen sonuçlara göre de söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan standart modelde istatistiksel olarak anlamlı bulunan İthalat (M) ve İhracattan arındırılmış milli gelir (GDPX) değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının çözülmesiyle birlikte anlamsız hale geldiği söylenebilir. Diğer taraftan F değişkenine ilişkin katsayısı Driscoll Kraay standart hatalı modelde 0.0023 olarak 0.035 p olasılık değeri ile tahmin edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle dış gelirdeki 1 milyar ABD doları değerinde bir artış, ihracatta 0.0023 Milyar ABD doları artışa neden olmaktadır. Dış gelirin artması ile analize dâhil edilen ülkelerin gerçekleştirdikleri ihracatın artması teorik olarak beklentilerle uyumaktadır.

Ancak döviz kurları ile ele alınan ülkelerin ithalatları arasında istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Tekrar vurgulanması gereken bir unsur ise analize dâhil edilen ülkelerin Bakanlık tarafından belirlenen kriterler tarafından seçilmesi nedeni ile birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahip olduğudur. Bu nedenle ithalat denkleminde ilişkin kurulan ekonometrik modelin tıpkı ihracat modelinde olduğu gibi yatay kesit bağımlılığı sorunu, otokorelasyon sorunu ve değişen varyans sorunun olduğu görülmektedir. Standart sabit etkiler modeline göre döviz kuru oynaklığı ile ithalat arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki kurulamamaktadır. Standart sabit etkiler modelinde yaşanan yatay kesit bağımlılık sorunu, otokorelasyon sorunu ve değişen varyans sorunu Driscoll Kraay standart hatalı modeli kullanılarak giderilmiştir. Driscoll Kraay standart hatalı modelinin yukarıda belirtilen sorunları giderdiği kabul edilmektedir. Sonuç olarak standart sabit etkiler modelinde istatistiki olarak anlamsız olarak tespit edilen döviz kuru oynaklığı ile dış ticaret arasındaki ilişkinin söz konusu hataların ortadan kaldırılması

ile anlamlı hale geldiği görülmektedir. Bu durumda standart sabit etkiler modelinde -0.0001 olarak tahmin edilen katsayıya ilişkin p olasılık değeri 0.013 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla VOLREER değişkenin katsayısının 0 'a eşit olduğu boş hipotezi %95 güven düzeyinde reddedilmiştir. Sonuç olarak VOLREER değişkeni ile M değişkeni arasında ters yönde bir ilişkin olduğu ve döviz kuru oynaklığı (VOLREER) değişkenindeki bir birimlik artışın ithalat (M) değişkeninde 0.0001 birimlik bir azalmaya neden olacağı söylenebilir. Döviz kuru oynaklığı ile ithalat arasında tespit edilen negatif ilişkinin derecesi oldukça küçüktür. Ancak sınırlıda olsa negatif etkinin tespit edildiğinin vurgulanması gerekmektedir.

Özellikle son yıllarda 2008 Küresel finans krizinin yarattığı olumsuz etkiler, döviz kurlarında yaşanan aşırı dalgalanmalar, petrol gibi önemli bir emtianın fiyatında yaşanan ani değişimler ve Arap Baharı gibi siyasi dönüşümler nedeni ile küresel ekonomi kendi içerisinde birçok riski barındırmaktadır. Bu dönemde kur savaşları olarak tanımlanan gelişmelerde göze çarpmaktadır. Özellikle Çin ekonomisinde üretilen malların kur politikaları nedeni ile diğer ülke üreticilerini olumsuz etkilediği yönünde söylemler artmaktadır. Amerika'nın Çin'e kur politikasını değiştirmesi yönünde baskılarda bulunduğu ancak Çin'in uyguladığı politikaları değiştirme taraftarı olmadığı görülmektedir. küresel ticaret hacmi içerisinde önemli yere sahip olan ABD, Çin ve Avrupa Birliği gibi ülkeler ve ülke grupları gibi gelişmekte olan ülkelerinde yaşanan bu kur savaşlarından etkilendiği kabul edilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz küresel risklere rağmen ülkeler mümkün olduğunca ihracat rakamların artırmaya çalışmaktadır. Türkiye'de bu olumsuz küresel konjonktür içerisinde 2023 ihracat hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Bakanlığın Türkiye ihracatçılarına yol gösterici şekilde belirlediği ülke gruplarının söz konusu risklerden nasıl etkilendiğinin tespit edilmesi belirlenen hedeflere ulaşılabilme gücünü de ortaya koyacaktır. Şüphesiz ki konjonktürel olarak birden fazla risk bulunmaktadır. Ancak ihracat hedeflerini doğrudan etkileyebilme özelliği nedeni ile kur riski diğer bir ifade ile yaşanan kur savaşlarının etkisi özellikle incelenmek zorunda olan bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ele alınan ülke grubunun döviz kurlarında yaşanan değişimlere nasıl tepki gösterdiği açıkça belirlenmelidir. Bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar 2023 ihracat hedeflerine ulaşılması açısından bir ön gösterge olarak kabul edilebilir.

Çalışmamızda söz konusu ülke grubunun ihracatları ve ithalatları ayrı ayrı ele alınmıştır. Döviz kurlarında yaşanan değişimler ile analize dâhil edilen ülke gruplarının ihracatları arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Yani küresel anlamda yaşandığı iddia edilen kur savaşları ele alınan ülkelerin ihracatlarını etkilememektedir. Ancak analize dâhil edilen ülkelerin büyük bir ağırlığının petrol ihracatçısı ülkeler olması nedeni ile son yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan düşüşlerden olumsuz etkilendikleri söylenebilir. Petrol fiyatları 110 dolar seviyelerinden 40 dolar seviyelerine gerilemesi ihracat gelirlerinin büyük bir kısmını petrol satışından elde eden ülkelerin ihracat rakamlarının azalmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda ulaştığımız en önemli sonuç döviz kurlarında yaşanan oynaklık ile Ekonomi Bakanlığı tarafından belirlenen ülkelerin ithalatı arasında negatif yönlü bir ilişkinin tespit edilmesidir. Diğer bir ifade ile ele alınan ülkeler döviz kurlarında dalgalanmaların arttığı dönemlerde dış dünyadan satın aldıkları mal ve hizmet miktarlarını azaltmaktadırlar. Bu nedenle hedef ve öncelikli ülke grupları belirlenirken ülkelerin kur oynaklıklarına gösterdikleri tepkilerin de seçim kriterleri arasında yer alması gerektiği açıkça görülmektedir. Bu nedenle politika yapıcılar tarafından ülkelerin belirlenmesi aşamasında kur oynaklığına gösterilen tepkilerin daha ayrıntılı şekilde araştırılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye de diğer dünya ülkeleri gibi sahip olduğu ihracat potansiyelinden mümkün olan en üst düzeyde yararlanmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle mevcut dış ticaret pazarlarında sahip olduğu payları ve yeni dış ticaret pazarlarına açılma arayışları önem kazanmaktadır. Türkiye Ekonomi Bakanlığı tarafından belirlenen ülke gruplarının küresel ölçekte yaşanan olumsuzluklardan nasıl etkilendiğinin tespiti hayati derecede önem kazanmaktadır. Çünkü sınırlı kaynaklara sahip olan tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye ekonomisi de mevcut kaynaklarını en etkin şekilde kullanmak zorundadır. Türkiye ihracatçıları söz konusu ülke veya ülkelere ihracat gerçekleştirdiğinde çeşitli teşvik ve imtiyazlardan yararlanmaktadır. Bu durum Türkiye'nin sınırlı kaynaklarının kullanımını anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile hem özel kesim hem de kamu kesimi söz konusu hedef ve öncelikli ülke grubu üzerinde kaynak ve zaman harcamaktadır. Bu nedenle ülkeler belirlenirken mümkün olan tüm koşulların net şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Ancak bu şekilde ülke kaynaklarının etkin kullanımı mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Sadık. *Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2004.
- Akan, Dilara Mumcu. "Uluslararası Döviz Kuru Sistemlerinin Geleceği: Bretton Woods'a Geri Dönülebilir mi?", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2010, ss. 108-115.
- Akdemir, Sevim; Fatih Konur. "Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi (2000-2007)", *II. Ulusal İktisat Kongresi*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü, İzmir 20-22 Şubat 2008.
- Akdiş, Muhammet. *Para Teorisi ve Politikası*, Gazi Kitabevi, 2011.
- Akyıldız, Hüseyin; Ömer Eroğlu. "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 43-62.
- Albrego, Lisandro; Huw T. Edwards. "The Relevance of The Stolper-Samuelson Theorem to The Trade and Wages Debate", Centre for The Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR), University of Warwick, İngiltere 2002.
- Alptekin, Volkan; Doğan Uysal. "Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Üzerindeki Uzun Dönemli Etkilerinin Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*", Cilt: 14, Sayı: 2, ss 1-20.
- Alvarez, Roberto; Micheal Doyle; Ricardo A. Lopez. "Financial Stability, Monetary Policy and Central Banking: An Overwiev", *Central Bank of Chile Working Papers*, No: 554, 2009.
- Appleyard, R. Dennis; J. Alfred Field; L. Steven Coob. *International Economics*, 6. Basım, McGraw- Hill Irwin, New York 2008.
- Arana, V. Guillerno. "Currency Wars: The Lack of a Global Monetary System", Zürich 2014.
- Ardıç, Hülya. *1994-2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Etkilerin İncelenmesi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2004 Ankara.

- Arıç, K. Halil. “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’in Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 5, 2013, ss. 81-97.
- Arize, C. Augustine; Thomas Osang; Daniel J. Slottje. “Exchange-rate volatility in Latin America and its impact on foreign trade”, *International Review of Economics and Finance*, Vol: 17, 2008, pp. 33–44.
- Aslan, M. Hanifi. *Para Teorisi ve Politikası*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2009.
- Asteriou, Dimitrios; Kaan Masatci; Keith Pilbeam. “Exchange rate volatility and international trade: International evidence from the MINT countries”, *Economic Modelling*, Vol: 58, 2016, ss. 133–140.
- Auboin, Marc; Michele Ruta. “The Relationship Between Exchange Rates and International Trade: A Review of Economic Literature”, World Trade Organization, Staff Working Paper, 2011/17.
- Aydın, Ahmet. “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2008, ss. 881-921.
- Baum, F. Christopher; Mustafa Çağlayan. ” The volatility of international trade flows and exchange rate uncertainty”, *Journal of International Money and Finance*, Vol: 21, No: 2, 2002, pp. 481-496.
- Bayar, Yılmaz; Cüneyt Kılıç; Feyza Arıca. “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 2014, ss. 451-471.
- Bayraktutan, Yusuf. “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2003, ss. 175-186.
- Bayraktutan, Yusuf; Hanife Bıdırdı. “Türkiye İthalatının Temel Belirleyicileri”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2010, ss. 351-369.
- Bilgili, Yüksel. *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Makro İktisadın Teorik Esasları*, Güven Mücellit ve Matbaacılık, 10. Baskı, İstanbul 2013.
- Bocutoğlu, Ersan. *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*, Murathan Yayınevi, Ankara 2013.

- Bulut, Erol. *Döviz Ekonomisi: Piyasanın Mikro Yapısı*, Platin Yayınları, Ankara 2005.
- Bulut, Erol; Baki Demirel. *Uluslararası Para Sisteminin Evimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.
- Byrne, P. Joseph; Julia Darby; Ronald MacDonald. "US trade and exchange rate volatility: A real sectoral bilateral analysis", *Journal of Macroeconomics*, Vol: 30, Issue: 1, 2008, pp. 238-259.
- Can, Gamze. "Türkiye'de Çevrimsel Etkilerden Arındırılmış Cari İşlemler Dengesi", Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, Haziran 2016.
- Canitez, Murat; Alaaddin İlker. "İthalat İşlemleri ve Dökümantasyon", (der. Çetin Bedestenci-Murat Canitez), *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar*, (içinde) 2006.
- Chacholiades, Miltiades. *International Economics*, Mc.Graw Hill Pub. Co., New York 1990.
- Chit, M Moe; Marian, Rizov; Dirk, Willenback. "Exchange Rate Volatility and Exports: New Empirical Evidence from the Emerging East Asian Economies", *MPRA Paper* No. 9014.
- Cömert, Hasan. "İmkansız Üçlemeden İmkansız ikileme: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1, 2016, ss. 11-136.
- Çağlar, Ünal. *Döviz Kurları: Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar*, Alfa Kitabevi, Bursa 2003.
- Çalkıvık, Aslı. "Küreselleşme, Teknoloji, Siyaset", *Bilim Teknoloji ve Toplum Dergisi*, Sayı: 73, 2016, ss. 40-41.
- Çarıkçı, Emin. *Türk Dünyasında Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, Akçağ Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2004.
- Çınar, Barış; Ömer Erdoğan; Tuğrul Gürgür; Polat Tandoğan. *Ekonomi Notları*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notları, Sayı: 2010/7, 10 Mayıs 2010.
- Çolak Faruk Ömer (der.), *Dış Ticaret Teorileri ve Ödemeler Dengesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2007, ss 735-764.

- Demirhan, Erdal; Banu Demirhan. “The Dynamic Effect of ExchangeRate olatility on Turkish Exports: Parsimonious Error-Correction Model Approach”, *Panoeconomicus*, 2015, Vol. 62, Issue 4, pp. 429-451.
- Deviren, Nursen Vatansever. “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 81, 2004.
- Dinçer, Z. Mithat; Füsun İ. Dinçer; Murat Ustaoglu. “Reel Effective Exchange Rate Volatilities Impact On Tourism Sector In Turkey: An Empirical Analysis Of 2003-2014”, *II. Global Conference On Business, Economics, Management and Tourism*, Prague 30-31 October 2014, Czech Republic.
- Dinler, Zeynel. *İktisat*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2008.
- Dinler, Zeynel. *İktisada Giriş*, Ekin Basım Yayın, 18. Basım, Bursa 2012.
- Doğan, Gürkan; Bülent Durgun. “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 2012, ss. 61-90.
- Dönmez, Selim; Murat Ustaoglu. “Exchange-Rate Volatility’s Impact on Turkey’s Exports: An Empirical Analyze for 1992-2010”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol: 41, 2012, pp. 168-176.
- Durmuş, Savaş; Kemal N. Aydemir. “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1938”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 12, 2016, ss. 155-167.
- Edwards, Sebastian; Miguel A. Savastano. “Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?”, *NBER Working Paper Series*, 1999.
- Elibol, Numan. “18. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticareti ile İlgili Bazı Değerlendirmeler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, ss. 61-76.
- Ercan, Eren. *Makro İktisat*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2001.
- Eren, Aslan. *Türkiye Ekonomisi*, Ekin Basım Yayım, Bursa 2011.
- Erim, Neşe. *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara 2007.

- Ersoy, Arif. *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Basım, Ankara 2008.
- Ersoy, Arif. *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Ertürk, Nuran. "Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri", *Fiscaeconomia*, Vol 1, 2017, ss. 88-112.
- Ertürk, Emin. *Uluslararası İktisat*, Alfa Kitabevi, Bursa 2001.
- Ethier, Wilfred. *Modern International Economics*, W.W. Norton Company, New York 1983.
- Ferto, Imre; Jozsef Fogarasi. "On Trade Impact of Exchange Rate Volatility and Institutional Quality: The Case of Central European Countries", 123. EAAE Seminar, Dublin 23-24.02.2012, pp. 135-142.
- Gary, E. Clayton. *Economics Principles and Practices*, The McGraw-Hill Companies, New York 2008.
- Genç, G. Elif; Okşan K. Artar. "The Effect Of Exchange Rates On Exports And Imports Of Emerging Countries", *European Scientific Journal*, Vol:10, No:13, 2014, pp. 128-141.
- Gök, Abdulkerim. "Alternatif Döviz Kuru Sistemleri", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, ss. 131-145.
- Greene, H. William. *Econometric Analysis*, New York University, Prentice Hall, New York 2010.
- Hall, Stephen; George Hondroyiannis; P.A.V.B. Swamy; George Tavlas; Michael Ulan. "Exchange-Rate Volatility and Export Performance: Do Emerging Market Economies Resemble Industrial Countries or other Developing Countries?," *Economic Modelling*, Vol: 27, Issue: 6, 2010, pp. 1514-1521.
- Hatıplı, Mustafa. "Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 29, 2012, ss. 1-14.
- Hüseyini, İbrahim. *İhracat Kalitesini Etkileyen Faktörler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2015, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Hsiau, Cheng. *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, Third Edition U.S.A 2014.
- İyibozkurt, Erol. *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika – Uygulama*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2001.
- Javed, Hussain Zahoor; Muhammad Farooq. “Economic Growth and Exchange Rate Volatility in Case of Pakistan”, *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, Vol: 7, Issue: 2, pp. 112-118.
- Kansu, Aydan. *Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri: Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Karabıçak, Mevlüt. “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 113-121.
- Karagöz, Murat; Çetin Doğan. “Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 15, Sayı: 2, 2015, ss. 219-228.
- Karmelikli, Hüseyin. “Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesinde J- Eğrisi Etkisi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, 2016, ss. 389-402.
- Kargı, Bilal. “Time Series Analysis About The Relationship Between Foreign Trade and Exchange Rate in Turkish Economy”, *Timisoara Journal of Economics and Business*, Vol: 7, 2015, pp. 123-133.
- Karlık, Rıdvan. *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, Beta Basım Yayın, İstanbul 2003.
- Karlık, Rıdvan. *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Karlık, Rıdvan. *Uluslararası Ekonomi: Teori, Politika*, Beta Basım Yayın, 9. Baskı, İstanbul 2009.
- Kasman, Adnan; Saadet Kasman “Exchange Rate Uncertainty in Turkey and its Impact on Export Volume”, *METU Studies in Devopment*, Vol: 32, 2005, pp. 41-58.
- Kaya, Ayşe. *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Türkiye Bankalar Birliği, G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş., İstanbul 2013.

- Kazgan, Gülten. *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009.
- Keegan, J. Warren. *Global Marketing Management*, Englewood Cliffs, New Jersey 1989.
- Kılavuz, Emine; Betül A. Topçu; Nadide S. Tülüce. "Yükselen Ekonomilerde Döviz Kuru Seçimi: Ampirik Bir Analiz", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 30, 2011, ss. 83-109.
- Kılınç, S. Burcu; Hasan A. Özen; Cüneyt Kılıç. "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı: 8, 2013, ss. 51-64.
- Kızıldere, Celal; Burhan Kabadayı; Ömer S. Emsen. "Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 3, 2013, ss. 41-54.
- Koçar, Zeynep. "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizlerinin Öğrettikleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, ss. 384-395.
- Kök, Recep. *İktisadi Düşünce ve Kavramların Analitik Evrimi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2000.
- Köse, Nezir; Ahmet Ay; Nurgün Topallı. "Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği: (1995-2008)", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2008, ss. 25-45.
- Kösekahyaoglu, Levent. *Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011*, Alter Yayıncılık, Ankara 2012.
- Krugman, Paul; Robin Welss. *Makro İktisat*, (çev. Fuat Oğuz-M. Murat Arslan-K. Ali Akkemik-Koray Göksal), Ankara 2011.
- Lam, Tri-Dung. "A Review of Modern International Trade Theories", *American Journal of Economics, Finance and Management*, Vol: 1, No: 6, pp. 604-614.
- Lindert H. Peter; Thomas A. Pugel. *International Economics*, Irwin Book Team, U.S.A, 1996, s. 494.

- Mankiw, N. Gregory. *Makro Ekonomi*, (çev. Ömer Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara 2010.
- Mordechi, E. Kreinin. *International Economics Apolicy Approach*” Harcourt Brace and Company, 7. Edition, Orlando 1995.
- Nart, Ç. Ela. “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Journal of Yasar University*, 17(5), 2010, s. 2874-2885.
- Nicita, Alessandro. *Exchange Rates, International Trade And Trade Policies*, Policy Issues In International Trade And Commodities Study Series No. 56.
- O’Brien, Raymond; Eleonara Patacchini. “The Hausman Test For Correlated Effectes in Panel Data Models Under Misspecification”, University of Rome, Roma 2003.
- Okur, Ahmet. *İktisadi Düşünce Evrimi*, Güleç Matbaacılık, İzmir 2000.
- Oksay, Suna. *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*. Beta Basım Yayın, 2001.
- Omojimate, U. Benson; Godwin Akpokdje. “A Comparative Analysis of the Effect of Exchange Rate Volatility on Exports in the CFA and Non-CFA Countries of Africa”, *Journal of Social Sciences*, Vol: 24, No: 1, 2010, pp, 23-31.
- Onafowora, A. Olugbenga; Owoye Oluwole. “Exchange rate volatility and export growth in Nigeria”, *Applied Economics*, <http://www.tandfonline.com/loi/raec20>.
- Onur, Oğuz. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Dışa Açıklık ve Gelir Dağılımı İlişkisi”, *EY International Congress of Economics II: Growth, Inequality and Poverty*, 5-6 Ekim 2015 Ankara.
- Özbay, Pınar. “The Effect of Exchange Rate Uncertainty On Exports: A Case Study For Turkey”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma Departmanı.
- Özdemir, K. Azim; Gülbin Şahinbeyoğlu. “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, Eylül, 2000.
- Özkale, Lerzan; Özgür M. Kaya. “Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi; Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi”, (der. Gülen Elmas Arslan), *Türkiye Ekonomisi*, (içinde) 2008.

- Pamuk, Şevket. *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995 Ankara.
- Parasız, İlker. *Uluslararası Para Sistemi*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1996.
- Parasız, İlker; Nazım Ekren. *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2013.
- Paya, Merih. *Makro İktisat*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2013.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat; Kiren Ö. Gürler. “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 508, 2007, ss. 35-43.
- Pesaran, M. Hassem. “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *Discussion Paper Series*, No. 1240, 2004.
- Pesaran, M. Hassem. “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, Vol: 22, No: 2, 2007, pp. 265-312.
- Pınar, Övgü; Hande Uzunoğlu. “Dünya’da Kur Savaşları Alarmı”, İzmir Ticaret Odası AR-GE Bülteni, Haziran 2013.
- Rey, Serge. “Effective Exchange Rate Volatility And Mena Countries’ Exports To The EU”, *Journal of Economic Development*, No: 23, Volume: 31, Number: 2, 2006, pp. 23-54.
- Saygılı, Şeref; Cihan Cengiz; Cihan Yalçın; Türknur Hamsici. “Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No: 10/02, 2010.
- Sekmen, Fuat. *Para Teorisi: Kavram, Kuramlar, Modeller*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012.
- Serenis, Dimitrios; Nicholas Tsounis. “Exchange Rate Volatility and Foreign Trade: The case for Cyprus and Croatia”, *Procedia Economics and Finance*, Vol: 5, 2013, pp. 677-685.
- Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2009.
- Seyidoğlu, Halil. *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2013.

- Seymen, Dilek. “Gümrük Birliği Türkiye’nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2009, ss. 198-211.
- Skousen, Mark. *İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası*, (çev. Mustafa Acar-Ekrem Erdem-Metin Toprak), Liberte Yayın Grubu, 5. Baskı, Ankara, 2011.
- Smith, Adam. *Ulusların Zenginliği*, (çev. Tanju M. Akad), Alan Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Stock, H. James; Mark W. Watson. *Ekonometriye Giriş*, (çev. Bedriye Saraçoğlu), Eflatun Basım Dağıtım ve Yayıncılık, Ankara 2007.
- Subaşat, Turan; Hakan İ. Yeter. *Cari Açık Nedir, Doğurduğu Riskler Nelerdir?*, Efil Yayınevi, Ankara 2010.
- Şahin, Hüseyin. *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi- Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, Yenilenmiş 9. Baskı, Bursa 2007.
- Şentürk, Hüseyin. “Çevresel Kuznet Eğrisi: Doğrusal Olmayan Regresyon Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 2016.
- Şimşek, Nevzat. *Türkiye’nin Endüstri-İç Dış Ticaretinin Analizi*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2008.
- Takım, Abdullah. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2009, Cilt: 67, No: 2, ss. 157-187.
- Tarı, Recep; Durmuş Ç. Yıldırım. “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 16 Sayı: 2, 2009, ss. 95-106.
- Tatoğlu, Y. Ferda. *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Basım A.Ş. İstanbul 2012.
- Tecer, Meral. *Türkiye Ekonomisi*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 2. Basım, Ankara 2005.
- Tenreyro, Silvana. “On the Trade Impact of Nominal Exchange Rate Volatility”, *Journal of Development Economics*, Vol: 82, 2007, pp. 485-508.
- Tokgöz, Erdinç. *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

- Tuncay, Özhan. “Döviz Kuru Sistem ve Politikaları”, (der. N. Oğuzhan ALTAY), *Para İktisadi Teori ve Politika*, (içinde) 2015.
- Uluyol, Osman; Veysel T. Türk. “Finansal Rasyoların Firma Değerine Etkisi: Borsa İstanbul (BİST)’ da Bir Uygulama”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, ss. 368-382.
- Utkulu, Utku. *Türkiye’nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2005.
- Ünsal, M. Erdal. *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2005.
- Ünsal, M. Erdal. *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2009.
- Walther, Ted. *Dünya Ekonomisi*, (çev. Ünal Çağlar), Alfa Basım Yayım, Bursa 2002.
- Wessels, Walter J. *Economics*, Barron’s Educational Series, Fourth Edition, New York, 2006.
- Whitaker, C. Albert. “History and Criticism of the Labor Theory of Value in English Political Economy”, Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Columbia University, 2001.
- Vitan, Glauco; Andrew Abbottn. “The Impact Of Exchange Rate Volatility On Uk Exports To Eu Countries”, *Scottish Journal of Political Economy*, Vol: 51, No: 1, February 2004.
- Yapraklı, Sevda. *Döviz Kuru Rejimleri ve Merkez Bankacılığı: Türkiye Üzerine Uygulamalar*, İmaj Yayınevi, Ankara 2007.
- Yazgan, Şekip. “Ekonomik Entegrasyon, Uzmanlaşma ve Endüstrilerin Konumlanması”, *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, No: 811, 2011, ss. 57-80.
- Yenimez, Füsün. *Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret: Türkiye-Almanya Örneği*, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Eskişehir 2004.
- Yıldırım, Ertuğrul; Cihan Dura. “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, Ocak-Haziran 2007, ss. 141-177.

- Yıldırım, Kemal; Doğan Karaman; Murat Taşdemir. *Makro Ekonomi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2012.
- Yıldırım, Oğuz. *Kura Dayalı İstikrar Politikalarının Etkinliği: 1990-2000 Türkiye Örneği*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1442, Eskişehir 2003.
- Yusoff, B. Mohommed; Ahmed Hossain. “The Effects of Exchange Rate Volatility on ASEAN-China Bilateral Exports”, *Journal of Economics Business and Management*, Vol: 3, No: 5, 2015, pp. 469-484.
- Yüksel, Esra; Ercan Sarıdoğan. “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul Krugman’ın Katkıları”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, ss. 199-206.
- Zhang, Sijia; Joseph, Buongiorno. “Exchange Rate Volatility Impacts On Export Volume And Price Of U.S. Forest Products”, GA. Athens (GA): Center for Forest Business, Warnell School of Forestry and Natural Resources, University of Georgia. Center for Forest Business Publication No. 30.

İnternet Kaynakları

- Dünya Bankası. World Data Bank. Erişim Tarihi: 14.10.2016. <<http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>>
- Edwards, Sebastian; Miguel A. Savastano. “Exchange Rates in Emerging Economies: What Do We Know? What Do We Need To Know?”, NBER Working Paper Series, 1999, Erişim Tarihi: 14.08.2016 <<http://www.nber.org/papers/w7228>>
- Ekonomi Bakanlığı, Hedef ve Öncelikli Ülkeler. Erişim Tarihi: 28.10.2016. <<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/pazaraGiris/hedef-ve-oncelikli-ulkeler?>>
- Erkan, Hüsnü. “Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye’nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi”, Erişim Tarihi: 23.11.2016, <http://debis.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre>
- Hazine Müsteşarlığı. Erişim Tarihi: 07.11.2016. <www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf>

Hazine Müsteşarlığı, “2017 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması”, Erişim Tarihi: 10.12.2016.
<<https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FDi%2FC4%2F9Fer%20Bas%20B1n%20Duyurusu%2F2017%20Hazine%20M%C3%BCs%20tesarligi%20Butcesi.pdf>>

International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. Erişim Tarihi: 19.05.2017.<<http://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2017/03/30/global-financial-stability-report-april-2017>>

OECD Economic Outlook 2016. Erişim Tarihi: 23.11.2016. <<http://www.oecd.org/eco/outlook/economic-outlook-june-2016.htm>>

OECD Economic Outlook 2017. Erişim Tarihi: 22.01.2017. <<http://www.oecd.org/eco/economicoutlook.htm>>

TÜİK, Enerji İstatistikleri, Erişim Tarihi: 10.01.2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1579>

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, Erişim Tarihi: 12.02.2017. <http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. Erişim Tarihi: 22.11.2016. <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Erişim Tarihi: 15.12.2016.<<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b2428c80-f801-4c2496ce-5224a023bec2/GenelAg-SSS.pdf?MOD=AJPERES>>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi, Erişim Tarihi: 01.09.2016, <www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. Ülke Masaları. Erişim Tarihi: 14.03.2017. http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke_masalari;jsessionid=RyGi_2oGiykL9D3QfYKQg2ER50GOTQebjn5t2VnQag5ZWaWtPA4T!946569566?_afLoop=40599861

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Erişim Tarihi: 30.01.2017. <<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol>>

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. Erişim Tarihi: 20.12.2016.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>

Türkiye İhracatçılar Meclisi, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2014. Erişim Tarihi: 18.03.2107.<http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf>

Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Rakamları, Erişim Tarihi. 25.03.2017. < <http://www.tim.org.tr/tr /ihracat-rakamlari.html>>

Uluslararası Yatırımcılar Derneği YASED “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, Erişim Tarihi: 20.11.2016. <http://www.yased.org.tr/ReportFiles/2017/ YASED_UDY_ilkyar_degerlendirme_raporu_2016.pdf>